ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI
1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН
1996 ЙИЛ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ● ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ ● СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН
16 август, № 33 (3370)

ДЕМОКРАТИЯ МАКТАБИ

XX аср адабиётидаги юзлаб истилоҳлар қаторига яна шундай бир тушунчани ҳам қўшса бўлади: «селинжер сири». Бу шартли атама америкалик адиб Ж. Д. Селинжер номи билан боғлиқ. Унинг охирги марта асар чоп эттирганига 31 йил бўлди. «Нью-Йорк таймс»даги сўнгги суҳбати 1974 йили эълон қилинган. Ёзувчи ижтимоий, сиёсий ҳаётдангина эмас, бутун борлиқдан, ташқи оламдан мутлақо узилган. «Мен ёзишни яхши кўраман, бироқ асосан ўзим учун, ёзганимдан ўзим ҳузур-ҳаловат туяйин деб ёзаман. Бунинг учун жабр чекишга тўғри келади: мени ғалати, одамови деб ҳисоблашади. Аммо мен бор-йўғи ўзимни ва ўз меҳнатимни бошқалардан иҳота қиламан, холос», деган эди ўша суҳбатида адиб. Кейинги ўнлаб йилларда ҳаёти, нималар ёзгани номаълум. Сувга тушган тошдай — ҳеч қандай хат-хабар йўқ.

Бироқ селинжершунослик ҳануз давом этмоқда. Муаллиф узлатга чекингунига қадар эълон қилган асарлари теварагидаги баҳс тўхтагани йўқ. Уни башорат қилишда Эмерсон ва Уитмен, маҳоратда Элиот ва Фолкнер билан тенг қўйишади. Бу ўз-ўзича, ҳақиқатдан, ғаройиб ҳодиса. Селинжер феномени ҳали ўрганилмаган. Аммо «селинжернома»лар ёзиш давом этаётир. Бу факт нимадан далолат беради?

Тажриба шуни кўрсатадики, гарчи ёзувчи сиёсат билан қизиқмай қўйган бўлса-да, барибир сиёсат у билан қизиқаверади. Теварагини баланд девор билан ўраб олган машҳур адибнинг ҳовлисидан ташқаридаги олам об-ҳавоси аслида шунақа. Кишилик жамиятида бу — аксиома.

Инсоният велосипеддан кейин ҳам бошқа кўп нарсаларни кашф этишга улгурди. Армони кам қолди деса бўлади: фашизмни даф қилди, Ойга қўнди, атомни топди ва ҳоказо. Бироқ ижтимоий-сиёсий ҳаёт тизимининг энг уйғун шакли — демократия кашфиётга кирмайди. Демократия — одамзоднинг узоқ ва машаққатли изланишларидан кейин келган тўхтами: жамиятда тенглик ва инсон ҳақ-ҳуқуқларини таъминлайдиган бундай шарт-шароит ҳозирча энг инсонпарвар ҳаёт тарзи сифатида таърифланади. Бунинг аксини тарихда бошдан кечириб, жабрини чекканларнинг сон-саноғи йўқ. Аср бошидаги рус инқилоблари, қатағонлар, милитаристик сиёсат, фашизм ва бошқа аянчли бўҳронлар инсониятни нисбатан тез улғайтирди. У бирор-бир тўхтамга келиши керак эди; энди қандай яшаш керак ва бунинг учун нима қилиш лозим, деган муаммога жавоб топгандек бўлди. Бу жавоб демократияда ўзини кўрсатди. Ғарб демократияси мисолида биз тарихий тараққиётда эришилган адолатпарвар тузум намунасини кўрамиз. Бизда демократик тузумнинг шакл-шамойили қанақалигини билиш, ўрганиш ва ўзлаштириш имкони бор. Яна, энг муҳими, бунга ўзимизда хоҳиш-ирода сезаяпмиз. Биз бугун демократия мактабини яратяпмиз.

Ҳа, дунёда кечган кейинги йиллардаги ўзгаришлар шиддати собиқ «совет халқ»ларини ҳам қисқа муддатда вояга етказди. Қон тўкиб тикланган шўролар империясининг таназзули мустақилликка чиққан халқларга йўл танлаш имкониятини берди. Ким қайси йўлга тушиб бораётгани миллатларнинг озодликка қанчалик тайёр эканлигида кўринаётир.

Биз миллат сифатида ҳеч бир замонда ўз қобиғимизга ўралган эмасмиз. Туркистонни жаҳонга туташтирган Ипак йўли орқали Туркистон жаҳон билан ҳамқадам яшагани бунга бир мисол. Бироқ бизни ўз қобиғига ўраган коммунистик мафкура миллий тафаккурни темир қафасда узоқ сақлади. Бунинг асоратидан қутулиш ҳам анчагина вақт талаб этиши табиий.

Донишмандлардан бири айтгандек, ғалабасининг самарасидан баҳраманд бўла билган одамнигина ғолиб деса арзийди. Истиқлол — буюк ғалаба ва биз унинг неъматларидан баҳраманд бўлишга ҳақлимиз. Қадамимизни энг илғор мамлакатлар одимига ростлаб олишга ҳаракат қилаётганимиз эртанги кунга умид уйғотаётир. Шу маънода Тошкентда Республика оммавий ахборот воситаларини демократлаштириш ва қўллаб-қувватлаш ижтимоий-сиёсий фондининг таъсис этилгани ўзбек матбуоти мавқеини кўтариш йўлидаги аниқ тадбирдир. Матбуотнинг мавқеи эса фақат унга берилган ҳақ-ҳуқуқларга боғлиқ эмас. Журналистнинг савияси масаласи ҳам ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Аллақачон чўнтаклардан тушиб қолган, масалан, маккажўхорикорликни «дала маликаси ижодкорлари» дея таърифлашлар, умуман, бу каби чучмал ва мантиқсиз ўхшатишларга қаноатланиб қолган журналистиканинг даври ўтди. Модомики матбуот сўз эркинлигига эришар экан, бу биз учун яхши имкониятдан кўра кўпроқ жиддий масъулиятдир. Биз ҳар дақиқа, ҳар соат тилимиз, услубимиз, таҳлил ва ҳукм-хулосаларимиз устида ўйлашимиз, савиямиз устида қайғуришимиз лозим.

Ким билсин, замонлар ўтиб инсоният демократиядан-да мукаммалроқ давлат ва жамият тизимини топар, балки янги асрда «селенжир сири» ҳам очилар. Ўшанда борлиққа ўзининг ғаройиб «сиёсати» билан дунёни ҳайратга солган адибнинг яшаш тарзи — мутлақо дахлсизлиги кишилик жамияти учун янги бир тажриба сифатида эътибор топар. Нима бўлгандаям, инсон эрки, ҳақ-ҳуқуқи барча қадриятлар ичида энг қадрлиси бўлиб қолаверади. Ҳар бир давлат, жамиятнинг адолати шу мезон билан ўлчанади.

Ҳақиқат — бу йўлдир, деган гап бор. Навоий ривоят қилган Семурғнинг Ҳақни топиши йўлда содир бўлганида, манзилга йўл юрганларгина етишганида буюк мантиқ бор. Бизнинг демократик қадриятлар томон элтадиган йўлга интилаётганимиз инсонпарвар жамият, адолатпарвар давлат қуришимиз мумкинлигини кафолатлайди. Демак, бу келажак—манзилга солаётган йўлимиз тўғри, деган гап.

Аҳмад ОТАБОЙ

ОЗОД ВАТАН ЖАМОЛИ

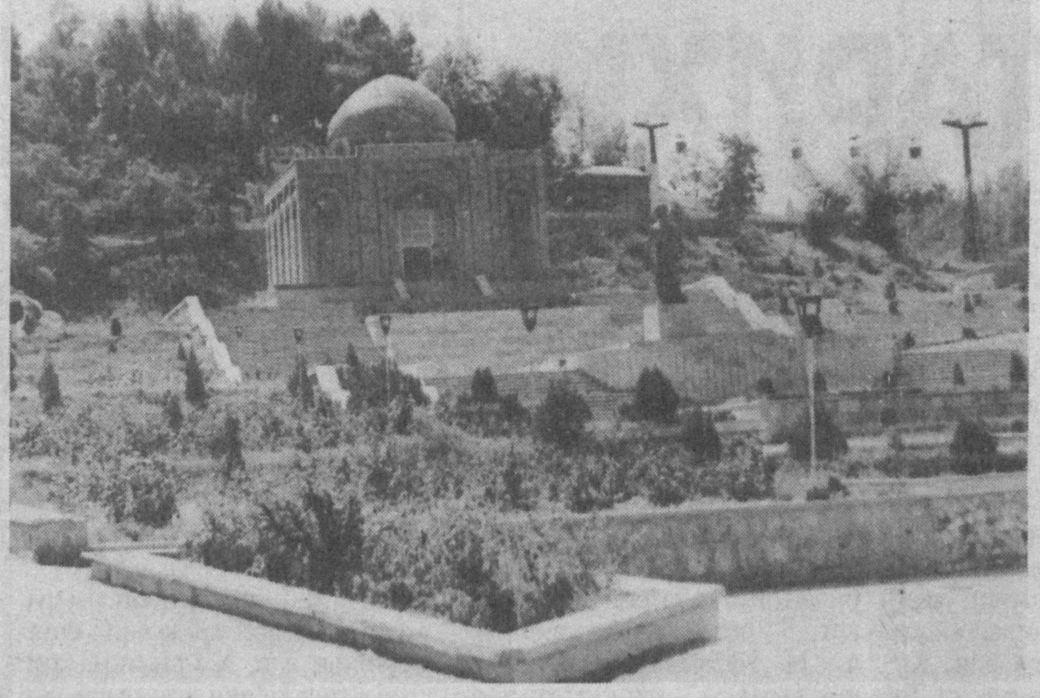

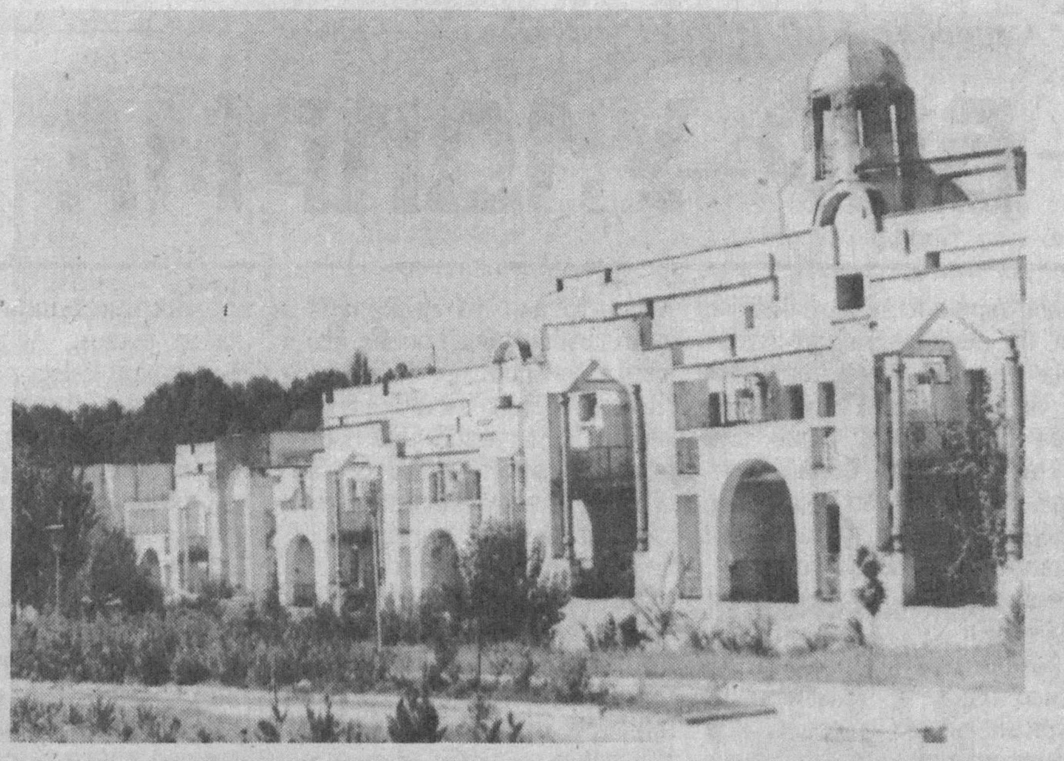

Шеърий лаҳза
Мирзажон ИСЛОМОВ

ФАРҒОНАДАН АССАЛОМ!

**Истиқлол ярашган буюк ўзлигим,
Истиқлол — энг ширин, суюк сўзлигим.
Оламга арзийди шону шуҳратим —
Буюк боболарим, буюк ўзбегим.
Бахтли, саодатли ондан ассалом,
Элим, Фарғонадан — жондан ассалом!**

**Туркистондай қутлуғ уйинг муборак,
Ёруғ бўлган юзинг, тўйинг муборак.
Келажакнинг баланд авжида чертган
Наъшу намолик куйинг муборак..
Бахтли, саодатли ондан ассалом,
Элим, Фарғонадан — жондан ассалом!**

**Боболардан мерос зеҳну ҳушинг бор,
Бахтингдир, бошингда Хумо қушинг бор.
Меҳнату ғайратда бардошлидирсан,
Дунёни ёритган ой-қуёшинг бор.
Бахтли, саодатли ондан ассалом,
Элим, Фарғонадан —жондан ассалом!**

**Янгиланди замон, ҳаёт ҳам янги,
Хуршид янглиғ чиқди саодат тонги,
Ватан карвонига сарбон улуғ зот,
Иқболга чорлайдир истиқлол бонги.
Бахтли, саодатли ондан ассалом,
Элим, Фарғонадан — жондан ассалом!**

Пер ШУВЕН

МАҚСАДИМИЗ ЮРТИНГИЗНИ ЕВРОПАГА ТАНИТИШ

Ўзбекистон Мустақилликка эришгандан кейин республикамиз пойтахти Тошкентда бир қанча хорижий мамлакатлар қаторида Франция элчихонаси ҳам очилди. Шундан сўнг шу элчихона қошида Марказий Осиёни тадқиқ қилиш француз институти иш бошлади. Айни пайтда мазкур институт Тошкентда фаолият кўрсатмоқда. Шу муносабат билан газетамиз жамоатчи мухбири, филология фанлари номзоди Шерали Турдиев Тошкентдаги Марказий Осиёни тадқиқ қилиш француз институти директори Пер Шувен жаноблари билан учрашиб, унга институтнинг ўз олдига қўйган мақсадига доир бир неча саволлар билан мурожаат қилди.

Мухбир: — Муҳтарам Пер Шувен жаноблари, Тошкентда Марказий Осиёни ўрганиш бўйича француз институти фаолият кўрсатаётгани қувонарли воқеа. Институтнинг ўз олдига қўйган асосий мақсади ва Тошкентда очилиши сабаблари тўғрисида гапириб берсангиз.

П. Шувен: — Истиқлол муносабати билан Ўзбекистон Ғарбга танила бошлади. Мазкур имкониятдан фойдаланиб, Урта Осиёнинг маркази бўлган Тошкентда Ғарбий Европа мамлакатларидан фақат Франция Марказий Осиёни ўрганиш бўйича институт очди. Ҳозир бу илмий-тадқиқот марказида фақат француз олимлари эмас, балки инглиз, немис, голланд, япон олимлари ҳам келиб ишлашмоқда. Институт учун Тошкентни танлаганимиз боиси шуки, Тошкент Марказий Осиёда энг катта шаҳар, шу билан бирга у жуғрофий жиҳатдан ҳам Марказий Осиёнинг ўртасида жойлашган. Тошкентда туриб, атрофдаги қўшнилар билан алоқа боғлаш анча қулай.

Марказ биринчи навбатда тарихшуносларга мўлжалланган. Ғарбда тарихшунослик ниҳоятда ривожланган. Бизда тарих ижтимоий-иқтисодий, сиёсий, аҳлоқий, фалсафий, этнографик ва демографик, санъат, адабиёт, фан ва маданият, дин ва тасаввуф ҳамда бошқа соҳаларни ўз ичига олади. Демак, биз Марказий Осиёнинг бугунги

Давоми иккинчи бетда

ВАЗИРЛИК НАЗОРАТИДА

Ҳафтаномамизнинг шу йилги 7 июн сонида махсус мухбиримиз Абдунаби Ҳайдаровнинг «Ҳамманинг кўнгли болада, боланинг кўнгли нимада?!.» сарлавҳали мақоласи эълон қилинган эди. Унда сўнгги йилларда мактабни битирув кечалари ниҳоятда дабдабали тус олаётгани, оқибатда бу ҳоллар кўпчилик ота-оналарни қийнаб қўяётгани ва ёшлар таълим-тарбиясига жиддий зарар етказаётгани ҳақида атрофлича фикр юритилганди. Яқинда эса Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигидан қуйидаги расмий жавобни олдик:

«Ҳамманинг кўнгли болада, боланинг кўнгли нимада?!..» мақоласи вазирлик томонидан ўрганилиб чиқилди. Шунга кўра, зарур чора-тадбирлар белгиланиб, қуйидаги ишлар амалга оширилди:

Муаллиф ўртага ташлаган масала жумҳуриятимиздаги барча мактабларнинг битирувчи синфлари ўқувчилари ҳамда уларнинг ота-оналари ўртасида муҳокамага қўйилди. Натижада бу йилги мактабни битирув оқшомлари барча ўқув даргоҳларида 19 июн куни эрта тонгдан соат 16 га қадар юқори савияда — тартиб-интизомли ва кўнгилли ўтказилди. Бундан ташқари, вазирлик тасарруфидаги жамики ташкилот ва муассасаларга ушбу борадаги мавжуд муаммоларни бартараф этиш, барча умумтаълим мактабларининг педагогик кенгашларида ҳамда педагог ходимларнинг анъанавий Август анжуманларида мактабни битирув масалаларини атрофлича ишлаб чиқиш юзасидан тегишли тавсиялар берилди.

Мақолада кўтарилган муаммолар доимо вазирлик назоратида бўлади.

**Вазир ўринбосари
Муртазо СУЛТОНОВ**

ВАГОН ОЙНАСИДАГИ... АЁЛ

Кейинги пайтларда кўпчилик электропоездларда юришни маъқул кўрмоқда. Лекин вагонлардаги айрим манзараларни кўриб қаттиқ ранжийсан киши.

Яқинда Тошкент — Ховос электропоездига ўтириб Янгиерга йўл оларканман, одамларнинг хатти-ҳаракатларини шунчаки бир қизиқиш билан кузатдим. Турли майда-чуйдаларни кўтариб олиб у вагондан бу вагонга ўтиб савдо қилаётган аёллар, ёш болалар, тоғора тўла сомса кўтарган эркакларнинг ўзини тутиши, сотаётган молларини турли тоифадаги эркаклар ва ёш-яланглар қаршисида бачкана сўзлар билан мақташи одамнинг энсасини қотиради. Бу ачинарли ҳол, албатта. У вагондан бу вагонга ўтиб пиво, сигарет сотаётган ўша қизлардан келажакда қанақа уй бекаси етишиб чиқаркан? Наҳотки, инсон тирикчилик, нафс деб маънавиятдан ажралиб қолса? Ўтмишда ҳаёт кечириш жуда қийин бўлган пайтда ҳам қизларимиз турли кашталар тикиб, чеварлик қилиб кунини ўтказишган-ку.

куюнчак газетхонлардан хатлар

Вагонларнинг аҳволи ҳам кишини ранжитади. Айрим ўриндиқлар умуман йўқ. Вагон ойналари ҳам қўпориб олинган. Ойналарнинг очиқ ўрнига қарар эканман, яқинда бўлиб ўтган бир воқеа ёдимга тушди. Ўшанда иккита балоғат ёшидаги йигит кўз олдимда вагоннинг ойналарини қўпориб олишди. Мен ажабланиб, нафратланган ҳолда бунинг сабабини сўрадим. Улар ўзларини одамлар димиқиб кетмаслиги учун шу ишни қилаётган қилиб кўрсатишди. Аммо Гулистон бозорига яқинлашганимизда уларнинг асл мақсади аён бўлди. Улар юкларини ортиш учун вагон ойнасини кўпориб олишган экан. Ажабо... Шунчалик ҳам инсофсизлик бўладими?

Ойналарнинг синдириб ташланганидан одамлар ўша ердан вагонга тушиб чиқишни ҳам ўргана бошладилар. Айрим аёлларнинг ҳам эркаклар, ёш-яланглар кўз олдида ойнадан осилиб чиқиб-тушишларини кўриб тўғриси жуда ноқулай ҳолатга тушдим.

Афсусланарли томони шундаки, бу каби воқеаларни индамай кузатамиз. Наҳотки шунчалар лоқайд бўлиб қолган бўлсак?

**Сайёра
ШОДИЕВА**

ИШИМИЗГА ВИЖДОНАН ЁНДОШАЙЛИК

Газетанинг шу йил 12 сонида эълон қилинган Норсаид Ойдиновнинг тасвирий санъат ва таълим муаммоларига бағишланган «Нафосат илмининг сири» номли мақоласи мактуб ёзишга ундади. Ушбу мақолада илгари сурилган фикрлар мени ҳам кўпдан бери қизиқтириб келади. Бинобарин, тасвирий санъат таълими муаммолари ҳақидаги фикрлар айни долзарб масалалардир. Олтмиш йилдан ошдики, бу борада ижодий ва педагогик фаолият юритиб келаман. Шунинг учун ҳам келажакда ёшларимиз орасидан машҳур рассомлар чиқишини жуда-жуда истайман. Халқимиз, миллатимиз, ВАТАНИМИЗГА зарур бу. Афсуски, рассом ўқитувчилар тайёрлашда муаммо ва нуқсонлар талайгина.

Мақола муаллифининг фикрларини айрим далиллар билан тўлдирмоқчиман. Низомий номидаги ТДПИнинг бадиий-графика факультети бу соҳада кадр тайёрлашда етакчидир. Бутун республикамиздаги бадиий-графика факултетлари шу ердан андоза олишади, десам муболаға бўлмас. Айнан шу факултетдаги ўқув режалари кейинги йилларда мутахассис бўлмаган одамлар томонидан ҳал қилиб келинмоқда.

Собиқ шўролар давридаги ўртамиёна мутахассис тайёрлашдан воз кечишнинг вақти аллақачон етган. Бу борада биз янгича фикрлар, замонавий тасвирий санъат илмини ўрганишга мослаштирилган режалар билан раҳбарларга мурожаат қилганмиз. Ахир, юртбошимизнинг ҳар бир фикрида мамлакатимизнинг барча соҳалари бўйича юқори малакали кадрлар етиштиришга астойдил ёндошиш зарурлиги уқтирилмоқда. Айниқса, олий таълимдаги ислоҳотлар, жумладан, илм ўргатишни ҳар жиҳатдан такомиллаштириш билан бирга, жаҳон андозалари даражасига кўтарилишига эътибор қаратилмоқда.

Шундай экан, тасвирий санъат таълими соҳасидаги янгича қараш ва таклифларга бефарқ бўлишимиз мумкинми? Яна шу нарсани алоҳида таъкидлашни истардимки, ҳақиқий рассом-педагоглар тайёрлаш учун чизмачилик, чизма-геометрия каби математикага хос аниқ фанларни, шунингдек, техника фанларини қўшиб чалғитмаслик, халақит бермаслик керак.

Ўзим билган илғор давлатларнинг бирортасида тасвирий санъат таълими чизмачилик билан узвий боғлиқлигини учратмадим. Ҳар икки соҳа ҳам бирбирига халақит бермасдан, ўз йўналиши бўйича тараққий этгани маъқул. Қисқаси, бугунги давр ҳар бир соҳа вакилидан виждонан меҳнат қилишни талаб этади.

Бир йил олдин «Халқ сузи» газетасида (1995 йил 28 июнь) «Тасвирий санъат чизмачилик эмас, ахир» номли айнан шу масалага оид мақола чоп этилган эди. Институт раҳбарлари бу муаммони ҳал қилишга ваъда беришдию бироқ ваъда бажарилмади. Умуман, мақола муаллифи таъкидлаган фикрлар илмий ва асослидир. Тегишли раҳбарлар ва вазирлик бунга жиддий эътибор қилади, деган умиддаман.

**Малик НАБИЕВ,
Ўзбекистон халқ рассоми,
профессор**

КУРАКДА ТУРМАЙДИГАН ГАПЛАР

«Аргументы и факты» ҳафталиги неча миллионлаб киши ўқийдиган қизиқарли газеталардан бири. Айни чоғда, ҳозирги рус матбуотига хос жамики ютуқ-камчиликлар, фазилату иллатлар ҳам «АиФ» саҳифаларини четлаб ўтмайди. Шу боис гоҳи-тоҳида жиддий, зарур ахборотлар, топиб айтилган журъатли мулоҳазалар ёнида куракда турмайдиган шунчаки олди-қочдилар, висир-висирларга ҳам дуч келиб турамиз.

Ҳафталикнинг шу йил 26-сонида эълон қилинган бир мақолага Лениннинг **«Попларга қарши беаёв оммавий қирғин ўтказилсин»,** деган «тарихий» буйруқ кўргазмаси сарлавҳа қилиб олинган. Сарлавҳа тепасига пролетариат «доҳийси»нинг осиб ўлдирилган ҳар бир руҳоний учун 100 минг рубль ажратиш ваъдаси ёзиб қўйилибди.

Бу сўзларни ўқиб ҳар қандай киши беихтиёр «Нақадар даҳшат», дейиши табиий. Аммо, айтиш жоизки, бу сўзлар айни ҳақиқат. «Доҳий» жаноблари худди шунақа кўргазмалар бериб, диндорларга қарши шафқатсиз қатли ом уюштирган эканлар. 1917-1922 йиллари Ленин ташаббуси билан диндорларга қарши тўрт йирик кампания ўтказилган. Неча минглаб одамларнинг ёстиғи қуриган. Биргина Петроградннинг ўзида 550 диндор отиб ташланган.

1922 йилдан бошлаб ибодатхоналарни талаш, мол-мулкини мусодара қилиш бошланган. Рус православ черкови ҳамма жойда оғир талафотлар кўрган. Ҳеч кимни ва ҳеч нарсани аяшмаган.

Ленин шахси билан боғлиқ, ҳозиргача деярли кўпчиликка маълум бўлмаган кўпдан-кўп маълумотлар рус матбуотида пешма-пеш босилиб чиқмоқда. «Русский взгляд» газетаси ҳаммадан ўзиб кетди. Газетада эълон қилинган бир мақолада таъкидланишича, Ленин жа унақа эркак ҳам бўлмаган. Бу гапнинг тасдиғи сифатида «Русский взгляд» Зиновьевнинг Ленинга ёзган ишқий мактубларини келтиради.

Ҳай, майли, бу гапларнинг бизга нима дахли бор, биз ўзликка қайтиш йўлидан бораяпмиз, кимдир ўзликни фош этиш йўлини танлабди, дейишингиз мумкин. Тўғри, бизга дахли йўқ. Аммо, юқорида келтирилган мақолада, яъни «АиФ»да бир фикр олға сурилаки, унга муносабат билдирмасликнинг сира иложи йўқ.

Мақола муаллифи А. Латишевнинг фикрича, Ленин православ динининг ашаддий душмани бўлгани ҳолда мусулмонларни ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаган эмиш. Яъни «доҳий» мусулмонларнинг дўсти бўлганмиш. Жаҳон инқилобини шарқий мамлакатларга ёйишда Ленин мусулмон динидан иттифоқчи сифатида фойдаланган эмиш. Православ динига тааллуқли нарсаларнинг ҳаммаси қатъиян таъқиқлаб қўйилган бир пайтда мусулмонларнинг ўқув юртлари, диний марказлари бемалол ишлаб турган эмиш.

Мен тарихчи эмасман. Бу гап нимага асосланишини билмайман. Аммо, нима бўлганида ҳам, Ленинни мусулмонларнинг дўсти дейиш гирт уйдирмадир. Мусулмончилик айни шу «доҳий» ўйлаб чиққан қизил сафсата туфайли не-не кўргиликларни бошидан кечирмади, дейсиз. Бизда оммавий даҳрийлик, худосизлик Ленин сиёсати туфайли бошланмадими? Минглаб мадрасалар, мачитларни ким вайрон қилди? Диний китобларни ким ўтга ёқди?.

Буларнинг ҳаммасига Октябр инқилоби, Ленин, ленинизм сабабчику. Аллоҳга минг қатла шукурлар бўлсинким, Истиқлол бу кўргиликларга чек қўйди. Динимизга, диний эътиқодга нисбатан муносабат бутунлай ўзгарди. Эл-юртга иймон-эътиқод, қут-барака қайтди. Буни ҳаммамиз кўриб, билиб турибмиз. Шунинг учун ҳам кимнинг кимлиги тўғрисидаги ғалати сафсаталарга чалғимаймиз.

А. ОҒАЛИЕВ

Амриддин БЕРДИМУРОДОВ

БИР УЙДИРМА ТАРИХИ

Халқимиз яқин-яқингача ўзининг бой ўтмишини, жумладан, ҳукмдорлик, жаҳонгирлик ва бунёдкорлик фаолияти ила дунёга донг таратган буюк бобомиз Амир Темур тарихини рус-совет тарихчилари яратган андозалар асосида ўрганар эди. Рус тарихчилари эса, табиийки, Амир Темур фаолиятини ўз ғоялари ва манфаатларидан келиб чиқиб баҳолардилар. Шу туфайли Амир Темур тарихини ўрганишда кўплаб бирёқламаликларга, чалкашликларга ва сохталикларга йўл қўйилди. Шундай нохолис ўрганилган қирралардан бири Амир Темурнинг Русга муносабати ва унинг Москвага борган-бормаганлиги ҳақидаги муаммолардир.

Рус-совет тарихчилари бу муаммоларни улуғ давлатчилик, улуғ миллатчилик кайфиятларидан келиб чиқиб ҳал қилмоқчи бўлганликлари боис ҳақиқатнинг тагига ета олмадилар. Уларнинг аксарияти Амир Темур Русни истило қилмоқчи бўлгану, аммо рус аскарларидан қўрқиб бу ниятидан қайтган, деган фикрларни ёзганлар. Жумладан, 70-йилларда Амир Темурга бўҳтон ёғдиришда энг кўп жонбозлик кўрсатган А. П. Новоселсев: «Темур XIV асрнинг 70-йилларидаМовароуннаҳрда давлат яратди, сўнгра бу давлатнинг чегаралари ғарбда Эгей денгизи ва Фаластинга қадар чўзилди. У Дашти Қипчоқ орқали эндигина Олтин Ўрда билан бўлган жангдан қутулган Рус томон босқинчилик қўлларини чўзди», деб ёзган эди. Бу гап билан у катта хатога йўл қўйган. Негаки, соҳибқирон Амир Темур фаолият кўрсатган XIV асрда ҳали дунё харитасида Рус ёки Россия деган давлат йўқ эди. Фақаттина Олтин Ўрдага қарам «рус улуси» мавжуд бўлиб, у бир-бири билан ҳамиша душманчилик кайфиятида бўлган катта-кичик князликлардан иборат эди. Князларни эса Олтин Ўрда хонлари тайинлардилар.

Темурийлар даврининг энг моҳир тарихчилари Низомиддин Шомий ва Шарфиддин Али Яздийлардан тортиб француз ва рус тарихчилари ҳам шу хусусда тўхталиб ўтганлар. Бу тарихий асарларнинг бирортасида ҳам соҳибқирон рус князликлари устига атай қўшин тортиб боргани айтилмаган. Амир Темурнинг Москва ва Елец шаҳарларига бориб қолишига эса аслида унинг Олтин Ўрда хони Тўхтамиш билан бўлган жанги сабабчи эди. Чунки соҳибқирон кўмаги билан Олтин Ўрда тахтини эгаллаган Тўхтамиш тез орада унинг ёрдамларини унутди ва хоинлик йўлига ўтди. 1391 йили Амир Темур лашкарларидан енгилганда ҳам унинг ақли кирмади, аксинча, соҳибқирон душманлари билан тил бириктириб, янги хоинликларга тайёргарлик кўра бошлади. Табиийки, жаҳонгир ҳам қўл қовуштириб ўтирмади, хиёнаткорни батамом мағлуб этишга жазм қилди. Ўз даврининг энг йирик жангларидан бири бўлган 1395 йилги бу урушда Тўхтамишхон енгилиб шимол томонга қочди. Тўхтамишнинг тирик қолиши бир куни янги ташвиш туғдирмасин, деган маънода соҳибқирон уни қувишга қарор қилди. Бироқ мағлубиятдан юраги ёрилган қочқинни қидириб топишнинг иложи бўлмади. Шундан сўнг соҳибқирон Елец шаҳрида қўшинлари ва отларига дам берди. Шу ерда турган чоғида бир неча рус князлари унинг олдига итоат билан келиб, хизмат қилишга тайёр эканликларини ҳам изҳор қилдилар.

Шу ўринда бир нарсани айтишимиз жоиз: Низомиддин Шомий ва Шарафиддин Али Яздийлар соҳибқирон Елецдан ўтиб, Москвани ҳам ишғол қилгани ҳақида ёзиб қолдирганлар. Мажор тарихчиси Ҳерман Вамбери бу далилларга қўшилган ҳолда шундай деб ёзган: «Темур ўқ тезлигида Тўхтамишни Русия ерлари томон суриб ташлади ва Москвага бориб етди. Агарда Мовароуннаҳр қаҳрамони эҳтимол билан ўрта йўлни тутмаганида Москва аҳолиси, Гиббоннинг таъбирича, Биби Марямнинг мўъжизанамо сура тидан бошқа ҳеч бир ҳомий тополмас эди». Ҳ. Вамбери ўз фикрини давом эттириб яна қуйидагиларни қўшимча қилади: «Тўхтамиш енгилиб, Сибириянинг жанубий даштларига қочди. Ғолиб уни таъқиб этиб, Русиянинг ичкарисига кирди, Москва шаҳрини истило қилди».

Афсуски, рус тарихчилари юқорида келтирган маълумотларни ҳеч бир далил-исботсиз, мантиқсиз рад этадилар. Улар Шомий ва Яздийлар Шарқ дунёси кишилари бўлганликлари боис Русия географиясини яхши билмаганлар, шу туфайли Елец билан Москвани чалкаштириб юборганлар ёки бўлмаса ўз орзуларини ҳақиқат даражасига кўтариб баён қилганлар, дея даъво қиладилар. Ваҳоланки, биз шу вақтгача Шомий ва Яздийдек мўътабар тарихчилар бирор-бир ишғол қилинмаган шаҳарни ишғол қилинди, дея нотўғри ёзганларини учратганимиз йўқ. Уларни географияни яхши билмасликда ҳам айблаб бўлмайди. Негаки, аждодларимиз минг йиллар илгари дунё глобусини яратган. Бундан ташқари, Амир Темур Елецда турганида унинг хизматига кирган рус князлари ҳар бир шаҳарнинг номини аниқ айтиб турганлари эҳтимолдан холи эмас. Қолаверса, Москва Амир Темур даврида биров орзу қиладиган шаҳар эмас, бор-йўғи Олтин Ўрдага қарам Москва князлигининг маркази эди, холос.

Қизиғи шундаки, рус тарихчиларининг нохолис фикрларини профессор Гога Ҳидоятов ҳам қўллаб-қувватлайди, у бу тўғрида: «Темур Москвага етиб бормайди. Рус хроникаларининг тасдиқлашича, Москва князи Василий I катта ҳарбий куч тўплай олган ҳамда яхши уюшган ва қуролланган армия билан Ока дарёсига яқин борган. Темурнинг ажойиб разведкаси унга каттадан-кичик — бутун Москва халқи ўз шаҳрини ҳимоя қилишга тайёр турганлигини хабар қилади, албатта.

Владимирдан Муқаддас қиз мўъжизакор иконаси келтирилганлиги ва у Москвага киришда ғоят ҳашаматли маросим билан қуршаб олинганлиги хабар қилинган эдики, бу нарса Москва халқи ҳаёт-мамот жангига азму қарор қилганлигига шубҳа қолдирмасди. Соҳибқирон тақдир билан ўйнашмасликка қарор қилди», деб ёзганди.

Амир Темур Москвага бормаган деб ёзган тарихчилар — Б. Греков, А. Якубовский, Ю. Фёдоров, А. Новоселсев ва Г. Ҳидоятовлар ўз фикрларини қуйидаги сабаблар билан исботлашга интилдилар: биринчиси, Москва князи Василий I катта ҳарбий куч тўплаб Ока дарёсига яқин келганлигидан москваликлар ўз шаҳарларини ҳимоя қилишга қаттиқ киришганликларидан соҳибқирон чўчиган эмиш. Иккинчиси — Куликово майдонида Мамай билан жанг қилган Москва қўшинларининг қудрати Амир Темурнинг юрагига ғулғула солганмиш. Учинчиси — Биби Марям иконаси Владимир шаҳридан Москвага келтирилгач, Амир Темур туш кўрибди. Тушида гўёки баланд қир устидан бир неча авлиё ва сон-саноқсиз қўшин тушиб келаётган, уларнинг бошида малика турган, қўшинлар ҳар қандай жангга шай эмишлар. Амир Темур бу тушдан қўрқиб, ўз юртига қайтишга фармон берганмиш.

Тўғри, айрим манбаларда Амир Темур Елецда бўлган пайт княз Василий I қўшинлари билан Ока дарёсининг яқинига келиб турган, деб айтишган. Аммо бошқа манбаларда соҳибқирон Москвага келганида бундан қаттиқ қўрққан Василий I шаҳарни ўз ҳолига ташлаб қўйгани, аёллар монастирга кўчиб жон сақлаганлиги ҳам қайд этилган. Бунга шубҳа қилмаса бўлади. Машҳур рус тарихчиси С. Соловевнинг ёзишича, Амир Темурдан бир неча марта заифроқ Эдигей 1409 йили Москва устига қўшин тортиб келганида ҳам княз Василий Дмитриевич хотини ва болаларини олиб Костромага қочиб кетганди. Шунингдек, у Темурдан енгилган Тўхтамишхоннинг ўғли Жалолиддин Султон 1412 йили Олтин Ўрдага хон бўлганида, жуда катта бойлик билан таъзимга борган ва Жалолиддиндан марҳамат сўраганди. Демак, Амир Темурни Москва князи Василий I дан чўчиган деган даъво мутлақо асоссиздир.

Тарихчиларнинг иккинчи, москваликларнинг Куликово майдонидаги ғалабаси соҳибқиронни қўрқитган, деган даъвоси ҳақида сўз кетганда муҳим бир нарсани айтиб ўтишимиз лозим. Ҳозиргача рус-совет тарихшунослигида 1380 йили Куликово майдонида бўлган муғул-рус жанги борасида ҳам нохолис фикрлар айтиб келинди. Аниқроғи, бу жангнинг тафсилотлари руслар фойдасига сунъийлаштирилиб, аҳамияти бир неча баробар ошириб ёзилди. Аслида эса Куликово жанги русларга, рус-совет тарихчилари ёзганларичалик, катта фойда келтирмаган, Олтин Ўрданинг бўйни қайрилмаган эди. Ҳарқалай, ўша жангидан сўнг икки йил ўтгач, Олтин Ўрда хони Тўхтамишхон рус ерларига бемалол бостириб кириб, Москвага ўт қўйганди. Куликово жанги ҳақида ёзган кўпгина рус тарихчилари эса негадир бу ҳақда тўхталмаганлар. Назаримизда, бу уларга Куликово жанги аҳамиятини ошириб ёзишга халақит берган. Аслида Куликово майдонида рус князи Дмитрий Донской муғул қўшинларининг бир қисми билан, яъни Мамай бошчилигидаги лашкарлар билан жанг қилганди. Муғулларнинг Тўхтамиш бошлиқ иккинчи гуруҳи эса русларга эмас, балки Мамай қўшинларига қарши турган эдилар. Агар Мамай билан Тўхтамиш ўзаро низога чек қўйиб русларга қарши бирлашганларида эди, Куликово жанги ҳам бўлмасди. Бу воқеалардан Амир Темур жуда яхши хабардор эди. Бинобарин, унинг Куликово жанги оқибатларидан чўчишига асос ҳам йўқ эди. Қолаверса, Москва князи Василий Дмитриевич соҳибқиронни қўрқувга соладиган кучга эга бўлганида, Темурдан анча заиф Тўхтамишга бош эгиб, солиқ тўлаб ўтирмасди.

Ниҳоят, Биби Марям иконасининг, мўъжизакор кучи ҳақида. Рус йилномаларида ёзилишича, соҳибқирон Елецни истило қилиб, унинг князини қўлга туширганлигини эшитган Москва князи Василий Дмитриевич талвасага тушиб қолади ва қўлларини кўкка чўзиб Худога нола қила бошлайди. Бу билан ҳам кифояланмай, Киев ва Умумрус митрополити Киприанга одам юбориб, унга барча-барчани чин кўнгилдан, кўзларида ёш билан уввос солиб тоат-ибодат қилишга мажбурлашни ва Владимир шаҳридан Биби Марям иконасини олиб келтиришни буюради. Василий I нинг фикрича, Москвани фақат шу мўъжизавор иконагина қутқариши мумкин эди. Икона Москва яқинига келтирилгач, шаҳар халқи уни кутиб олишга сафарбар қилинади. Йилноманинг ёзишича, барча-барчани зўрлаб шаҳар чеккасига ҳайдаб келадилар. Улар орасида бою камбағал, кексаю ёш, саёқлару тиланчилар, ҳатто чақалоқлар ҳам бор эди. Москваликлар уч кун давомида икона қаршисида тиз чўкишиб нолаю афғон қиладилар. Шундан сўнг Амир Темурни Елецдан қайтиб кетганлиги ҳақидаги хабарни эшитган эмишлар. Тарихчи Ю. Фёдоровнинг ёзишича, Биби Марям иконасининг мўъжизакор кучига ишонган москваликлар яна икки марта ундан нажот тилаганлар. Бир сафар Наполеон Москвага бостириб келганида, сўнгги марта 1941 йили немис қўшинлари Москва остоналарида турганларида. Аммо негадир Амир Темурга ўз мўъжизасини «кўрсатган» бу икона Наполеонга таъсир қилолмади. Француз императори Москвани осонгина ишғол қилди. 1941 йилда эса немис-фашистларни икона эмас, совет қўшинлари Москва остонасидан улоқтириб ташлаган эди. Бинобарин, учинчи даъво ҳам ҳеч қандай асосга эга эмас.

Рус-совет тарихчилари Амир Темур Москвага бормаган деб ёзиб, асоссиз далилларни келтирган бўлсалар, рус йилномаларида бошқача аҳволни кўрамиз. Уларда соҳибқироннинг бировдан қўрққани, рус қўшинларининг «баҳодирлиги» ҳақида ҳам маълумотлар йўқ. Рус йилномачиси: «Темурни бизнинг воеводаларимиз қувмадилар, бизнинг қўшинларимиз чўчитмадилар, у Худонинг қаҳри билан Рус ерларидан ўлжасиз кетди», деб ёзган бўлса, тарихчи Н. Карамзин янада аниқроқ қилиб: «... ҳеч ким томонидан таъқиб қилинмаган, асосли бир сабабсиз Осиёнинг бепоён кенгликларига қайтиб кетди», деб хулоса чиқарган.

Кўриниб турибдики, рус йилномачилари ва қадимги тарихчилар нима учун Амир Темур Руснинг ичига чуқур кириб бормай орқасига қайтгани сабабларини билмайдилар. Боиси — улар соҳибқироннинг эътиқодидан бутунлай бехабар эдилар. Бу саволга тўғри жавоб берилиши соҳибқиронга туҳмат қилган туҳматчиларга қаттиқ зарба бўлади. Шу сабабли Амир Темурнинг хаёлида умуман ночор, қашшоқ, таланган Рус устига юриш қилиш нияти бўлмаган. У Елецда бор-йўғи Тўхтамишни қувишдан чарчаган қўшинларига ва отларига дам бериш учун икки ҳафтага тўхтаган. Шу сабабли барча жанглардан олдин қон тўкилишига барҳам бериш ниятида рақибларига ўз элчиларини жўнатадиган соҳибқирон бу сафар Москва ёки бошқа рус князлари олдиларига бирор элчисини юборишни ҳам эп кўрмаган. Унинг ночор халқларга қарши уруш қилмаганлигини исботловчи бу сингари мисоллар жуда кўпдир. Масалан, озарбойжон тарихчиси Аббос Қули Оға Боқихонов ўзининг «Гулистони Эрам» номли тарихий асарида ёзишича, соҳибқирон Кавказда жанг қилаётган вақтда унинг олдига қўмиқ амирларидан Ғубдин деган бир кўзли киши келади ва «Сиздек қудратли ҳукмдор биздек ночорлар билан тенглашиб нима ҳам олардингиз?», деган маънода сўз қотади. Бу гап соҳибқиронга ёқиб қолиб, Ғубдин ва унинг қабиласига ўша ерларни бир умрга хатлаб беради.

Юқоридаги фикр-мулоҳазалар баҳонасида яна бир гапни айтмоқ ўринлидир. Ўтган йил сентябрида Россия Федерациясининг Елец шаҳрида «Руснинг Темурдан қутқарилишининг 600 йиллиги», деб аталган ғалати халқаро илмий анжуман бўлиб ўтди. Аввало, бу конференциянинг номланиши тарихий ҳақиқатга мутлақо зиддир. Аслида, мантиқан олганда, бу анжуман «Руснинг Амир Темур томонидан қутқарилишининг 600 йиллиги» деб номланса, тўғрироқ бўларди. Зеро, соҳибқирон томонидан Олтин Ўрда хони Тўхтамишнинг тор-мор этилиши Руснинг муғулларнинг бир неча асрлик истибдодидан халос бўлишига олиб келган. Буни кўпгина рус ва жаҳон тарихчилари аллақачонлар тан олганлар.

Шуниси қизиқки, халқаро конференцияда бирорта ҳам рус тарихчиси қандай қилиб рус соҳибқирондан қутқарилганлиги ҳақида маъруза қилмади. Тантана маросимлари ҳам, худди 600 йил илгари бўлганидек, ибодатхоналарга бориб тоат-ибодат қилиш билан бошланди ва шу йўсинда якунланди. Мақтанишга йўймангу, фақаттина Ўзбекистон Фанлар академияси Археология институтининг директори, тарих фанлари доктори, профессор Темур Шириновнинг «Амир Темур ва Европа» ҳамда каминанинг «Европа тақдирида Амир Темурнинг фаолияти» мавзуларидаги маърузаларидагина соҳибқирон ва рус муносабатлари ҳаққоний очиб берилган эди. Хайриятки, конференция ташкилотчилари ушбу маърузалар матнини тўпламга киритиб чоп этдилар.

Хуллас рус халқи Амир Темурдан ҳеч қандай жабр-ситам кўргани йўқ, аксинча, у олий зотнинг Олтин Ўрдани тор-мор қилиши рус халқининг муғулларнинг бир неча асрлик истибдодидан қутилишига ёрдам берган. Бинобарин, Тўхтамишнинг ортидан қувиб рус ерларига кириб борган соҳибқирон ўз имон-эътиқодига, саркардалик виждонига тўғри келмайдиган ишни қилмаган, яъни икки ҳафта мобайнида кечаю кундуз кўчаларда ва ибодатхоналарда қўлларини кўкка чўзиб, уввос тортиб йиғлаб ётган тинч аҳоли устига от солмай бепоён Турон юртига қайтган экан, ул буюк зотни қўрқоқликда айблаш, рус аскарларини эса қаҳрамонга чиқариш учун ҳеч қандай асос йўқ.

МАҚСАДИМИЗ ЮРТИНГИЗНИ ЕВРОПАГА ТАНИТИШ

Боши биринчи бетда

кунини, одамларини уларнинг ўтмиши билан қиёслаб ўрганмоқчимиз. Институт, биринчидан, мазкур соҳаларга муайян даражада алоқадор бўлган олимлар ўртасида алоқа боғлашни уюштиришга хизмат қилади. Ана шундай учрашувларнинг баъзиларига ўзингиз ҳам гувоҳ бўлдингиз. Бундай учрашувлар орқали биз институтни собиқ Иттифоқ республикалари олимлари билан ғарб олимларининг ўзаро ихтиёрий фикр алмашувлари масканига айлантирмоқчимиз. Бу соҳада дастлаб уларнинг иштирокида «XIX аср охири ва XX аср бошларида Мовароуннаҳрда мусулмон реформизми (ислоҳотчилиги) ҳаракатлари», «Ҳиндистон ва Марказий Осиё муносабатлари», «Ислом ва ҳозирги замон» масалаларига доир халқаро давра суҳбати, илмий анжуман ва конференциялар ўтказдик. Яқинда бутун дунёда кенг нишонланадиган буюк соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллиги юбилейи муносабати билан темурийларнинг меросини, уларнинг ўзидан кейинги шайбонийлар, жонийлар, сафавийлар, бобурийлар, усмонийларга таъсирини ўрганиш бўйича илмий анжуман ўтказмоқчимиз.

Ҳозирча марказимиз ўтказган илмий анжуманлар материалларидан баъзи бирлари, масалан, «Марказий Осиё мусулмон реформизми» (1788-1937), «Ҳиндистон ва Марказий Осиё» («Тижорат ва фикр йўллари») Францияда француз тилида алоҳида тўплам ҳолида нашр этилди, уларда француз олимлари билан бирга Ўзбекистон олимларининг ҳам баъзи бир мақолалари жой олган. Кейинги китобимиз Бухорога бағишланиб, унда Бухоронинг энг қадимги (илк) davридан бошлаб, бугунги кунигача бўлган тарихини акс эттиради.

Мухбир: — Марказнинг келгуси режалари қандай? Бундай институт бошқа мамлакатларда ҳам мавжудми? Марказнинг ички тизими ҳақида нима дейсиз?

П. Шувен: — Келгуси режалари, ниятларига келганда, бундан кейинги асосий вазифамиз ҳам биринчи навбатда Марказий Осиёни Европага таништириб боришдир. Институтимизнинг ички тизими (структураси) қуйидагича: унда олтитадан йигирматагача француз ва ўзбек олимлари ҳамкорликда ишлашади. Марказнинг вазифаси олимларга мавжуд вазифаларни тўғри тушунтира билиш ва ўргатишдир. Чунки Марказий Осиёнинг ўтмиши ва бугунги тарихига чуқур ҳурмат-эҳтиром билан ёндошгандагина уни холис ўрганиш ва тўғри хулосалар чиқариш мумкин.

Франциянинг Тошкентдаги Марказий Осиёни тадқиқ қилиш институтига ўхшаш институтлари бошқа мамлакатларда ҳам мавжуд. Масалан, Анадўлидаги француз тадқиқот институти, Теҳрондаги тадқиқот институтлари, Деҳлидаги Ижтимоий фанлар маркази ва бошқалар шундай масканлардандир.

Мухбир: — Ўзингиз Марказ амалга ошираётган мазкур илмий ишларнинг қайси соҳалари билан шуғилланасиз?

П. Шувен: — Ҳозир темурийлар даври давлатчилиги тарихи билан шуғулланаётирман. Мазкур мавзу юзасидан шу йил баҳорда Парижда ЮНЕСКО қарори билан ўтказилган темурийлар даври тарихига оид халқаро илмий анжуманда маъруза қилдим. Маърузам француз матбуотида чоп этилди.

Узим 1993 йил 15 октябрдан буён Франциянинг Тошкентдаги Марказий Осиёни тадқиқ қилиш институти директори — Франциянинг Ўзбекистондаги элчихонасида маданий масалалар бўйича маслаҳатчи бўлиб хизмат қилаяпман.

Мухбир: — Муҳтарам Пер Шувен жаноблари, самимий суҳбатингиз учун ташаккур.

Юрт неъмати

АМИР ТЕМУР 660

ТУРОННИНГ ДОНИШМАНД АЁЛЛАРИ

Қашқадарёда ибратли бир ишга қўл урилди. Вилоят ҳокимининг қарори билан шаҳар ва туманларда «Темурий маликалар тимсоли» кўрик-танлови ва Чавгон миллий спорт мусобақалари ўтказиладиган бўлди. Шу муносабат билан мухбиримиз вилоят ҳокимлигининг гуруҳ бошлиғи, Амир Темур халқаро жамғармаси вилоят бўлимининг раиси, шоир Исмоил Тўхтамишевдан бу борада амалга оширилаётган ишлар ҳақида гапириб беришни сўради.

МУХБИР: — Аввало, мазкур кўрик-танлов ва Чавгон ўйинларининг ўтказилиши хотин-қизларимизни улуғлаш, уларнинг жамиятимиздаги ўрнини белгилашда катта аҳамиятга эга. Қолаверса, чавгондек қалимий ўйиннинг тикланиши ҳам халқимиз ҳаётида янгилик. Бу фикрлар қандай пайдо бўлди?

И. ТЎХТАМИШЕВ: — Улуғ бобомизнинг тўйи муносабати билан шу йилнинг ўтган ойларида вилоятимизда кўп тадбирлар ўтказилди.

Тарих саҳифаларини варақласак, бепоён Туронзаминнинг маданий, сиёсий ҳаётида хотин-қизларнинг муҳим ўрни борлигига гувоҳ бўламиз. Тўмарис, Барчин, Зарина, Ойсулув, Орзигул, жасурлик тимсоли бўлиб қолган Қирқ қиз каби эпик қаҳрамон аёлларимиз образлари ҳаётимизнинг бир қисмига айланган.

Турк олимаси Баҳрия Учоқ ўзининг «Мусулмон мамлакатларида ҳукмдор аёллар» асарида Мовароуннаҳр ва Хуросонда яшаган ўттиздан ортиқ ҳокима аёлларни мисол тариқасида келтиради. Хуллас, ўзларидан ўчмас из қолдирган, эл-юртини машҳури жаҳон қилган аёллар тарихда кўп ўтган.

Буюк бобомиз ўз саройидаги аёлларга катта ҳурмат ва эҳтиром билан қараган. «Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмоқ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишни давлат юмушлари билан тенг кўрдим», дейди соҳибқирон бизга қолдирган ўгитларида.

Тарихнавис Владимир Черевански эса «Амир Темур» тарихий романида соҳибқироннинг хорижий элчиларни қабул қилиш маросимини тасвирлаб, шундай ёзади: «Байрамларнинг бекаси Бибихоним буларди... Бироз ўтинқираган ёши унга дунёдаги ягона одамнинг биринчи хотини мавқеини муносиб сақлашга монеълик қилолмасди. Элчилар шарафига уюштирилган байрамларда у энг гўзал либослару кўзни қамаштирувчи тақинчоқларни тақиб чиқар эди. Унинг қизил шойидан тикилган либосининг орқа этаги ўн беш канизак кўтариб юришга мўлжалланганди. Бошидаги қалпоғида эса марварид ва ферузалар қадалган, олд қисмида эса қимматбаҳо ёқутлар ярқирарди. Уч сарой канизаги тутиб турган бу қалпоққа олтин иплар қўшиб ўрилган пар зеб берарди. Маликанинг боши узра оқ шойи матодан тикилган чойшабни тутиб боришар, олдинда эса канизаклар гуруҳи йўл очарди...».

Минг афсуски, биз яқинёқингача анъаналаримизга, урф-одатларимизга риоя қилолмай яшаб келдик. Барча қадриятларимиз қатори хотин-қизларимизнинг қадр-қимматига, яхши фазилатларига ҳам путур етди. Улардан сохта қаҳрамонлар ясалди. Бугун, мустақилликка эришган Узбекистонимизда мустабид тузумнинг бемаънигарчиликларига мутлоқ чек қўйилиб, ўтиш даврининг бугунги қийинчиликлари барҳам топиб, бобомерос қадриятларимизнинг тикланишига шубҳа йўқ.

МУХБИР: — Кўрик-танлов қандай тартибда ўтказилмоқда?

И. ТЎХТАМИШЕВ: — Бу мусобақани уч босқичда ўтказиш кўзда тутилмоқда. Кўрик дастлаб ишлаб чиқариш корхоналарида, мактабларда, олий ва махсус ўқув юртларида, маданият муассасаларида, маҳаллаларда бўлиб ўтади. Ғолиблар шаҳар, туман миқёсида мусобақани давом эттирадилар. Шаҳар, туман кўриги ғолиблари Мустақиллик байрами кунларида вилоят кўригида қатнашадилар.

МУХБИР: — Вилоятда чавгон ўйинлари қандай ташкил этилишини айтсангиз?

И. ТЎХТАМИШЕВ: — Чавгон ҳақида тарихий манбаларда, бадиий асарларда маълумотлар кўп учрайди. Рудакий, Фирдавсий, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа шоирларнинг асарларида бу ўйин нафис тасвир этилган.

Қадимда чавгонни чиниққан паҳлавонлар, от устида юриш ҳадисини олган жанговар ўктам қизлар ўйнаганлар. Бу ўйиннинг тикланиши авлодларимизнинг жисмоний ва маънавий баркамол бўлиб вояга етишиши учун қўйилган яна бир қадамдир.

МУХБИР: — Кўрик-танловда қатнашаётганларга қўйилган «маликалик» шартлари билан танишдим. Жумладан, «малика» хушбичим, самимий, оқила, жасур, отда юра оладиган эпчил, ўктам, мусиқа ва шеъриятни нафис тушунадиган нозик дидга эга бўлиши лозимлиги айтилибди...

И. ТЎХТАМИШЕВ: — Мақсад шуки, қадим Туронда аёллар азал-азалдан алоҳида эъзозда бўлганлигини кўрсатиб беришдир. Минг эшитгандан, бир кўрган афзал, дейди халқимиз. Қизиққанларни вилоятимиз шаҳар ва туманларида ўтказилаётган кўрик-танловларни томоша қилишга, ҳадемай бошлаб юбориладиган чавгон ўйинларига таклиф этамиз. Кетган вақтингизга ачинмайсиз.

МУХБИР: — «Темурий маликалар тимсоли» кўрик-танлови ва чавгон миллий спорт мусобақаларини бутун республикамизнинг шаҳар ва туманларида ўтказиш, оммалаштириш жуда муҳим, деб ўйлайман.

И. ТЎХТАМИШЕВ: — Халқимизнинг маданиятини юксалтириш, спортга қизиқишини орттиришга фойдаси тегадиган нимаики иш бўлса, ҳаммасини қилишимиз лозим. Унинг қаерда, кимлар томонидан амалга оширилганлиги, менингча, муҳим эмас. Ажаб эмас, бундай кўрик-танловлар, қадим ўйинларнинг тикланиши фақат савоб ишларга хизмат қилса, улуғ боболаримизнинг руҳларини шод этса.

Суҳбатдош
Норқул ТИЛОВ

МУМТОЗ АДАБИЙ ТИЛИМИЗНИ ЎРГАНАЙЛИК

Истиқлол шарофати билан мумтоз адабиётимизни тўла-тўкис ўрганиш имкониятлари пайдо бўлди. Шуни ҳам таъкидлаш лозимки, собиқ совет империяси даврида ҳам бу соҳа ўрганилган эди, аммо тилимизнинг ўзига хос хусусиятлари инкор этилган ҳолда ўрганилди. Мумтоз адабий тилимизнинг хусусиятлари тадқиқи академик Н. Я. Марр назариясига ниқобланган ҳолда, ўзбек тили шеваларидан ажратилган тарзда, қардош туркий халқлар тилидан узоқлаштирилган ҳолда олиб борилди. Натижада ҳозирги ўзбек адабий тилида мумтоз адабий тилимизга хос талаффуз бузилди. Классик адабий тилимизнинг фонетик системаси сунъий равишда ўзгартирилди, фонемалар сони камайтирилди, тилимиз жозибаси ўз хусусиятларидан маълум даражада ажралди. Тилимиздаги грамматик шакл муқобиллари қисқартирилди, фонетик жиҳатдан бир формага келтирилди.

Бундан ташқари, эллик, олтмиш йил давомида етишиб чиққан зиёлиларимиз мумтоз адабий тилимизнинг талаффуз меъёридан узоқлашди, радио, телевидение соҳасида эса классик тилимиз асосида эшиттиришлар олиб боришга интилишлар учрасада, аксар ҳолларда бу ҳаракатлар мумтоз тилимизни бузган ҳолда амалга оширилмоқда. Жумладан, Миср Араб республикасида ишланган «Муҳаммадур расулуллоҳ» фильмини мумтоз тилимизга таржима қилиб беришга уринганларнинг хизматини, асарнинг тарбиявий аҳамиятини табриклаш лозим. Шу билан бирга, таржима жараёнида сингармонизм қонунига мувофиқ келувчи грамматик кўрсаткичлар бири-бирига алмашиб қўлланганi, масалан, **борғум** формаси ўрнида **боргум, қилғай** сўзи ўрнида **қилгай** шакллари ишлатиб юборилганини таъкидлаш жоиз.

Эндиликда мустақиллигимиз берган имкониятдан фойдаланиб, дунёдаги маданий халқлар каби мумтоз адабий тилимизнинг талаффуз меъёрини, грамматик формаларини, имло хусусиятларини ёшларга, зиёлиларга — бутун халқимизга ўргатайлик, эъзозлайлик, шунингдек, мумтоз адабий тилимиз ўзбек, қозоқ, қирғиз, туркман, уйғур, қорақалпоқ халқлари учун асрлар оша хизмат қилганлигини унутмайлик. Классик тилимиз қардош туркий халқларни яқинлаштирувчи дастлабки қадам эканлигини ҳам инобатта олишимиз зарур. Биз мумтоз адабий тилимизнинг жозиб хусусиятларини ўзлаштирсак, қардош туркий халқлар билан яқинлашишимиз янада кучаяди.

Мумтоз адабиётимиз тилини ўрганишимиз фақат тилшунослар ҳамда адабиётшунослар вазифаси эмас, балки ўз халқининг мумтоз адабий тили меъёрини билиш барчамизнинг бурчимиз, деб қараш лозим. Шундан келиб чиқиб, айрим таклифларимиз билан ўртоқлашишни лозим кўрдик.

Аввало, республикамиздаги мавжуд ўзбек тили ва адабиёти билан шуғулланувчи илмий масканларда ҳамда факультетларда махсус курслар ташкил қилиш лозим. Шунингдек, телевидение, матбуот, нашр ишлари билан шуғулланувчи ташкилотларда ҳам махсус тўгараклар очиш мақсадга мувофиқ, деб ўйлаймиз. Айниқса, республика Ёзувчилар уюшмаси қошида бу борада махсус семинар-машғулотлар ўтказиб туриш йўлга қўйилса нур устига нур буларди.

Мумтоз адабиётимиз намуналарини нашрга тайёрловчи ташкилотлар қошида ҳам ана шундай ишларни йўлга қўйиш зарур. Бу нашрлар савиясининг ошишига хизмат қилади. Масаланинг энг муҳим томони шундаки, мумтоз адабий тилимизни билувчи кадрлар тобора камайиб бормоқда. Мутахассисларни пухта тайёрлаб боришни ўз вақтида йўлга қўймасак, юқоридаги вазифаларни амалга ошириб бўлмайди.

Мумтоз адабий тилимиз меъёрини ўргатувчи махсус қўлланмалар тузиш зарուратини инобатга олиш керак. Ўзбекистондаги олий таълим, ўрта таълим муассасалари қошида мумтоз адабий тилимиз билан шуғилланувчи кафедралар очиш бу соҳага доир муаммоларни теран илмий изланишлар асосида ҳал этишда асосий таянч булади.

Қозоқбой МАҲМУДОВ,
филология фанлари доктори

Норбой ХУДОЙБЕРГАНОВ, филология фанлари доктори, профессор

ИЖОДИЙ ФИКРЛАШ МЕВАЛАРИ

Бугунги кунда диққат-эътиборни фақат моддий неъматларни ишлаб чиқаришга қаратиб, руҳий-маънавий эҳтиёжларни қондириш масаласини кун тартибидан вақтинча бўлса-да, олиб ташлаш мадаий инқирозга олиб келиши барчага аён. Хайриятки, жамиятимизда бундай кайфиятнинг пайдо бўлишига тўсқинлик қиладиган ибратли ижобий кучлар мавжуд ва улар маданий ҳамда илм-фан бойликларини яратиш жабҳаларининг деярли барчасида, хусусан, ҳикоячилик, қиссачиликда намоён бўлмоқда. Романчилик ё шеърият, достончилик ёки драматургия ёхуд адабий танқид, адабиётшуносликда ҳам муайян ўзгаришлар рўй бераяпти, бироқ мен биринчи галда насрнинг энг кичик ҳамда ўртача турларидаги айрим янгиликларга урғу беришни жуда-жуда истардим. Хўш, бу ўринда нимани кўзда тутаяпман?

Бунга ойдинлик киритиш учун «Муҳаббатни соғинаман мен тунда» («ЎзАС», 1995 йил, 10 ноябрь сони) сарлавҳали ёш ёзувчи Урол Содиқнинг эссесига А. Отабойнинг ёзган қуйидаги изоҳни кузатайлик: «Фикрни, образни, борлиқни тафаккур тарозисига солиб кўриш, улар ўртасида уйғунлик топиш, уларни боғлашга уриниш эссе жанрининг асосий талаби. Урол Содиқ машқида мана шу талабга жавоб бериш ҳаракати бор: у реал фактларни муайян ғоя билан «тортиб» кўради, гумон, иккиланишлардан холи бўлмаган мулоҳазалари «Хўш, мен дунёни қандай тушунаман?», «ўзи, мен нимани биламан?», деган жуда оддий ва холис жавоб топиш ниҳоятда қийин муаммо атрофида айланади. «Буюклик яратилмайди, у Аллоҳнинг неъматидир. Дунёдаги энг буюк ишонч — Яратганнинг ягоналиги ва қудратининг бемисллигига бўлган ишончдир», деб ёзади у. Бу унинг ўзининг азоб ва қаноат билан топган гапи эмас. Ҳозир у бундай гапларни «қарзга олиб» турибди. Бу айб эмас. Чунки, «тунда муҳаббатни соғинган йигит»нинг ҳали ўзи айтар сўзи бўлади ва уни Урол Содиқ айта билади, бунга мен ишонаман».

Шахсан мен А. Отабойнинг ишончига хайрихоҳман, Негаки, Урол Содиқ фикрловчи, фикрлатувчи асар яратишга уринаётганини сезаяпман. Тўғри, собиқ совет адабиёти ҳеч кимни ўйлатмади, деб бўлмайди. Аксинча, ўйлатиш, бош қотиришга асосий диққатни қаратди, бироқ сўзсиз бажариладиган бир шарт билан: ёзувчи ҳам, унинг қаҳрамонлари ҳам фикрласин, фикрлари, ўйлар эса фақат коммунистик мафкура доирасида бўлсин! Бундай чеклаш, чегаралаш ҳаётнинг барча жабҳаларини, шу жумладан, бадиий адабиёт ҳамда унинг хилма-хил турларини равнақ топтиришга тўсқинлик қилгани мустақилликка эришганимиздан кейин яққол кўриниб қолаяпти.

Истиқлолимиз ижодий эркинликнинг тобора чуқур илдиз отиб, мустақил фикрлаш завқини орттириш билан бу борадаги қийинчиликни бартараф этишга даъват этмоқда. Урол Содиқ эса ана шу даъватга лаббай деб жавоб қайтаришга интилаётганини кузатиш мумкин: «Қисман қийин ҳолатлар кечади ҳаётда, ҳатто кулгили туюлади баъзан. Лекин кулмайсан, ёлғиз ўтириб кулиш, яна ўз туйғуларингдан, ғалати... қўрқасан. Кулиб юборсанг, қаҳ-қаҳанг бетон деворларга урилиб, устингга ёпирилади. Шуларни ўйлаб суякларинг қисирлаб кетади... Ўзингни тиясан. Лаб-лунжингни йиғиштириб, хомуш, китобга термуласан. Кўққисдан «Муҳаббат майда нарса» деган ўй хаёлингга келади. Яхшиси унга яқинлашмаганим маъқул, деб ўйлайсан ўзингча. Лекин юрагингда мунис бир соғинч пайдо бўлади. Сенга бўйсунмаган даҳрий бир соғинч. Унинг бошига урсанг, юқорига сапчийди. Сен эса уни истамайсан. Ҳатто хоҳламайсан. У бўлса душман айғоқчисига ўхшаб, писиб келаверади...»

Айни шу тобда «Бой ила хизматчи»даги Ғофиру Жамила, «Қутлуғ қон»даги Йўлчию Гулнор ёки «Пўлат қандай тобланди»даги Павел Корчагин билан унинг комсомол севгилиси сингари собиқ совет адабиётининг кўкларга кўтарилган қаҳрамонларини кўз олдингизга келтирсангиз, негадир улардан бирортаси беҳосдан қаҳ-қаҳ уриб, айни чоқда муҳаббат майда нарса экан, деб тўлғониш ва шундай ўйнинг одамга бўйсунмайдиган соғинчга айланиши, соғинчнинг эса соядай эргашиб юришига ўхшаш вазиятга тушмаганига амин бўласиз Бундай қаҳрамонлар айрим ҳоллардагина (асло ҳамма вақтмас!) Аллоҳ бандаларига ўхшаб ўй-хаёл сурса, кўпинча коммунистик мафкура доирасида фикрлашга маҳкум этилди...

Миллий истиқлолимиз мана шундай иллатни бартараф этиб, ижодий фикрлашдаги чинакам эркин ижодкорликни ҳар томонлама ривожлантириш гарови бўлиб қолаяпти ва шунинг учун уни мадҳ этиш кенг қулоч ёзаётгани табиийдир. Лекин мадҳия ҳақиқату адолатдан узилиб қолиб, мадҳиябозлик, офаринбозликка айланмаслиги даркор. Шу билан бирга ҳаётий, асосли мақтовлар қанчалик муҳим аҳамият касб этмасин, уларнинг ўзи билангина иш битмайди. Кенг миқёсда теран фикрлаш, ҳар томонлама мулоҳаза юритиш руҳи билан суғорилган асарлар сув билан ҳаводек зарурки, буни англаган ҳолда қалам тебратаётган ижодкорлар сафи тобора ортиб бормоқда.

Хусусан, Хуршид Дўстмуҳаммаднинг «Бугун эрталаб» ҳикояси қандай бошланганига эътибор беринг: «Каллани ишлатиш керак! Айни саҳар уйқудан уйғониб, кўзимни очиб улгурмасимданоқ таъна, киноя, ҳақорат ва яна аллақандай ёвуз маънолар аралаш шу калима хаёлимга тирғалди-ю субҳий ҳаловатим тўзғиди... мен ҳайдадим — у келаверди: «Каллани ишлатиш керак! Каллани ишлатиш керак! Каллани...».

Хўш, ким нима учун каллани ишлатиши керак? Назаримда, бу саволга ҳикояда қуйидагича жавоб берилганга ўхшайди: «Шундай ўй сурсангки, қалбингнинг авра-астарини ағдар-тўнтар қилиб ташласанг, қандай одамсан, бу ёруғ дунёда нима қилиб юрибсан, бепоён заминнинг қаърида қай аҳволда яшаяпсан, яна қанча давру даврон сурасану қай фурсатда ра-во-на бўласан? Равона бўлгач, УЁҚдаги йўлинг сени қай манзилларга етаклайди, ёруғ оламга келишингдан бугунги аҳволга тушасанми ёинки бу дунёдаги аъмолларинг боис адашиб-улоқиб тентирайсанми? Ёхуд остидан дарёлар оқиб ётган,беҳишт мевалари туганмас боғу роғлардан ошиён топасанми?..»

Ҳа, бу жавобга ўхшайди-ю, бироқ ниҳоятда умумий, ҳар бир инсоннинг ўзи унга ўз фаолияти, ақлу идроки билан ойдинлик киритиши лозим. Шунга мувофиқ «Бугун эрталаб» ҳикоясидаги қаҳрамон «мен» тарзида гавдаланиб, кўпинча ёзувчининг эътиқоди, дунёқараши, кузатишлари, ҳукм-хулосаларини ўзида мужассамлаштириб, бамисоли умумлашган тимсол даражасига кўтарилади. Шундай тимсолки, у мустақил, ижодий, эркин фикрлашга даъват этади. Дарвоқе, «Бугун эрталаб» ҳикояси қаҳрамони тўлақонли ҳаёт кечириш биринчи галда фикрлаш, мушоҳада юритишнинг салмоғи, қудратига боғлиқ эканини такрор-такрор қайд этиши бежиз эмас. Тўғри, бундай қайдларнинг айримлари кимларгадир эришроқ, ҳатто сунъийроқ туюлиши мумкин, аммо уларнинг аксарияти бевосита юракдан отилиб чиққан кучли эҳтиросларга йўғрилгани яққол сезилиб туради. Энг муҳими, мазкур қалб соҳиби ўз фаолиятини ноёб туйғулар, уйғоқ ҳисларга қўшиб, бахту саодат, ҳалоллигу адолат ғалабасига қаратгани ҳикояда ўз аксини топган.

Айни шу жиҳатдан Назар Эшонқулнинг «Хаёл тузоғи» ҳикояси «Бугун эрталаб» ҳикояси негизида ётган мушоҳадаларини ойдинлаштириб, ҳаётийлигини тасдиқлашга қаратилгандай туюлади: «Фақат баъзи танишлар бедарак кетишидан олдин Воқифнинг қандайдир бино, қон, болта ҳақида гапириб юрганини ғира-шира эслашди ва у ўша пайтдаёқ ақлдан оза бошлаган эди, деган тахминини ҳам рўкач қилишди».

Ҳикояни синчиклаб ўқиганда Воқиф ҳақиқатпарвар, чўрткесар, бетгачопар қаламкаш бўлгани учун кўп жойларда қоқилиб-сурилиб, нуқул панд еб, юрагини, ниҳоят, қалбию руҳинингмас, балки фақат тан, қорин эҳтиёжини қондиришдан бошқа иложи қолмагани туфайли ўзинингмас, ўзгаларнинг ихтиёрига кўра амаллаб кун кечирганига алоҳида урғу берилганини сезасиз. Унинг хаёл тузоғига тушиб қолиб, бамисоли ақлдан озгандай юриш-туришлари, ниҳоят, қандайдир фожиага дуч келиб, бедарак йўқолиши тасодифий ҳол эмас...

Шодиқул Ҳамроевнинг «Қора кун» қиссаси бир қанча таҳликали, ғаройиб сирли тасвирлари билан диққат-эътиборингизни тортиб туради. Бундай хусусият асарнинг бошидаёқ сезилади: «гўё оламдан узилиб қолгандай чекка ва олисда жойлашган», «ҳаёт тарзи ҳам илк қарашда худди ибтидоийдек нохуш таассурот уйғотадиган қишлоқ». Воқеалар рўй берадиган жой шу тарзда таърифланиб, тавсифланяпти. Бу таърифу тавсифлар янада ойдинлаштирилиб, шундай давом эттирилади: «ўша жойга келадиган мусибату кўргиликлар ҳамма вақтмас, балки кўпинча кун оғир, уфқ қонталаш тус олган пайтда, яъни шомда бамисоли ўғри мушукдек соя ташлаб ўтади, дейилади, пировардида уфқнинг қонталаш тусини олишию ўғри мушукнинг соясига қиёсланганини кўз ўнгимизда ғаройиб манзарани ҳосил қилади. Сўнгра муаллиф бу манзарани янада ривожлантириш учун кичкина қишлоқдаги яккаю ягона тобутнинг йўқолиш воқеасига диққатимизни жалб этади. Воқеанинг мазмуни, кўламини кенгайтириб, унга яна шундай ҳодисаларнинг табиий равишда уланиб кетишини таъминлайди: «... аста-секин оғиздан оғизга ўтиб, шишиб ваҳимага тўлган ва кутилмаганда момақалдироқ каби гумбурлаб садо берган нохуш хабар ҳамманинг эсхонасини чиқариб юборди: нима эмиш, масжид айвонидаги қишлоқнинг яккаю ягона тобутини кимдир ўғирлаб кетганмиш! Қишлоқ энди тобутсиз қолганмиш!..».

Сиртдан қараганда рўй берган ҳодисалар ўртасидаги муштараклик кўзга яққол ташланиб турмайди. Жувозкашнинг жувоздан мой чиқариб, кўп фойда олиш учун уни пахта ёғига аралаштириб пуллаши, туну кун мол боқишга маҳкум этилиб, ўз тоғаси томонидан иффатига чанг солинган жинни қиз қисмати, пировардида, тобутнинг йўқолишига бевосита алоқадор дея оласизми? Ёки ҳар гал қишлоққа қўшиқ айтиб кириб келиб, унга байрам тусини берган сартарошнинг эшаги беҳосдан бошланган қаҳратон совуқдан ўлиб қолганичи?..

Қиссани чуқур идрок этган ўқувчи бундай воқеалар кўзга кўринмас «ип»лар билан моҳирона боғланганини сезиши муқаррар. Бу «ип»ларнинг мантиғи — гуноҳ, айб, жиноят хиёнатдир. Асарга Пушкиннинг «Кўнгил жаннатни истайди-ю аммо бўйнимда гуноҳларим кўп-да...», деган сўзлари эпиграф қилиб олингани-ю уларнинг қисса воқеаларига табиий равишда сингдирилиб, бир шахс тақдирига уланиб кетгани табиийдир: «Оқсоқол тобут ҳақида ўйлаган сайин дарду дунёси баттар қоронғи тортиб, ўзини худди бошадоғи йўқ кўчага кириб қолиб, қандай чиқиб кетишини билмай овораю сарсон бўлиб юрган кимсадек ожиз ва ночор ҳис этар эди».

Хўш, қишлоқ раҳбарининг йўқолган тобутдан бошқа ғам-ташвиши йўқми? Нега фолбин хотин тобутнинг ўз-ўзидан ғойиб бўлиши кулфат олиб келади, деб бонг уриши-ю биринчилардан бўлиб ўзи беҳосдан ёлғиз ўғлидан ажралиб, боши тошга урилгани тўғрисида лом-лим демайди? Сомсапазу жувозкаш каби ўнлаб, юзлаб ғирромларнинг аҳолини тунаб, нонларини туя қилаётганлари билан иши йўқ?..

Сўз санъати «тили»га яхши тушунган ўқувчи муаллифнинг ўша қишлоқ тимсолида ёзувчи айни собиқ совет давлатини кўзда тутаётганини ҳеч қандай изоҳларсиз англаб олиши асло қийин эмас. Ахир, қаламга олинган «қора кун»ни яратган — оғизда нуқул озодлик, халқпарварликни эътироф этиб, аслида коммунистик зўравонликни амалга оширган тоталитар тузум эканлигини шахсан ўзимиз бутун вужудимиз билан ҳис қилган эдик-ку!

Хуршид Дўстмуҳаммаднинг каллани ишлатишга даъват этган қаҳрамони ҳам, Назар Эшонқулнинг хаёл тузоғига илиниб, фақат қўл-оёғимас, балки тилию дили боғланган Воқифи ҳам айни шундай таассурот туғдирганига иқрорман. Шу билан бирга бу асарларнинг танқидчилар ижобий баҳолаган Одил Ёқубовнинг «Адолат манзили», Тоғай Муроднинг «Бобомдан қолган далалар», Тоҳир Маликнинг «Шайтанат» асарларига нималари биландир оҳангдошлиги, яқинлигини инкор этишга асос йўқ. Аммо улар бамисоли эгизаклардай бир-бирларига ўхшайди, дейиш ноўрин. Негаки. ҳозир тилга олинган романлар кўпроқ анъанавий услубда ёзилган; гап шундаки, уларнинг муаллифлари, ижодкорлари ўзлари қаламга олган воқеалар, қаҳрамонларга ижобий ёки салбий муносабатда бўлаётганини аксари ҳолларда тўғридан-тўғри ошкор этиш йўлидан боради.

Эътироф этиш керакки, бундай усулнинг айрим унсурлари, белгиларини Шодиқул Ҳамроев, Назар Эшонқул, Хуршид Дўстмуҳамммад, Урол Содиқнинг юқорида тилга олинган асарларида учратиш мумкин. Бироқ, умуман олганда, уларда кимлар, нималарнинг улуғланаётгани, қораланаётгани кўпинча бевосита эмас, бавосита ифоданади: мажозий, кўчма маъноли тасвирлар, таърифу тавсифларга тез-тез мурожаат этилиб, уларнинг устиворлиги таъминланади. Энг муҳими, тасвирлардаги мажозлар, кўчма маъноли воситалар қаҳрамонларнинг бетакрор руҳий дунёсини ёритишга хизмат қилдирилган.

Шу жиҳатдан бундай асарлар жаҳон адабиётида аллақачонлароқ ўзига хос йўналиш сифатида эътироф этилиб, Кафка, Жойс, Камю, Пруст сингари адиблар номлари билан боғланган, аммо кўпмиллатли совет адабиётига, соц. реализмга ёт, деб қораланган адабий-бадиий тажрибалардан истеъдодли ўзбек қаламкашлари ҳам ижодий фойдаланаётганининг далилидир.

Йўқ, бу шунчаки оддий, жўн далиллар эмас. Улар инсон маънавий-руҳий дунёсини бедорлика чорловчи, курашчанлик туйғуларини олиб кирадиган, фақат қалбан ҳис қилиниб, ақлан идрок этиладиган ижодий фикрлаш меваларидир.

***

«Баҳс» рукнида эълон қилиб борилаётган мақолаларнинг аксариятида «тоталитаризм» атамаси тез-тез эсланади. Бу атама кўпроқ собиқ совет даврига нисбатан қўлланади ва бу моҳият эътибори билан тўғри. Тоталитар давлат фақат собиқ шўролар қурган, ялпи усуллар билан сиёсат юргизган СССРга хос эмас эди. XX асрнинг ўрталаригача Европадаги бир неча мамлакатлар ҳам ана шундай тизимга асосланган оғир даврни бошдан кечирган. Тоталитаризм ўзининг барча мудҳиш оқибатларини, айниқса, фашистлар Германияси ва собиқ советлар иттифоқида намойиш этди. Сўз, фикр эркинлигига шафқатсиз тажовуз қилинган ушбу давлатларда адабиётнинг тақдири ночор аҳволга тушиб қолди.

Биз учун ана шундай оғир тарихий шароитни баҳолаган ғарблик адибларнинг фикр-мулоҳазалари ҳам қимматлидир. Шуни ҳисобга олиб, бугун «Баҳс» рукнида атоқли инглиз адиби Жорж Оруэллнинг 1941 йили ёзилган «Адабиёт ва тоталитаризм» мақоласини эътиборингизга ҳавола этаяпмиз.

Ж. Оруэлл умр бўйи оддий меҳнаткаш омманинг ёруғ кунини кўриш умидида яшади, буни ижодининг моҳияти деб билди. Романларида «доҳийлар»ни аёвсиз савалади, 1934 йилдаёқ у Гитлер номини Сталин номи билан ёнма-ён қўйиб, империализм, фашизм ва иккиюзламачи либерализмни шафқатсиз фош қилди. Унинг аввалига умид билан «инқилобчи Шарқ»дан кутганлари оқибатда афсус-надоматларга айланди. Адибнинг ушбу мақоласи маълум маънода мунозарамизни тўлдиради, биз баҳс юритаётган айрим масалаларга жаҳон адабиётида кечган жараёнларнинг жузъий мисолида қарашга имкон беради, деган умиддамиз.

Жорж ОРУЭЛЛ

АДАБИЁТ ВА ТОТАЛИТАРИЗМ

БАҲС

Бизнинг замонни танқид замони, деб бўлмайди. Бу дахлдорлик даври, хилватга чекиниш даври эмас, шу боисдан, ичида айтилган фикр сизга маъқул бўлмаган китобнинг адабий фазилатлари тан олиниши шу қадар қийин бўлаётир. Сиёсат мисоли тўфондай адабиётга бостириб кирди, у адабиётни буткул эгаллаб олди, яхши шарт-шароитда бундай бўлмайди — шахсий ва умумий манфаатлар орасидаги тафовутни, гарчи бу ҳамма вақт кузатилган бўлса-да, кескин ҳис этаётганимиз боиси шундан. Бугунги танқидчи учун чинакамига холис бўлиш нақадар қийин эканлигини ўйлаб кўришнинг ўзи кифоя ва шунда яқин келажакда адабиётни айнан қандай хавф-хатарлар кутаётгани ойдинлашади.

Биз яшаётган вақт шахс мустақиллигини йўқ қилиш хавфи ёки аниқроғи, гўё шахс эркин деган хом-хаёллар билан боғланган. Ҳолбуки, адабиёт ҳақида, боз устига танқид тўғрисида тортишарканмиз, биз, ўйлаб ўтирмай шахс тўла-тўкис озод, деган хулосадан келиб чиқамиз. Ҳозирги замон бутун Европа адабиёти — сўнгги тўрт асрда яратилган адабиёт — ростгўйлик принципларига асосланади ёки истасангиз, шекспирона: «Ўз табиатингга содиқ қол», деган ҳикматга таянади. Санъат асари ҳақида айтиладиган энг хунук гап — у сохта, деган гапдир. Бу бевосита адабиётдан кўра кўпроқ танқидга доирки, ундаги баландпарвозлик, оҳанжама, ҳаттоки тилёғламалик, агар фақат ёзувчи энг асосий нарсада ёлғонни ёзмаган бўлса, у қадар афсуслантирмайди. Замонавий адабиёт ўзининг мавжудлиги боис шахсларнинг ижодидир. У ё шахснинг фикр ва туйғуларини ҳаққоний ифодалайди ёки ҳеч нарсага арзимайди.

Юқорида айтганимдай, булар ўз-ўзидан аён нарсалар, бироқ буни тан олганинг ҳамоно адабиёт устида қандай хавф-хатар осилиб турганини англайсан. Ахир, биз тоталитар давлатлар даврида яшаяпмиз. Улар шахсга ҳеч қандай эркинлик бермайди, аниқроғи, бера олишга қодир эмас. Тоталитаризмни эслатиб, дарҳол Германияни, Россияни, Италияни ёдга оламан, бироқ, назаримда, бу ҳодиса умумбашарий ҳодисага айланишига ҳамиша тайёр турмоқ керак. Афтидан, эркин капитализм замони охирлаётир ва гоҳ у мамлакатда, гоҳ бу мамлакатда у марказлашган иқтисод билан ўрин алмашаётирки, буни социализм ёки давлат капитализми деб таърифлаш мумкин. Демак, шахснинг иқтисодий эрки ҳам йўқолиб бораётир, яъни унинг ўзи хоҳлагандек иш тутиши, касбни эркин танлаши, ер курраси бўйлаб хоҳлаган томонга бемалол ҳаракат қилиши ҳуқуқи барбод бўлаётир. Яқин вақтларгача биз бундай ўзгаришларнинг оқибатини олдиндан кўра билмаган эдик. Ҳеч ким иқтисодий эркинликнинг барбод бўлиши интеллектуал эркинликка салбий таъсир қилишини чуқурроқ тушуниб етмаган эди. Социализмни одатда аллақандай либерал, юксак ахлоққа йўғрилган тузум, деб тасаввур этишар эди. Давлат сизнинг иқтисодий фаровонлигингиз тўғрисида ғамхўрлик қилишни ўз зиммасига олади, қашшоқликка тушиб қолиш хавфидан, ишсизликдан ва ҳоказолардан озод этади, бироқ сизнинг хусусий интеллектуал ҳаётингизга аралашишга ҳеч қандай зарурат сезмайди. Санъат худди либерал капитализм давридагидек гуллаб-яшнайди ва ҳатто ундан-да, ортиқ бўлади, чунки санъаткор иқтисодий муҳтожлик нималигини билмайди...

Тажрибалар бизни бу тасаввурларимиз тумандек тарқаб кетишини тан олишга мажбур этаётир. Тоталитаризм фикр эркинлигига шунақа ҳамла қилдики, буни ҳеч қачон хаёлга келтира олмасдик. Тан олиш керакки, унинг фикрни назорат қилиши фақат таъқиқлаш мақсадларини эмас, балки керакли режаларни ҳам назарда тутади. У нафақат айрим фикрларни ифодалашга қаршилик қилади, балки нималар ҳақида ўйлаш лозимлигини уқтириб туради; шахс қабул қилиши лозим бўлган мафкура яратилади, унинг ҳис-туйғуларини бошқаришга тиришади ва ахлоқ намунасини белгилаб беради. Мафкура шахсни, иложи борича, сунъий муҳитга солиш, таққослаш имконидан маҳрум этиш учун ташқи оламдан ажратиб, ўраб ташлайди. Тоталитар давлат, албатта, ўз фуқароларининг фикр ва туйғуларини, худди уларнинг хатти-ҳаракатларини назорат қилгандек, назорат остига олишга уринади.

Биз учун муҳими, ана шундай муҳитда адабиёт яшай оладими, деган муаммодир. Назаримда, жавоб лўнда ва аниқ бўлиши лозим: йўқ! Агар тоталитаризм умумбашарий ҳодисага айланса, узлуксиз давом этса, биз билган адабиёт яшашдан тўхтайди. Ва бу ўринда гўё муайян турдаги, Уйғониш давридан сўнг Европада яратилган адабиёт тугайди, деб (гарчи аввал-бошида бу тўғридай туюлса-да), таъкидлаш ноўрин.

Тоталитаризм билан ўтмишнинг барча, европача ҳамда шарқона изчил тизимлари ўртасида бир неча туб фарқлар бор. Улардан муҳими шуки, бу тизимлар ўзгармади, ўзгарган тақдирда ҳам секинлик билан ўзгарди. Ўрта аср Европасида черков нимага эътиқод қилиш лозимлигини уқтирди, бироқ инсон туғилганидан токи ўлимигача айнан бир эътиқодни тутишига изн берди. У бугун бир нарсага, эртага бошқа бир нарсага ишонишни талаб этгани йўқ. Бугун ҳам ҳар қандай изчил садоқатли черковнинг: насроний, буддавий ва ҳоказонинг мухлиси учун бу айнан бурунгидай. Муайян маънода бундай мухлиснинг фикр доираси чекланган бўлиб, у умр бўйи шу чекланганлик ичида қолади. Унинг туйғуларига биров дахл қилмайди.

Тоталитаризм эса тамоман тескари мақсадни кўзлайди. Тоталитар давлатнинг ўзига хослиги шундаки, у фикрни назорат қилатуриб, муҳокамага рухсат берилмайдиган, бироқ кун сайин ўзгартириладиган догмаларни олдинга суради. Догмалар фуқароларнинг мутлақ бўйсунишлари учун зарур, аммо улар ҳукмдорларнинг сиёсатлари талабидан келиб чиқилган ўзгартиришларсиз бўлмайди. Ўзини нуқсонсиз, деб эътироф этган тоталитар давлат айни пайтда объектив ҳақиқат тушунчасидан юз ўгиради. Мана, яққол ва жуда оддий мисол: 1939 йил сентябргача ҳар бир немисга рус болшевизмидан нафратланиш ва даҳшатга тушиш ҳисси сингдирилган бўлса, 1939 йил сентябрдан сўнг — завқланиш ва ҳамдардлик туйғуси юкланди. Агар Россия билан Германия ўртасида уруш бошланса, бунинг яқин орада рўй бериш эҳтимоли бор, тағин кескин бурилиш қилинишига шак-шубҳа йўқ. Немиснинг ҳис-ҳаяжони, унинг муҳаббати, нафрати зарурат туғилганда дарҳол тескари тарафга йўналиши лозим. Бунинг адабиёт учун зиёнини таъкидлаб ўтиришга ҳожат бўлмаса керак. Ахир, ижод бу энг аввало туйғу, туйғуни эса абадий назорат қилиш мумкин эмас. Айни дақиқа учун берилган кўрсатмаларни тушуниш осон, лекин қандайдир қадр-қимматга эга бўлган адабиёт, ёзувчи ёзаётган нарсаси ҳаққонийлигини ҳис этган шароитдагина, мавжуд бўлади; агар бунга имкон бўлмаса, ижодий инстинкт йўқолади. Тўпланган барча тажрибалар кўрсатадики, тоталитаризм ўз тарафдорларидан талаб этувчи кескин эҳтиросли ўзгартиришлар психологик жиҳатдан амалга ошириб бўлмайдиган ишларки, аввало ана шу сабабдан, менимча, биз билган адабиётнинг, агар дунёнинг ҳамма жойида тоталитаризм ўрнатилгудек бўлса, куни битади. Тоталитаризм устун келган жойларда ҳозирча шундай бўлди. Италияда адабиётнинг пачаваси чиқди, Германияда эса йўқ ҳисоби. Натсисларнинг асосий адабий машғулоти китобларни ёқишдан иборат. Ҳатто Россияда ҳам бир пайтлар биз кутганимиздек, адабиётнинг уйғониши амалга ошмади, таниқли рус ёзувчилари ўз жонларига қасд қилишмоқда, турмаларда изсиз йўқолмоқдалар — бу тамойил очиқ-равшан кўзга ташланди.

Мен либерал капитализм муқаррар равишда ўзининг қазосига етиб бораётир, дедим, бундан эҳтимол, менинг назаримда, фикр эркинлиги ҳам ҳалокатта маҳкумдир, деган хулосага келиш мумкин. Бироқ мен бу ҳақиқатдан ҳам шундай деб ўйлайман ва сўзимнинг якунида либералча тафаккур илдизлари асосан мустаҳкам бўлган жойларда — милитарист бўлмаган давлатларда, Ғарбий Европада, Шимолий ва Жанубий Америкада, Ҳиндистонда, Хитойда — адабиёт бардош беришга қодир эканига ишончимни айтмоқчиман. Мен ишонаманки — майлига бу кўр-кўрона ишонч бўлақолсин — бундай давлатлар ҳам иқтисодий умумлашишларга ўтиб, тоталитар бўлмаган шаклдаги давлат тизимини қура олади, шахсга, иқтисодий эркинликнинг йўқолиши билан, фикр эркинлигини беради. Хуллас, қандай олиб қарама, бу адабиёт тақдирига қайғурадиганларнинг ёлғиз умиди. Унинг аҳамиятини тушунган ҳар бир инсон, инсоният тарихида адабиётнинг етакчи аҳамиятини аниқ кўра биладиган ҳар қандай одам тоталитаризмга қарши, уни бизга ташқаридан тиқиштиришадими ёки ичкаридан тақашадими, курашиши ҳаётий зарурат эканини англаши шарт.

1941 йил.

А. ОТАБОЙ таржимаси

***

ТАҚРИЗ

«АЙНИ ҲАҚИҚАТДУР МАЖОЗ»

Атойи ғазалиёти мактаб дарсликларида деярли ўрганилмайди, олий ўқув юртлари дастурида унинг ижодига оз вақт ажратилган, шоир хусусида тадқиқотлар жуда кам. Борлари ҳам Атойи ижоди эмас, балки тахаллуси атрофида қўзғалган баҳслар муносабати билан ёзилган. Филология фанлари номзоди Сайфиддин Рафиддиновнинг «Мажоз ва ҳақиқат» рисоласи («Фан», 1995) адабиётшуносликдаги ана шу бўшлиқни тўлдиришга қаратилган. Муаллиф Атойи ҳақида бир бутун тадқиқот яратишга уринган: шоирнинг ҳаёти, ижоди, тахаллуси масаласи, девонининг ўрганилишидан шеъриятининг мавзу кўламию образлар олами, бадиий санъатларни қўллашдаги маҳоратигача — барча-барчасини қамраб олган.

Китоб уч қисмдан иборат. Биринчи бобда Атойининг ҳаёти ва ижодий мероси ўрганилади, девони тасниф қилинади, тахаллуси атрофидаги баҳсларга ойдинлик киритилади, шоирга бағишлаб яратилган барча тадқиқотлар умумлаштирилади. Олим Атойининг насл-насаби машҳур шайхлар — Исмоил ота, Иброҳим ота, Аҳмад Яссавийга бориб тақалишини қадим манбалар асосида ишонарли тарзда кўрсатиб берган.

Атойи ғазалларининг мавзу кўлами тадқиқига бағишланган иккинчи бобда шоир шеърияти асосан диний-тасаввуфий жиҳатдан ўрганилади. Зеро, Навоий таъбири билан айтганда, Атойи ҳам «мажоз тариқи била ҳақиқат асрори»ни куйлаган шоирлар сирасидан. Айрича эҳтирос, кўтаринки завқ билан ёзилган бу қисмда муаллифнинг кенг билимга эга эканлиги, диний тасаввуфий манбаларни яхши билиши, мумтоз адабиётни нозик тушуниши, зукко шеършунослиги намоён бўлган. Айниқса, Қуръон оятлари, ҳадислар, турли диний-тасаввуфий тушунча ва атамалар, афсонаю ривоятлар, пайғамбар меърожи анча чуқур таҳлил қилинган.

Тадқиқотда Атойи ижоди замондош шоирлар — Камол Хўжандий, Саккокий, Лутфий, Гадойи, Ҳофиз Хоразмий шеърлари билан қиёсан таҳлил қилинади. Ўрни-ўрни билан тасаввуфий шеъриятининг пирларидан — лисон ул-ғайб Ҳофиз Шерозий байтларига ҳам мурожаат этилади. Лекин, негадир, Аҳмад Яссавий бирор-бир ерда тилга олинмайди. Ҳолбуки, бунга икки асос мавжуд: биринчидан, Атойи Яссавий авлодларидан ҳисобланса, иккинчидан, Ғ. Ғуломнинг ёзишича, Атойи «асарларига шоир Аҳмад Яссавийнинг тил томонидан кучли таъсири бор». Бу фикр рисолада Ғ. Ғуломнинг Атойи ижодига берган баҳоси сифатидагина келтирилади, холос. Аслида, мазкур фикр тадқиқотда етарлича асосланмай қолган Атойи ижодига хос халқчиллик — «туркона»ликни очиш учун калит вазифасини ўташи лозим эди.

С. Рафиддинов шоир ғазалиётининг мажозий томони бирмунча ёритилганлигини таъкидлайди-да, диний-тасаввуфий талқинга асосий эътиборни қаратганини айтади. Аслида, Атойи шеъриятининг бадииятини ўрганишга бағишланган рисола оддийгина қилиб «Атойининг поэтик маҳорати» деб номланса, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Модомики, суфиёна адабиётнинг бош масаласи ҳисобланмиш **мажоз ва ҳақиқат** тадқиқот марказига қўйилган экан, ўз-ўзидан, унинг бир қаноти—мажоз, иккинчиси эса—ҳақиқат бўлиши, унда олим мажоз ва ҳақиқатни бир бутунликда олиб текшириши, такрордан чўчимай, ўзи айтмоқчи, соф мажозий руҳда талқин қилинган аввалги шеърларни янгича нуқтаи назардан баҳолаши лозим эди.

Ойдинлик киритилиши лозим бўлган яна бир масала: тасаввуф фақат ҲАҚИҚИЙ ИШҚ тараннумидан иборатми? Бу адабиётда мажозий ишқ куйланмайдими? Бизнингча, тасаввуфда мажозий ишқ билан ҳақиқий ишқ ёнма-ён қўйилиб, бир-бирига қиёс қилинади, улар орасидаги тафовут ва зиддиятлар кўрсатилади ва ҳақиқий ишқ улуғланади. Бошқача айтганда, тасаввуф — мажозий ишқнинг юксалиб ҳақиқий ишққа айланиш жараёнини акс эттиради. Мажозий ишқ ҳам, ҳақиқий ишқ ҳам тасаввуфий адабиётнинг масаласи. Навоий айтмоқчи, «ўзликдан қутулиб, ўзликни топиш» айни шу мажозий ишқ жараёнида юз беради. Шунинг учун ҳам жисм нафсдан, ўз навбатида, руҳ жисмдан қутулганда маълум бўладики, «айни ҳақиқатдур мажоз» (Навоий).

Хўш, Атойи «мажоз тариқи била ҳақиқат асрори»ни қандай тарзда куйлаган ва қайси даражага эришган? Унинг бу борада бошқа шоирлардан ажралиб турадиган хусусияти — ўзига хослиги нимада? Масала худди шу тарзда қўйилиши керак эди. Ҳолбуки, муаллиф Атойи қаламига мансуб: «Баъзи ғазалларда мажозий ишқ, баъзиларида соф илоҳий ишқ, айрим ғазалларда мажозий ва ҳақиқий ишқ қоришиб, омухта тасвирланган», дея шоир ижодини қайта тасниф қилишга киришади, ғазалларини мажозий ва ҳақиқийга ажратишга уринади. Аслида у мажозий деб тақдим этган намуналарни ҳам тасаввуфийдан ажратиб олиб ўрганиш мумкин эмас. Масалан:

Азалдин то абад жон андалиби
Жамолининг гулшанининг
булбулидур —

байтини қандай қилиб мажозий дейиш мумкин? Ахир, унда «азалдан ошиқлик» ҳақида гап кетаяпти. Маълум бўладики, ҳақиқат билан мажоз ўртасига қатъий чегара қўйиб бўлмайди.

Мазкур тадқиқот мисолида эски атойишунослик билан янги атойишунослик ўзаро тўқнаш келиши керак эди. Китобда эса улар аралашиб кетган. Чунки, олим бир ўринда ўз даъвосини исботлаш учун Шайхзоданинг қуйидаги фикрини келтиради: «Навоийнинг лирик қаҳрамони биринчи навбатда оташин ва мундарижали ошиқдир. Шоир ишқнинг азалий ва абадий қудратини билади, ишқ мавзуининг «бунёди олам»дан эътиборан лирикага бош мавзу бўлиб келганини эътироф этади». Бу ерда Шайхзода ўша «азалдан ошиқлик» тушунчасини замона зайли туфайли ишқнинг азалий ва абадийлиги, «оламнинг ишқ боис яратилганлиги»ни эса ишқ мавзуининг дунё яратилгандан буён шеъриятнинг бош мавзуи бўлиб келганлиги билан изоҳлаган. Бу хулосалар С. Рафиддинов илгари сурган янгича қарашларга мос эмас, аксинча, улар билан қайсидир жиҳатдан зиддиятта киришади. А. Афзаҳзод, О. Носиров ва бошқа олимлардан келтирилган кўчирмалар ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Ҳар ҳолда, эски мафкурадаги фикрлар янги нуқтаи назардаги тадқиқотни чуқурлаштиришга хизмат қилмайди.

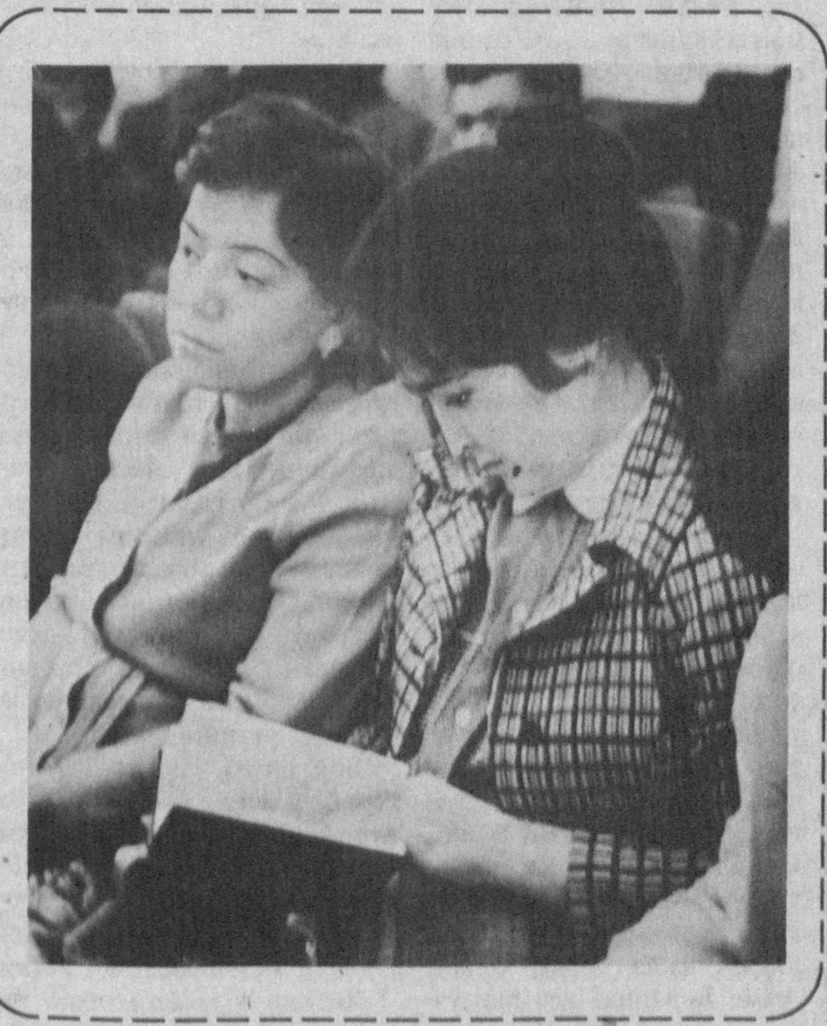

Атойининг поэтик образ яратиш ва бадиий санъатлар қўллашдаги маҳоратини тадқиқ этишга бағишланган учинчи бобда шоир ғазалларида гавдалантирилган Юсуф сиймоси алоҳида образ сифатида олиб ўрганилади. Чунки Атойи ўзбек шоирлари ичида Юсуф алайҳиссалом қиссасига энг кўп мурожаат қилган, яъни ўз ғазалларида «моҳи Канъон»ни, у билан боғлиқ воқеа-ҳодисаларни энг кўп тилга олган ғазалнавислардан бири ҳисобланади. Шунинг учун ҳам муаллиф бу масалага кенг тўхталади: Юсуф билан боғлиқ тушунчалар, оятлар, ривоятлар, тимсоллар, сўз ўйинлари батафсил таҳлил қилинади. Бу — китобнинг катта қизиқиш билан ўқиладиган ўринлари.

Бизда мумтоз адабиётни тасаввуф билан боғлаб таҳлил этиш бошланди. Лекин ўтмиш меросимизни диний жиҳатдан ўрганиш, шарҳлашга ҳали қўл урилмаган эди. Бу ишга биринчи бўлиб С. Рафиддинов қўл урди. У араб тилини, диний манбаларни яхши билади. Бизнинг тасаввуф бўйича асарлар эълон қилаётган олимларимизнинг кўпчилигида айнан шу нарса етишмайди. Ҳолбуки, мумтоз адабиётимиз намуналарига бир вақтнинг ўзида ҳам диний, ҳам тасаввуфий жиҳатдан ёндошиш лозим.

Китобда Атойининг туркий шеъриятда тутган ўрни аниқ белгилаб берилмаган. Бу масалага бор-йўғи бир-бир ярим бет жой ажратилганлиги натижасида умумий гаплар билан чекланишга тўғри келган. Китобда чуқурлаштирса бўладиган, лекин йўл-йўлакай айтиб кетилган бу каби масалалар анчагина.

С. Рафиддиновнинг ўтмиш сўз санъатимизда энг кўп учрайдиган суфиёна истилоҳ ва тимсоллар, диний тушунчалар, иборалар, оят ҳамда ҳадислар чуқур таҳлил қилинган «Мажоз ва ҳақиқат» рисоласи бизни фақат Атойи ижодхонасига эмас, балки адабиёт отлиғ катта оламга олиб киради, буюк сўз усталари асарлари мағзини чақишимизга ёрдам беради. Китобнинг аҳамияти айни шу нарса билан белгиланади.

Эргаш ОЧИЛОВ,
филология фанлари номзоди

Жуманиёз ЖАББОРОВ

НАВОИЙ ҒАЗАЛИГА ТАТАББУ

Кўзларим лол айлаган гулнинг нафис япроғидур,
Чунки гулнинг маскани ул дилбарим ёр боғидур.

Сўрмангиз мендан, нечун жисмингда мунча изтироб?
Чунки бу Ишқ отли бир дарднинг ширин титроғидур.

Кўзларингдан ёш келур, дардингни айт деб қистаманг,
Бу — неча мингла севишганлар дилин ирмоғидур.

Бир маҳобатли улуғ уммон вужудда чайқалур,
Қалб бечора шунча қудратнинг ожиз қирғоғидур.

Бир кўриш нурли жамолин менга орзудир абад,
Дилдаги бор орзулар шул орзунинг тирноғидур.

Бўлди бас, энди севишмоқ қайда деб, жеркманг мени:
«То тирикдурман менга ишқу муҳаббат чоғидур».

ОДАМ УМРИ

Одам умри агарчи лаҳзадир оламни қошинда,
Вале олам иши акс айлагай одамни бошинда.

Мўъжизотдир улуғ инсон азал бирла абад ичра,
Камолот касб этиб боргай, замон зайли талошинда.

Унинг қалбин ёритгувчи илоҳий нур муҳаббатдир,
Ушалгай эзгу орзулар унинг меҳрин қуёшинда.

Агарчи минг синовлар ёғмасин, ўтгай балолардан,
Ақлни лол этур қудрат мужассам ичу тошинда.

Жаҳонда бор гўзаллик ўз жилосин унда топмишдир,
Қабоҳат ҳам турар пинҳон унинг сирли қарошинда.

ТОНГ ҚЎШИҒИ

Тонг чоғи шабнам ўйнар ғунча пиёласинда,
Ҳаёт шароби лим-лим тоғларнинг лоласинда.

Зар шуъла ичра яшнар атлас сафоли боғлар,
Меҳр олиб, шарбат олиб қуёш шалоласинда.

Яйра, диёр жамолин завқига ошиқ кўнгил,
Осмон ўзи чўмилгай сойлар зилоласинда.

Етти ранг айлар жило қаёнга солма кўзни,
Етмиш даво мужассам юртим зуволасинда.

Иста ёқуту гавҳар, олтину дурлар иста,
Бирингта ўнни бергай ҳар зарра, толасинда.

Севгимни айлаб изҳор водию воҳа кездим,
Бахш этиб ўзни буткул ғазал ҳаволасинда.

Фахру ғурур бу шайдо дилимга қўш қанотим,
Юртга меҳр жўш урар кўнгил рисоласинда.

ЁР АГАР КИРСА ЧАМАНГА НОЗЛАНИБ

Ёр агар кирса чаманга нозланиб,
Боғ кутар минг гул билан пардозланиб.

Сочларин сийпаб ўтар шаббодалар,
Зулфидан хуш бўй олиб, эъзозланиб.

Лабларидан ранг олибдир ғунчалар,
Турфа рангда товланиб, мумтозланиб.

Бир-бирин қутлайди бўстон қушлари,
Ташрифин талқин этиб, ҳамрозланиб.

Нур олиб ёр чеҳрасидан ушбу боғ
Юз очибдир ҳар тараф парвозланиб.

Кулгусидин завқланиб ирмоқларим,
Шўх садолар бирла куйлар созланиб.

Ул гўзал мадҳин тинимсиз ёз, Ниёз,
Бир ширин девон бўлур оз-озланиб.

ИШҚНИ СЕНДАН ЎРГАНМОҚ КЕРАК

Сенда бордир вафоли юрак,
Гоҳ олтин ул, гоҳида ипак,
Гоҳ сокин ул, гоҳо гулдирак.
Ишқда сендек ўртанмоқ керак,
Ишқни сендан ўрганмоқ керак.

Оҳ урмасдан жим-жим ёнурсан,
Орзу ичра сим-сим ёнурсан,
Ҳароратда лим-лим ёнурсан,
Сендай ёниб тўлғанмоқ керак,
Ишқни сендан ўрганмоқ керак.

Сўзларингда бор сирли нидо,
Ёрга эттунг жонингни фидо,
Қалбинг ичра олий муддао —
Ишқ нурига чулғанмоқ керак,
Ишқни сендан ўрганмоқ керак.

Дилда бўлса улкан муҳаббат,
Синовлардан ўтгайсан албат,
Муҳаббат бу оташдир абад,
Ўт тафтида чўғланмоқ керак,
Ишқни сендан ўрганмоқ керак.

Эй, гўзал ёр, эй, сирли олам,
Оламларни жам эттан одам,
Кўксим узра қўйгил деб қадам,
Илтижога бурканмоқ керак,
Ишқни сендан ўрганмоқ керак.

Луқмон БЎРИХОН

КУТИЛГАН КУН

Ҳикоя

Бир ёруғлик излаймиз ҳамон.

Рауф ПАРФИ

...Бойхон бу кунни илҳақ кутган эди. Узоқ даштда улоқиб қолган, бирор ўткинчи улов шарпасига умидвор кўз тиккан йўловчидек у ҳам шу кунга муштоқ эди.

Бойхон танаси тарам-тарам бўлиб кетган дарахтга беҳол суяниб, чуқур-чуқур нафас олди. Кулранг қоронғуликка чўмиб бораётган катта-кичик дарахтлар, баланду паст иморатлар, кенг йўлда ғиз-ғиз ўтиб қайтаётган машиналар кўз ўнгида бетиним чайқаларди. Оёқлари остида бўм-бўш арoқ шишалари, колбаса бурдалари-ю ғижимланган қоғоз парчалари сочилиб ётарди.

Бойхоннинг юраги увушди. Барча қилмишлари кўз олдидан айқаш-уйқаш бўлиб ўтди-ю кўнгли ғашланди. «Энди ҳеч ўнгланмаслигим тайин, охирги умидим ҳам кул бўлди, тамом», деб ўйлади у руҳсизланиб.

...Бойхон бу кунни ихлос билан кутганди. Гўё бу кун у бир юмалаб бошқа хил одамга айланиб қоладигандай, жиккак, тажанг Бойхоннинг ўрнида этли-сўлли, келишган Бойхон талтайиб турадигандай эди... Эҳ, бу кун, бу кун...

У бир қучоқ совға келтириб, хотинини туғилган куни билан қутламоқчи, унинг лабларида ширин бир табассум кўрмоқчи, сўнгра эса ўзи орзу қилган ўша ўрик гуллари ифорига бурканиб, ҳамма-ҳаммасини — ўз ҳаётини, турмушини қайтадан бошламоқчи эди. Шул боисдан тонг бўзармасданоқ шошилиб, аммо тетик ва алланечук хуш кайфиятда кўчага отилган, хотини — икки ойлик келинчак орқасидан ажабланиб қараб қолганди.

Бойхоннинг касби бетайин эди. У бир вақтлар мотор заводида хизмат қилар, ишга ширакайф келса-да, берилган топшириқларни тузуккина дўндирар эди. Бироқ орада ароқхўрликка қарши кураш бошланиб кетдию намуна сифатида унинг ковушини тўғрилаб қўйишди. Бойхон шу-шу ҳеч жойдан иш тополмади. Охири ёлланиб ишлашга куни қолди.

У лаънати шу ичкиликбозликни ташлашга неча марта сўз берар, лекин уч-тўрт кун ўтмасданоқ, «ўзи билмай» яна эчки қасамга айланиб — уйига одатдагидек чайқалиб кириб келар, бошини хам қилган кўйи кекса онасининг беозоргина нолишларини тинглар эди.

Бойхон яқинда уйланди. Ака-опалар қўлни-қўлга бериб, оналари билан обдон маслаҳатлашиб келин топдилар. Келин — янги даҳа томонда яшовчи аммасининг қизи бўлди. Аммаси тўйдан сўнг уларникига тез-тез келиб турар, бироқ ҳар ташрифида куёвини таънаю танбеҳлар тошбўронида эзиб ташлар эди: «Ҳой, жиян соқол-поқолни мундоғ қиртишлаб юрсангиз бўлмайдими?.. Ҳой йигит, қачон сиз ҳам мундоғ одамга ўхшаб уйга ойлик кўтариб келасиз?.. Раҳматли акамнинг арвоҳлари ҳурмати, гулдай қизимни бир ялангоёққа қўшдим, эсам...».

Амманинг узундан-узоқ оҳ-войини Бойхон тоқат билан эшитарди-ю бироқ келин «Ойи, бўлди, бас!» дегандай овозсиз, кўзлари билан илтижо қиларди.

Аммасининг қизи сарғишдан келган, юзлари чўзинчоқ, қошлари сийрак, кўнгиртоб кўзлари ўйчан бўлиб, ишқилиб, гулдай эмасди. Лекин, тилло экан. У келин бўлиб келди-ю харобагина ҳовличага файз кириб қолди. Аммо Бойхонда ҳеч бир ўзгариш сезилмасди. У ҳар эрта бир ёқларга гум бўлар, аллакимларгадир ёлланиб, авайлаб топган беш-олти сўмини кечқурун хотинининг олдига уялиб, авайлабгина қўяр эди. Бироқ ҳар уч-тўрт кунда гандираклаганича ғуддайиб бўсағада пайдо бўлишини ҳам ташламасди.

Бойхон маст чоғларида, негадир, кўпроқ ийманар, хотинининг айюҳаннос солишини, «кетаман», дея пўписа қилишини, уввос тортиб йиғлашини жуда-жуда истар эди. Хотини эса ҳеч бир жирканмай, ҳайиқмай эрининг ифлос кийимларини ечар, ювинтирарди.

Бойхон кўпинча кечки емакдан сўнг муздай дераза ойнасига манглай тираб, маҳзун қоронғуликка чўмган торгина ҳовлидаги совуқ урган ўрик дарахтига сўзсиз тикиларди. Неча-неча баҳорлардан бери гулламайдиган, ғуж-ғуж япроқлари кузнинг оловли дами етмасданоқ сарғайиб, қовжираб битадиган бу дарахт, сертомир қадоқ қўллардек шохларини кўкка чўзиб, неларнидир фалакдан сўраётгандай совуқ шамолда дийдираб, чайқалиб турар эди.

«Барибир мени ташлаб кетади», деб ўйларди у хотини ҳақида, деразадан ҳорғин кўзларини узмай.

Лекин хотинида кетиб қолиш нияти йўққа ўхшарди. У эртаю кеч ҳовлида куймаланар — супуриб-сидирар, ювиб-тарар, кекса қайнонасига гирдикапалак бўлар эди. Унинг ғимир-ғимирлари, айниқса Бойхон уйда пайтлари авжга чиқар, ҳойнаҳой, эри билан юзма-юз, бекорчи ўтиришдан, гап тополмай қийналишдан бенихоя чўчир эди. Шу сабабли ҳарқалай Бойхон хотинига тик қарамоққа ботинолмасди. Баъзан Бойхоннинг ўз-ўзидан завқи жўшар, келинчакни эркалагиси, меҳрибонликлар кўрсатгиси келар, лекин бунга журъат этолмас, тўғрироғи, бу хил яқинликка ўзини мутлақо ҳақсиз деб ҳисоблар, бутун бор-йўғи юриш-туриши билан хотини олдида ўзини муттаҳамдек ҳис этарди!

Аммо кунлар кетидан кунлар ўтаркан, юрак - бағрида тош бўлиб ётган муз қатламлари аллақандай англаб бўлмас олов тафтидан аста-секин эриб кетаётганини Бойхон пайқаб борарди. Ёлланма ишдан қайтишда уй томон ихтиёрсиз катта-катта қадам ташлаши, тез орада рўй берадиган кўзлар тўқнашувини ҳис қилиб энтикиши, уйида — юмшоқ ўринга сўзсиз чўзилишаркан, саҳарнинг яна уч-тўрт баробар узаймоғини исташи, худди шу антиқа илиқликлардан далолат бериб турарди. Лекин жамики ноумид ва ношукур бандалар каби Бойхон ҳам кўнглида алангаланиб келаётган оромбахш оловга шубҳаю гумонлар сувини беаёв пуркар, ўзини-ўзи тушкунлик, руҳсизлик тиғига тутиб берар эди.

«У барибир мен билан яшаёлмайди, — деб ўйларди Бойхон. — Яна беш-олти кундан сўнг онасиникига жўнаворади...»

Бироқ уч кунча бурунги бир ҳодиса уни буткул бошқа ўзанга буриб юборди.

Ўша куни омади юришмаган Бойхон тушдан сўнг шалвирабгина уйига қайтганди. У ҳовли эшигидан оёғини оширди-ю ажойиб манзаранинг гувоҳи бўлди.

Сочини чиройли турмаклаб, дуррача билан тангиб олган хотини ўша ўрик дарахтининг шохларига кир ёймоқда эди. Дуррачаси тагидан чиқиб турган, шамол ҳилпиратаётган узун-узун соч толаларига дарахтнинг нурдек ингичка бир шохи гўё ўпмоқчидай оҳиста-оҳиста силанар, келинчак эса ширин-шакар хаёллар оғушида завқланиб бетиним илжаярди.

Бойхон бу хушманзарани тўрт-беш дақиқа — то унга хотинининг кўзи тушгунича томоша қилиб тураркан, ногоҳ димоғига гуп этиб ўрик гулларининг ифори урилгандек туюлди. Боши айланиб кетди.

Хотини у томон илкис назар ташлади-ю икковлари баравар илжайдилар. Бу уларнинг бир-бировига биринчи самимий табассуми эди.

Ўша куни кечки таомдан сўнг Бойхон одатдагидек деразанинг совуқ ойнасига юзма-юз бўларкан хаёлга чўлганди. «Йўқ, бундай яшаб бўлмайди. Одамсифат бўлишим керак, одам...».

У дераза ёнида узоқ турмади. Бир пайт миясига келган ажойиб фикрдан севиниб, қалқиб кетди. Алланималарни тикиб-бичиб ўтирган хотини бу ҳолни сезмади.

«Наҳотки, уч кундан сўнг унинг туғилган куни?! Балки адашаётгандирман?»

Бойхон зўр диққат билан хотирасини титкилаб чиқди ва адашмаганига яна бир бор амин бўлди.

Ўша чошгоҳ — никоҳдан ўтказувчи танноз ходима ўз қалин дафтарига ёш келин-куёвларнинг исм-шарифларию туғилган йил, ойларини қайд этаётган чоғи у ўз қаллиғининг таваллуд кунига негадир қизиқсиниб қараган ва яхшигина эслаб қолганди.

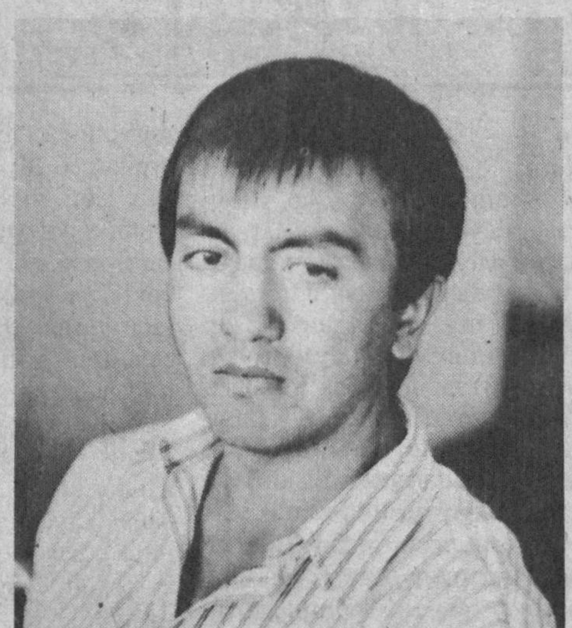

...Бойхон бу кунни энтикиб кутган эди. Миясига ажойиб фикр урилган ўша оқшомдан бошлаб уч кун бетиним ўзича турли-туман режалар тузди. Ҳаяжонланди. ҳовлиқди.

Ниҳоят, ўша арзанда кун ҳам етиб келди-ю тонг қоронғусида икки ойлик келинчакни саросимада қолдириб кўчага отилди. Аммо кўча эшиги орқасида хотини ювиб-дазмоллаган шимни обдон ғижимлашни унутмади, унда-мунда учраб қолган ўзига ўхшаш бетайин оғайниларининг «пўрим куёв бола» дея масхара қилишидан уялди.

...Бойхон бу кунни ширин хаёллар оғушида кутган эди. Шунинг учун ҳам нақ тушга довур қора терга ботиб сувоқ қиларкан, чарчаш ўрнига тобора ғайрати қайнаб, юз-кўзидан табассум аримади. Ниҳоят, мардикорининг антиқа хатти-ҳаракатларидан лол бўлган тепакал хўжайин қайта-қайта санаб узатган пулни чангаллаганича ҳовлиқиб кўчага отилди.

У хотинига қандай совға олишини ҳув ўша оқшомдаёқ дилига тугиб қўйган, ҳар эслаганда тўлқинланиб-тўлқинланиб юрганди. Кўз остидаги бу тортиқ — сопол кўзача эди. Бойхон уни илк марта, бир ойча аввал, ароқ қаҳатчилиги сабаб арзон атир илинжида машҳур дўкон бўйлаб хўб изғиб юраркан, тепасига «Подарки» деб ёзилган бўлинма сотувчиси иддао билан кўргазмага қўяётган пайт кўриб қолганди. Ушандан у сопол кўзачанинг бежирим ва ялтироқлигига, шунчаки, қизиқсиниб қараб турган, сўнгра баданига сарғиш бўёқ билан тасвирланган бир жуфт қушга сийрак киприкларини пирпирата-пирпирата узоқ вақт анграйганди.

Унинг назарида қушлар қоп-қора тун аро ҳорғин учиб боришар, митти кўзларида шубҳа-ю ҳадик, умидсизлик ва аламзадалик қалқиб турар, чор тарафда ҳеч бир қўналға белгиси кўринмас эди.

Бойхон ўшанда сопол кўзачага тикилиб тураркан тиззаларига, бармоқ учларига титроқ инаётганини, юраги алғов-далғов бўлиб кетаётганини сезди. Беихтиёр қушларнинг оёқчалари тагига оппоқ гуллаган ўрик шохи тасвирини туширгиси ва қушларни шу ерга кўндириб чек-чегарасиз парвозни буткул тугатгиси келиб кетганди.

Шу-шу бўлдию у бу мўъжаз дўконга тез-тез келиб турадиган, ғоят антиқа туюлган ўша сопол кўзачага хийла вақт ҳайратланиб тикиладиган ташвиш орттирди. Бироқ унинг дайдиларча ивирсираши дўкончиларни шубҳалантириб қўйди шекилли, куни кеча Бойхон пештахта ёнида пайдо бўлиши биланоқ «хизмат, укагинам» деб сўради сотувчи аёл пардоз-андоздан андак тўхтаб.

— Анави кўзачангиз... — ғулдиради Бойхон, — жуда зўр экан.

У негадир сотувчининг «Ҳа, жудаям ажойиб, менга ҳам ёқади», дейишини, сўнгра ўзи тасвиридаги учиб бораётган қушлар ҳақида тўлиб-тошиб гапиришни, хотинига шу кўзачани совға қилмоқчи эканлигини айтиб маслаҳатлашишни жуда-жуда истаган, ҳатто, шундай бўлишига қаттиқ ишонган эди.

Аммо сотувчи аёл аллақандай ғашланган қиёфада ҳеч бир гап-сўзсиз у ишора қилган матоҳни олиб узатмоққа шайланди.

— Йўқ-йўқ, ҳозирмас, — деб юборди шоша-пиша Бойхон, худди қўққис ширин уйқудан уйғонгандек, — эртага оламан.

Сотувчи аёл елка учирди:

— Ихтиёрингиз, лекин шу охиргиси...

...Бойхон бу кунни интиқ кутган эди. Шунинг учун ҳам хотинининг кечқурун қувонч ва меҳрдан лов-лов қизаришини хаёлида жонлантира-жонлантира энтикканча кетиб борарди. Аммо...

Аммо катта чорраҳа биқинидаги ҳар бир тош-кесагигача ўзига таниш бўлган ичимликлар дўкончаси ёнидан кетаётганида қадамлари беихтиёр секинлашди. Ахир, у ерда бақалоқ сотувчи турли ичимликларга лиммо-лим ёғоч қутиларни ғайрат билан ичкарига таширди-да.

«Об-бо, зап устидан чиқибман-у», деб юборганини Бойхоннинг ўзи ҳам сезмай қолди. Лекин дарров сергак тортди. Қайга, не сабабдан кетаётганини эслади.

Бойхон чўнтагидаги пулларни кафтида сиққанча йўлида давом этди. «Кўпроқ пулим бўлганда, икковгина олиб қўйсам яхши эди-да» деб ўйлади у пулларни янада маҳкамроқ сиқимлаб.

«Озгина ютиб олганимда чарчоқларим тарқаб бир ҳузурланардима», дея яна хаёлдан ўтказди Бойхон негадир асабийлашиб.

Унинг қадамлари ўз-ўзидан сусая-сусая, ниҳоят, ҳаракатдан тўхтади: «Бир шишага-ку қурбим етаров... Бир донагина атиргул олсам ҳам бўлади-ку, ахир совғанинг катта-кичиги, яхши-ёмони йўқ».

Бойхон чўнтагига қўл солди. Ютоқди. Лекин, шу лаҳзаёқ, хотинининг ҳувв, ўша ўрик тагидаги табассуми «лоп» этиб кўз олдига келди-ю шаштидан қайтди.

«Йўқ, бугунча ичмайман», деб ўйлади у қўлларини мушт қилиб. Бойхон изига қайрилди-да, йўлига равона бўлишга чоғланди. Шу пайт оломон орасидан сирғалиб чиқаётган икки саёқ оғайнисига кўзи тушди-ю кўнгли равшан тортиб кетди.

Бойхон дарҳол гум бўлиш ўрнига беихтиёр одимлаши сусайди, анавиларнинг назарига тушиш учун пинҳона ҳужум бошлади.

«Дўстлардан қочиш яхшимас», дея ўйлади у ўз-ўзини алдаб. Ниҳоят, орқадан таниш ҳуштак овози янгради. Шусиз ҳам тоқати тоқ бўлиб турган Бойхон «ялт» этиб ўгирилди.

Ур-тўполонда терлаб кетган, соч-соқоли ўсиқ, кўзлари қизарган оғайнилар етиб келишди. Қисқагина ҳол-аҳвол сўрашдилар.

— Бу дейман, томоқлар қуриб битибди-ёв, а, — деди шериклардан бири Бойхонга қарата.

Бойхон айбдорона илжайди.

— Юр биз билан, — сирли кўз қисишди оғайнилар.

Бойхон ботинолмайгина мингиллади:

— Йўғ-э, ишим бор-да..

Икковлон баробарига хохолашди.

— Ҳа, энди, — деди арақ қўлтиқлагани, — уйлангандан сўнг қийин-да.

Шериги луқма ташлади:

— Айниқса хотинидан қўрқадиганга.

— Мен ҳеч кимдан қўрқмайман, — деди Бойхон қурслик билан. Шу тобда бари ширин уй-хаёлларию совға олиш қўйида ҳаллослаб юришлари ўзига эриш туюлиб кетди.

— Қўрқмаслигингни ҳали исботлаган эмассан, — деди оғайнилари олдин-кетин.

Бойхон бу қочириқни деярли эшитмади, чунки у айни пайтда ғоят паришон туриб, хотинидан қўрқар-қўрқмаслигини ўзича, ростакамига ўйлаб кўрмоқда эди.

Оғайнилар бетоқатланди:

— Юрасанми, йўқми?!.

Бойхон бир чўчиб тушди-да, индамай уларга эргашди. «Озроқ ичсам ўлмасман, — деб ўйлади у ўз-ўзидан ғазабланиб. — Хотинни табриклаш қочмас...». Улар ўзларига қадрдон дарахтзорга йўл олишди.

Бойхон бошқа ҳеч воқони рўйи-рост эслаёлмайди. Агар адашмаса, у боши сал қизигач, одатдагидай сахийлиги тутиб чўнтагидаги бор пулни ўртага ташлаган, оғайниларидан чаққонроғи шартта олиб, яна дўконга югурган...

...Бойхон бу кунни зор-зор кутган эди. Энди эса кўнгли айниб, қақшаб-титраб, дарахтга мадорсиз суяниб турар, кимгадир тинмай алжирагиси, ҳўнг-ҳўнг йиғлагиси келар, боягина нафрат ва масхарага доимо лим-лим юраги яна қуриб-қовжираб, ҳалим тортиб борар эди.

«Кетгин, мени ташлаб кетақолгин. Шунча хорлик, шунча зорлик сенга зарилми? Юзимга мириқиб туфла, дунёни бошингга кўтариб қарға, лекин мени ташлаб кет».

Бойхон хотинига хаёлан мурожаат қиларкан, ўша ўрик дарахти ёнидаги меҳрли табассум, ҳовли бўйлаб сассиз куймаланишлар кўз олдидан лоп-лоп ўтди-ю ўз-ўзидан ўпкаси тўлиб, хўрлиги келди. Лекин ҳўнграб юбормаслик учун гандираклаганича юриб кетди.

Кузнинг эрта қоронғулиги қуйилиб келар, бироқ, кўча-кўйда одамлар ҳали гавжум, машиналар вағиллаб ўтиб қайтар эди. Ёғин-сочиндан дарак бўлмаса-да, ҳаво хийла совуқ.

«Йўқ, мен барибир ўшани оббораман, — деб ўйлади Бойхон гандираклаб юриб бораркан, — совға...».

У қулаб тушмасликка тиришиб, бир тўхтаб, бир юриб борар: унда-мунда учраб қолувчилар шоша-пиша ўзларини четга олишар, баъзилари ғижиниб, сўкиниб қолишар эди...

Бойхон бир амаллаб ўша дўконга етиб келди. Ичкари кирди. Дўконнинг чароғонлигидан кўзлари қамашиб, бир зум нафас ростлаш дардида четроққа тисарилди.

Ичкарида одам гавжум. Сотувчиларнинг қўли-қўлига тегмайди. Ғала-ғовур авжида.

Бойхон бир амаллаб пештахтага яқинлашди. Юраги нечундир, ўз-ўзидан гурс-гурс ура кетди.

«Ҳов, қушлар, — деди хаёлан у, — шошманг, биз сизларга қўналға чизиб берамиз. Биз ҳам...».

Бойхон сотувчи хотин ва харидорларнинг ўзига ажабланиб-ажабланиб тикилаётганини кўриб сал сергак тортди. Афтидан, у хаёлида эмас, ташида ғулдираганди.

Бойхон беҳушов ишшайиб яна тасвирга суқланиб тикила бошлади.

— Хизмат, укагинам, — дея сўради сотувчи хотин. У «укагинасини» таниган эди.

Бойхон илжая-илжая:

— Опа, анови... — деди зўрға.

Сотувчи у гапини тугатмаданоқ ўша сопол кўзачани дўқиллатиб пештахтага қўйди.

Бойхон ишшайиб уни ўзига имлади:

— Опа, қулоғингизга бир гапим бор эди.

— Айтаверинг...

— Шу... илтимос, — деб ғулдиради Бойхон кўзачани қўли билан силай туриб, — шунингизни насияга бериб туринг, жо-он опа, эртага пул опкеламан, хўп.

Сотувчи Бойхонга қайрилиб ҳам қарамай, кўзачани кўтарди-ю жойига қўйди.

Шу чоқ бошқа бир харидор энтикиб турган Бойхонни туртиб юборгудек бўлиб ўтди-да:

— Ие, кўзачани бу ёққа узатинг, — деди сотувчига қарата, — кўрайлик-чи...

— Ўв, бу... меники...

Харидор ҳеч нарсага тушунмай бир Бойхонга, бир сотувчига ҳайрон тикилди.

— Сал кайфи тароқ, эътибор берманг, — деди сотувчи қўл силтаб. Харидор оқилона бош чайқаб пул санаркан, Бойхон пештахта устида ётган кўзачага чанг солди.

— Бу меники... меники...

Харидор одоб билан ёпишқоқни орқага суриб қўйди.

— Қандай тузсиз одамсиз, — деди у Бойхоннинг тирсаги теккан костюмини қоқа туриб.

Бойхон шаштидан қайтмади.

— Меники... Совға қиламан...

Унинг ёшдан хира тортган кўзлари сопол кўзачадан бошқа ҳеч нимани кўрмас, қулоқлари ҳеч қандай ҳай-ҳайлашни эшитмас, айни чоғда тинмай алжирашни, жанжал-тўполон кўтаришни жуда-жуда истар эди.

Бўлинма олдида томошаталаблар тўплана бошладилар.

Шу пайт аллақаердан айиқдай бақувват эркак сотувчи пайдо бўлди-да, Бойхонни осонгина қўлтиқлаб ташқари томон судраб кетди. Бойхон жон аччиғида типирлаб қаршилик қилишга уринди. Аммо зум ўтмай ўзини ойнабанд эшик орқасида кўрди. Совуқ ҳавода эти жунжикди.

— Йўқол! — деди сотувчи оёғи билан ерни тапиллатиб, гўё ёш болани ҳайдагандай. — Йўқолмасанг ҳозир мелеса чақираман...

Барзанги мушти билан яна бир бор пўписа қилди-ю ўзини ичкари олди.

Бойхон қаёққа юрарини билмай анча вақт эшик олдида гарангсиб туриб қолди. Унинг қулаб тушгудай чайқалаётганини, ғулдураб, тушунуксиз сўкинаётганини кўрган ўтиб-қайтувчилар ўзларини дарҳол четга тортишарди.

Қоронғулик тобора қуюқлашарди...

Очил ТОҲИРОВ

ИШҚПАРАСТ НОМИМ ОЧИЛ

* * *

Ёр баланд қўйгум ҳамиша энг сара сўздан сени,
Бўйнингга тумор бўлиб асрай ёмон кўздан сени.

Турфа ранг олам аро дардманд дилим излар юпанч,
Гоҳ қиши куздан сўроқлаб, гоҳ баҳор ёздан сени.

Соғиниб йўлга чиқарман шошилиб ҳар тонг-саҳар,
Юрагим сиғмас қинига кўрай деб тездан сени.

Ўт нигоҳинг бирла бойланди менинг бийрон тилим,
Билмадим ё Ул яратган ишва-ю ноздан сени.

Бир ўтинчим шул менинг дарду дилим этсам баён,
Ёлворурман ул Эгам кўп кўрмасин биздан сени.

Ишқпараст номим Очил афсонадур элга аён
Айб саналса майлига, сайладим қирқ қиздан сени.

* * *

Силтаб кет қўлларинг, ортингта дўнма,
Ҳою ҳавасларга алданма, кўнма,
Ел теккан шам мисол сен эрта сўнма,
Оҳ, йиллар бешафқат, йиллар алдамчи.

Кўз ёшлар кеткизмас кўнгил доғини,
Афсуслар безамас умид боғини,
Ким тусайди ахир хазон чоғини,
Оҳ, йиллар бешафқат, йиллар алдамчи.

Ушалмас орзунинг баландир тоғи,
Қалбингда бева ишқ чандиқ — фироғи,
Ҳаётнинг жавобдан купдир сўроғи,
Оҳ, йиллар бешафқат, йиллар алдамчи,

Эрта қировланган сочларинг силар
Севгилинг қўлимас, дайди шамоллар.
Кўнгил душман экан, бир нидо келар —
О, йиллар бешафқат, йиллар алдамчи.

Йиллар алдамчими ё оқ соч ҳаёт,
Жон дўстим, биргина ўтинчим фақат,
Бу фоний дунёга рост гапингни айт.
— Оҳ, йиллар бешафқат, йиллар алдамчи.

ТЎРТЛИКЛАР

Дейдилар танирмиш доим қўл-қўлни,
Шариат хайр ишга топармиш йўлни.
Камбағал бир танга топгунча қаранг,
Пулдор пули топар ўн ҳисса пулни.

* * *

Дўстингман, деб керилса сўзи ёлғон.
Тилда ўроқ ўрсанг белинг оғримас.
Қаҳратон қиш кунда чўнтакда қолган
Гугуртнинг чўпидек хизмат қилсанг, бас.

Таржимондан:

Имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий... Ҳадис илмининг султони, муҳаддислар имоми (пешвоси) каби шарафли лақабларга муяссар бўлган бу табаррук зотни билмаган киши дунёнинг ҳеч бир жойида бўлмаса керак. Ўшончи, Бухорои шарифда таваллуд топган буюк ватандошимиз бани одамга қолдириб кетган беназир мерос — жаноб пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг муборак ҳадислари йиғилган нодир дурдона — «Саҳиҳ ал-Бухорий» ислом дини таълимотларида Қуръони Каримдан кейинги асосий манбаъ ҳисобланади.

Аллоҳга беадад шукрлар бўлсинки, мустақиллигимиз шарофати туфайли кўплаб алломаларимиз қатори ҳадис илмининг султони имом ал-Бухорий ҳам ўз элига, ўз юртига аста-секин қайтмоқда.

Айни вақтда имом ал-Бухорийнинг ҳаёти ва ижодига бағишланган қатор асарлари чоп этилган. Мана шулардан бири аллома аш-Шайх Абдуссалом ал-Муборакфурийнинг (1870-1924) қаламига мансуб бўлиб, у «Сийрат ал-имом ал-Бухорий» деб аталади. Ҳиндистонлик олимнинг урду тилида ёзилган ушбу асари дастлаб 1911 йилда чоп этилган эди. Имом ал-Бухорий ҳақидаги ушбу асарга қизиқиш ҳар доим жуда катта бўлиб, кейинги йилларда ушбу асар яна уч марта қайта нашр қилинди. Шунингдек, профессор Муҳаммад Рафиқхон томонидан «Сийрат ал-имом ал-Бухорий» инглиз ва араб тилларига ҳам таржима қилиниб, кенг китобхонлар оммасига тақдим этилди. Асарнинг араб тилига ағдарилган таржимаси 1986 йилда Ҳиндистонда нашрдан чиққан. Мана шу нашрдан ўзбек тилига айлантирилган таржимасидан бир қисмини муҳтарам ўқувчиларимиз эътиборига ҳавола қилаётирмиз.

Убайдулла УУВАТОВ,
Абу Райҳон Беруний номли Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими, филология фанлари номзоди

АШ-ШАЙХ АБДУССАЛОМ АЛ-МУБОРАКФУРИЙ

ИЛМ ЙЎЛИДАГИ САФАРЛАР

Азалдан муҳаддислар орасида арабча «риҳлат» истилоҳи (атамаси, ибораси) бирор ҳадисни билиш, ёки иснодни олий даражасига етиш мақсадида йўлга чиққан инсоннинг сафарига айтиларэкан. Расулуллоҳнинг саҳоблари ва тобеъинлар учун бу ардаги риҳлатлар ҳар қанда васфу мадҳиядан ҳам ортиқ даражадаги энг севимли ва авқ-шавқ берадиган машғулот бўлганлиги зикр қилинади. Улардан баъзилари ҳатто битта ҳадис эшитиш ёки уни иботига комил ишонч ҳосил қилиш мақсадида ойлаб сафар машаққатларини чекиб, чўлу-биёбонларни босиб, шаҳарма-шаҳар кезиб юрганлар. Ҳатто ҳадисни охиригача аниқлагунлигига мустаҳкам жо қилмагунча у зоти шарифлар тиниб-тинчимаганлар. Ҳадис илми тарихи билан боғлиқ китобларни варақлар эканмиз бу хилдаги мисолларни кўплаб учратиб, бу олийжаноб машғулот-ҳадисларни билиш иштиёқи уларда қанчалик зўр бўлганлигини тасаввур қиламиз. Риҳлатга ният қилган ҳадис асҳоблари учун бир қатъий шарт шу бўлганки, у сафарга чиқишдан олдин ўз шаҳридаги ровийлардан бирортасини ҳам қолдирмасдан ҳадислар ёзиб олган бўлиши ва шундан кейингина бошқа мамлакатларга сафарга отланиши мумкин эди.

Расулуллоҳнинг саҳобалари, саҳобаларнинг издошлари бўлган тобеъинлар ва уларнинг тобеънлари узоқ-узоқларга чўзилган турли-туман мамлакатларга ёйилиб тарқаб кетгандилар. Мана шундай тарихий шароитда пайғамбар алайҳиссаломнинг муборак ҳадисларини тўплашдек хайрли ҳаракатнинг файзу баракоти турли-туман, бир-биридан фарқ қиладиган мамлакат ва шаҳарларда ёйила бошлади. Шубҳасиз, ҳадис илмида икки ҳарам (Маккаи Мукаррама ва Мадинаи мунаввара) жойлашган мамлакатнинг ҳиссасини алоҳида таъкидлаш жоиздир. Чунончи Ислом оламининг муқаддас китоби Қуръони Каримнинг мана шу табаррук заминда нозил бўлиши, икки олам сарвари Муҳаммад пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳам мана шу муқаддас гўшада яшаб, фаолият кўрсатиши, албатта, ислом таълимотларининг бешиги, унинг асил маркази сифатида салмоқли ўринга моликдир. Шу билан бир қаторда жуда кўпдан-кўп саҳобалар ва тобеъинлар бошқа мамлакатларни манзил тутиб, бу диёрларда яшаганлар. Исломий илмларни ўрганишга муҳаббати қалбида уфуриб унинг ҳаётбахш тариқатлари маърифатининг шайдоси бўлган ҳар бир инсон беҳад кўп даражадаги сафару саёҳатларга тайёр бўлиши лозим бўлган. Бундай олийжаноб ишга бел боғлаган ҳар бир толиби илмда қатъий азму-қарору кучли ирода, олий ҳимматлилик, ақл заковати комил, бағри кенглик ва сабр-тоқатлилик каби фазилатлар мукаммал бўлмоғи зарур бўлган. Оллоҳ-таоло мана шу тавсифлару фазилатларни ғоятда баркамол равишда аъто қилган эди. Аксинча бундай олийжаноб зотлар илм-маърифат олиш йўлидаги ҳар қандай машаққату-қийинчиликлардан роҳатланиб завқланади, ҳар қанча мол-дунёси бўлса ҳам бу олийжаноб мақсад-муддаога сарфлаб илму-зиё олиш борасида ҳатто жонини ҳам фидо қилади. Мана шу сифатлар имом ал-Бухорийда тўла-тўкис мужассам бўлганлиги у зоти шарифни ўзидан олдин ва кейин ўтган даврларда ҳам жаҳоннинг энг буюк алломалари қаторидан ўрин олишига замин тайёрлади. Аллома Қутайба ибн Саъийд ас-Сақафий: «Имом ал-Бухорий агар саҳобалар бўлганда, бир (оят) мўъжиза бўлар эди-да» дейишида ҳам чуқур маъно бор. Лекин гарчанд имом ал-Бухорий тобеъинлардан бўлса ҳам Оллоҳ-таолонинг бир мўъжизаси сифатида маълумдир. Илм-фан йўлида ўта фидойилик, бутун вужудию-ақл заковатини бахшида этиш, бор имконию ҳимматини аямаслиги ақл бовар қилмайдиган даражадаги қувваи ҳофизаси ва яна бир қанча фавқулодда фазилатлари имом ал-Бухорийга мисли кўрилмаган шону-шараф келтириб, уни ислом дунёсининг буюк алломаларидан бири сифатида танитди. Имом ал-Бухорий ривоят қилган ҳадисларнинг ровийлари кўп ҳолларда ҳатто имом Молик ва имом Абу Ҳанифанинг устозлари (шуйух) тоифасига киради. Бу фикрни кўплаб муҳаддислар бир овоздан якдиллик билан қуллаб-қувватлаганлар.

Ун олти ёшга етгунча имом ал-Бухорий ўз юртидаги машойихлардан ҳадис эшитиб, улардан сабоқ олди. Мана шундан кейин исломий илмларнинг маркази, пайғамбар алайҳиссаломнинг ватани, Қуръони Карим нозил бўлган муқаддас диёр, Расулуллоҳ саҳобаларининг маскани, ислом динининг маркази Ҳижозу шарифга томон равона бўлди. Бу хусусда имом ал-Бухорийнинг котиби Ибн Абул Варроқ зикр қилишича, у (ал-Бухорий) шундай деган экан: «Қачонки ўн олти ёшни урганимда (сўзма-сўз таъинту) Ибн ал-Муборак ва Вакийъннинг китобларини ёд этиб, сўнгра «ана уларни» яъни ақл-идрок соҳибларини (асҳоб ур-рай) каломларини билиб олган эдим. Сўнгра онам ва акам билан ҳажга қараб чиқдим».

Мана шу 210 ҳижрий йили имом ал-Бухорий онаси ва акаси Аҳмад билан Маккаи-мукаррамага етиб келиб ҳаж ибодатини адо этгандан кейин онаси ва акасини қайтариб юбориб, ўзи маккаи мукаррамада қолди ва бу муқадас шаҳар машойихларининг илмий йиғинларига (мажлисларига) қатнаша бошлади. Ўша пайтда Маккада истиқомат қилаётган бир қанча кўзга кўринган уламолар бўлиб, ҳадис илми соҳасида катта обрў-эътиборга эгалардан имом Абул Валийд Аҳмад ибн ал-Арзақий, Абдуллоҳ ибн Язийд, Исмоил ибн Солим ас-Соиғ, Абу Бакр Абдуллоҳ ибн аз-Зубайр ва аллома ал-Ҳамийдийларни кўрсатиш мумкин. Улардан бошқа ҳам бир қанча олимлар бор эдики, имом ал-Бухорий улардан ҳадис илми бўйича сабоқ олган эди. Маккаи-мукаррамада бир қанча муддат яшагандан кейин имом ал-Бухорий Мадинаи-мунавварага томон йўл олади. Жумлаи жаҳондан илм толиблари пайғамбаримиз ҳақидаги набавий илмларни ўрганиш учун бу муътабар шаҳарга оқиб келардилар. Имом ал-Бухорий ҳижрий 212 йилда, яъни ўн саккиз ёшида пайғамбар алайҳиссаломнинг равзаи шарифлари қўйилган муқаддас шаҳар — Мадинаи-мунавварага етиб келди. Шу пайтда Мадинаи-мунаввbooрада кўзга кўринган машҳур уламолардан Иброҳим ибн ал-Мунзир, Мутриф ибн Абдуллоҳ, Иброҳим ибн Ҳамза, Абу Собит Муҳаммад ибн Убайдуллоҳ, Абдулазиз ибн Абдуллоҳ ал-Увайсий ва шуларга ўхшашлар фаолият кўрсатардилар. Имом ал-Бухорий ушбу уламолар билан мулоқотда бўлиб, улардан ҳадислар бўйича кўпдан-кўп сабоқ олди. Ҳижози шарифга қилган бу риҳлати асносида ойнинг ёруғ кечаларида ўзининг дастлабки асари «ат-Таърих ал-Кабир» («Катта тарих»)нинг қораламасига тартиб берди. Тарихчиларнинг таъкидлашича, имом ал-Бухорийнинг Ҳижозга, Макка, Мадина, Тоиф, Жиддага қилган бу риҳлати олти йил давом этган. Шу билан бирга бу муддат узлуксиз давом этмай имом ал-Бухорий шу аснода бошқа мамлакатларга ҳам сафар қилганлиги қайд қилинади.

Шундан кейин ал-Бухорий Басра (Ироқ) шаҳрига қараб йўл олади. Шу пайтда Басра ҳам Шарқнинг эътиборли илмий марказларидан бири бўлиб, илм-маърифат ва ҳадислар кенг қулоч ёйган шаҳарлардан бири ҳисобланарди. Басрада у имом Абу Осим ан-Набийл, Сафвон ибн Исо, Балал ибн ал-Мухбир, Ҳурми ибн ал-Амара, Аффон ибн Муслим, Муҳаммад ибн Аръара, Сулаймон ибн Хараб, Абул Валийд ат-Тайолисий, Аърим ва Муҳаммад ибн Синон каби уламолардан сабоқ олиб истифода этди. Шу хусусдан ҳаммаси бўлиб имом ал-Бухорий Басрага тўрт бор риҳлат қилди. Унинг ўзи доимо «Басрага тўрт марта риҳлат қилганман», — деб таъкидларди. Сўнгра у Куфага сафар қилди ва бу шаҳарда ҳам бир неча бор бўлди. Шунингдек бир риҳлати давомида Бағдодни ҳам зиёрат қилди. Имом ал-Бухорийнинг Куфа ва Бағдодга қилган сафарлари хусусида ал-Варроқ унинг қуйидаги сўзларини келтиради: «Куфа ва Бағдодга муҳаддислар билан урашгани неча марта борганимнинг ҳисобини ҳам билмайман». Тарихчи олим ан-Нававийнинг «Таҳзийб ул-асмои вал-луғат» номли китобида имом ал-Бухорийнинг Куфадаги устоз (шуйух)ларидан қуйидагиларни зикр қилган: «Абдуллоҳ ибн Мусо, Абу Наъийм Аҳмад ибн Яқуб, Исмоил ибн Абон, Ал-ҳасан ибн Рабийъ, Холид ибн Мухаллад, Саъийд ибн Хафас, Талиқ ибн Ғунам, Умар ибн Хафас Урва ва Қабийса ибн Аъкба, Абу Ғассон каби Куфанинг таниқли олимлари устозларининг ривоятлари ишончли ва исботли эканлигига ишонч ҳосил қилгач, имом ал-Бухорий улардан ҳадис ёзиб олган ва уларга таяниб ривоят қилган». Аббосийлар халифатининг пойтахти бўлган Бағдодга ўша пайтда илм-фан анча тараққий қилган бўлиб, дунёнинг турли бурчакларидан келган кўплаб фозилу-олимлар бу шаҳарда тўпланишар эдилар. Шу боисдан бўлса керак имом ал-Бухорий ҳам, юқорида айтиб ўтганимиздек Бағдодда бир неча марта бўлган ва у ерда катта ҳурмат билан кутиб олинган ва бу шаҳардаги устозлари имом Аҳмад ибн Ҳанбал, Муҳаммад ибн Исо ас-Саббоғ, Муҳаммад ибн Соиқ, Шурийҳ ибн ан-Нуъмон ва бошқалардан сабоқ олган. Имом Абу Али ал-Ғассоний «Такйийд ал-муҳмал»номли асарида «Имом ал-Бухорий охирги марта (ҳаммаси бўлиб у Бағдодда саккиз марта бўлганди) Бағдодни тарк қилиб қайтаётганда имом Аҳмад ибн Ҳанбал у билан хайрлашар экан ғоят ҳасрату алам билан: «Илм ва мухлисларни (ан-нос) ташлаб Хуросонга кетасанми?» деб зорланган эди. Қачонки Бухоро ҳокими Абу Тоҳир ал-Бухорийга қарши фитна уюштириб, уни она юрти Бухородан бадарға қилишга уриниб унга нисбатан турли-туман бўхтону-туҳматларини тўқиганда имом ал-Бухорий Аҳмад ибн Ҳанбалнинг ўша сўзларини эслаб кўп афсус-надомадлар чекди ва унинг сўзларини маъносини энди тушундим», — деб таъкидлаганди.

Имом ал-Бухорий Шомда ҳам бўлиб унда Юсуф ал-Фарйобий, Абу Наср Исхоқ ибн Иброҳим ва Одам ибн Абу Ийос Абул Яман ал-Хакам ибн Нофиъ ва Ҳайват ибн Шурийҳ ва бошқа бир қанча ўша даврнинг машҳур олимларидан сабоқ олди. Шундан сўнг у Мисрга ўтиб Усмон ибн ас-Соиғ, Саъийд ибн Абу Марям, Абдуллоҳ ибн Солиҳ, Аҳмад ибн Солиҳ, Аҳмад ибн Шабийб, Асбағ ибн ал-Фараж, Саъийд ибн Абу Исо, Саъийд ибн Касир ибн Афийр, Яҳйя ибн Абдуллоҳ ибн Бакир ва шуларга ўхшаш қатор олимлардан дарс олди. Баъзи манбаларда кўрсатилишича, имом ал-Бухорий (Жазийра) Месопатамияда ҳам бўлиб, Аҳмад ибн Абдул Малик ал-Ҳарроний, Аҳмад ибн Язид ал-Ҳарроний, Амру ибн ал-Халаф ва Исмоил ибн Абдуллоҳ ар-Раққий каби олимлар билан ҳам мулоқотда бўлиб, улардан истифода этган. Хуросон ва ундаги Марв, Балх, Ҳирот, Нишопур, Рай, Жибол Хуросон каби жойларда ҳам имом ал-Бухорий неча марталаб бўлган бўлса, Мовароуннаҳрнинг Самарқанд, Тошкент ва бошқа бир қанча шаҳарлари унинг ватани ҳисобланарди. Юқорида зикр қилинган шаҳарлар ва мамлакатларга имом ал-Бухорий якка-ягона мақсад — ҳадис илми бўйича сабоқ олиш ниятида бориб, улардаги энг кўзга кўринган олимлар билан мулоқотда бўлиб, муттасил равишда ўз илмини бойитишга интилди. «Бағдод тарихи» номли йирик асарнинг муаллифи ал-Хатиб ал-Бағдодий ўз китобида Жаъфар ибн Муҳаммад ал-Қаттон деган олимнинг имом ал-Бухорийнинг ўзи «Мен ҳадисларни минг, эҳтимол ундан ҳам ортиқ устозу-уламоларга таяниб ёздим, менинг китобимда иснодни кўрсатилмаган биронта ҳам ҳадис йўқ», деб айтганини эшитганман, деган сўзларини келтиради.

Тарихчилар имом ал-Бухорийнинг «ундан ҳам ортиқ» деган иборасини шарҳлаб саксонта устозига ишорат қилганлар. Жумладан олим Муҳаммад ибн Абу Ҳотамнинг ёзишича, имом ал-Бухорийнинг ўзи суҳбатларнинг бирида «бир минг саксонта шайх (устоз) дан ёзганман» деб айтган гапни келтирган...

Озод Ватан жамоли

Терантомирлар

УЛУҒЛАРНИНГ ВОРИСЛАРИМИЗ

Дунёда савобнинг, эзгу амалларнинг сон-саноғи кўп. Бироқ элларни элларга, дилларни дилларга боғлаш, назаримда, энг олий савобдир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг Кавказорти республикалари— Озарбойжон ва Грузияга расмий ташрифи қалбимизда бир талай эзгу ниятлар уйғонишига турткі берди. Юксак савияда ўтган ушбу сафар маданий-иқтисодий алоқаларимиз ривожида янги босқич сифатида тарихда ўрин олажагига ҳеч қандай шубҳа йўқ.

Ўзбекистон истиқлолга эришгандан кейин қўлга киритган жаҳоншумул зафарлар тили, дини, дили Ўзбекистон билан бир бўлган қардош Озарбойжонда катта қувонч билан кутиб олинмоқда. Март ойида мен ҳам Озарбойжонда бўлганимда шунга гувоҳ бўлдим.

Айниқса, касбдошлар, зиёлилар билан мулоқот жараёнида қардошларимиз Ўзбекистон билан чин дилдан фахрланишаётганини кўрдим. Озарбойжон Республикаси Миллий мажлиси Парламентлараро комиссиясининг раиси, атоқли ёзувчи Юсуф Самад ўғли ўзбеклар диёрига муҳаббатини шундай изҳор қилди:

—Ўзбекистонга муҳаббат менинг қалбимда ёшлигимдан жой олган. Падари бузрукворим Самад Вурғуннинг Ҳамид Олимжон, Ойбек, Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода каби атоқли ўзбек шоирлари билан қадрдонлигини, дўстлигини нафақат адабиёт аҳли, балки халқларимиз жуда яхши билади. Отам ҳазрат Навоийни бениҳоя севар ва эъзозларди, Навоий ва Фузулийни деярли бир-биридан ажратмасди. Навоий меросининг бутунлигича озарий туркчасида нашр этилишини орзу қиларди. Иншооллоҳ, мустақил Озарбайжонда ана шундай қутлуғ орзуларнинг ижобатини кўргаймиз.

Суҳбатимиз бугунги муаммоларга, ҳозирги кун воқеаларига кўчади. Юсуф муаллим Ўзбекистон ҳақида жўшиб сўзлайдилар:

—Ўзбекистоннинг бугунги қувончлари, байрамлари бизнинг ҳам байрамимиздир. Биз қардош мамлакатда рўй бераётган янгиланишларни жон дилимиз билан кузатамиз. Улуғ ўзбек халқи ўзининг жонкуяр Президенти раҳбарлигида атиги беш йилда улкан зафарларни қўлга киритди. Қардошларимиз диёри жаҳоннинг кўзга кўринган мамлакатлари сафидан ўрин олиши бизни чексиз хурсанд қилади. Кучимизга куч қўшади.

Озарбойжон Республикаси Миллий Мажлиси Фан ва таълим қўмитасининг раиси, Озарбайжон ёзувчилар бирлигининг раиси, атоқли ёзувчи Онор Ўзбекистоннинг жаҳон сиёсатида ўзига хос овози борлигини ифтихор билан сўзлади:

—Ўзбек қардошларимизнинг қисқа вақт ичида эришган улкан зафарлари ҳаммамизни қувонтиради. Айниқса, иқтисодий ислоҳотлар соҳасида Ўзбекистоннинг ўзига хос йўлдан бориши ва собиқ «иттифоқдошлар»дан ўзиб кетиши жаҳоншумул воқеадир. Ишончим комилки, дунёда шов-шув бўлган япон мўъжизаси, корея мўъжизаларидан кейин халқаро диққат-эътибор ўзбек мўъжизасига қаратилади. Бу бир томондан қадим тарих ва маданият соҳиби бўлган ўзбек халқининг меҳнатсеварлиги, донишмандлиги, иккинчи томондан эса Ўзбекистон Президенти, ҳурматли Ислом Каримовнинг доно ички ва ташқи сиёсатининг тимсолидир. Бугунги кунда Президент Ислом Каримов нафақат Туркистонда, балки бутун жаҳонда катта обрў қозонган сиёсатчи ва давлат арбобидир. Табиийки, Озарбойжонда ҳам қардош Ўзбекистон раҳбарини бениҳоя ҳурмат қилишади.

Онор муаллимни ўзбек адабий ҳаётининг бугунги янгиликлари қизиқтиради. Мен баҳоли қудрат билганларимни айтиб бераман. Кейинги йилларда Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфи, Омон Матжон, Барот Бойқобилов, Чўлпон Эргаш, Маъруф Жалил, Миразиз Аъзам каби турли авлодга мансуб истеъдодли ўзбек шоирларининг баракали ижод қилганларини айтаман. Наср соҳасида устоз адибларимиз Саид Аҳмаднинг «Жимжитлик», Одил Ёқубовнинг «Адолат манзили», Пиримқул Қодировнинг «Авлодлар довони», Шукруллонинг «Кафансиз кўмилганлар», Ўлмас Умарбековнинг «Фотима ва Зуҳра» каби қатор асарларини адабий жамоатчилик қизғин кутиб олганлигини сўзлаб бераман.

Онор муаллим ўзбек адабиётининг мана шу ютуқларини, худо хоҳласа, озарбайжон тилига ўгириш зарурлигини таъкидлайдилар:

—Ҳозирча Таржима маркази ёмон ишламаяпти. Нашр масалаларида бир қатор қийинчиликлар бўлса-да, бироқ таржима жараёни тўхтагани йўқ. Кейинги бир неча йил мобайнида бевосита ўзбек адабиётидан намуналар тилимизга ўгирилди ва нашр этилди. Шулардан Ҳазрат Навоийнинг «Муҳокаматул луғатайн» ва «Лайли ва Мажнун», Юсуф хос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг» асарларини, Навоий ҳақида ривоятлар, «Оғузнома»ни алоҳида таъкидлаш керак. Абдулла Ориповнинг, Жамол Камолнинг шеърлар китоби чоп этилди. Таржима соҳасидаги энг улкан ютуқлар марҳум халқ шоири Халил Ризонинг жонкуяр фаолияти билан боғлиқ. Раҳматли Халил муаллим «Турон чаланги» («Турон гулдастаси») номли жуда катта китоб (40 босма тобоқ) тайёрлади ва 1992 йили «Илм» нашриётида чоп эттирди. Бу китоб Ясавий, Саккокий, Атойи, Лутфий, Навоий каби ўзбек шеъриятининг бобокалонларидан энг ёш шоирлар ижодларигача ўз ичига олган. Бу китоб Халил Ризонинг Туркистонга чексиз муҳаббатидан бизга ўлмас ёдгорликдир. Ўзбек адабиётидан қилинган талайгина таржималар ҳам ҳозир қўлимизда, худо хоҳласа, баъзи бир иқтисодий қийинчиликлар бартараф этилиши билан уларни нашр этамиз.

Суҳбат давомида Онор муаллим Абдулла Ориповнинг «Озарбойжон» шеъридан қуйидаги мисраларни ёддан айтиб беради:

Мен сендай мезбонни топмоғим гумон,
Сен ҳам тополмассан, мендай меҳмонни.

—Бу шеърни кўпчилик ёд билади. Абдулла Ориповнинг «Озарбойжон»и Самад Вурғуннинг «Озарбойжон»и қадар маълум ва машҳур бўлиб кетган бизда,—дейди Онор муаллим.—Ҳақиқатан ҳам Озарбойжон учун ўзбекдан азиз ва эъзозли меҳмон борми?!. Агар Озарбойжоннинг тўйларида, хурсандчилик кунларида, мажлису зиёфатларининг тўрида ўзбек ўтирмаса, бу тўй тўйдай бўлмайди. Худо хоҳласа сентябрда Фузулий бобомизнинг 500 йиллик тўйини нишонлаймиз. Бу тўйнинг тўрида ўзбек қардошларимиз савлат тўкиб ўтиришлари керак. Биз бошқача тасаввур этолмаймиз. Айни чоғда Амир Темурнинг 660 йиллиги тантаналари, ишончим комилки, Озарбойжонда ҳам турк руҳининг улуғ бир байрами сифатида нишонланади. Улуғ саркарданинг маҳобатли образини XX асрда биринчилардан бўлиб Ҳусайн Жовид буюк муҳаббат билан яратмаганми? Жовиднинг ўша «Темур» фожиаси йигирманчи йилларидаёқ бутун шарқда машҳур бўлиб кетганди...

Маънавий ва маданий алоқаларимизни янги шарт-шароитларда янада ривожлантириш учун Онор муаллим баъзи бир таклиф ва мулоҳазаларни ўртоқлашади:

—Собиқ империя замонида қариндош халқларнинг бир-бирига яқинлашувига ҳам турли йўллар билан халақит қилишарди. Эндиликда биз, тангрига шукрлар бўлсинким, ўз тақдиримизга ўзимиз хўжайинмиз. Тўғридан-тўғри ҳамкорлик қилиш ва бордикелдилар учун барча имкониятлар мавжуд. Айниқса, ижодий ташкилотлар ўртасидаги алоқаларни кўнгилдагидай йўлга қўйсак, нур устига нур бўлур эди. Ўйлайманки, муносабатларимизни янги босқичга кўтариш ва янги сифатларда ташкил этиш учун «Навоий ва Фузулий» жамиятини ташкил этсак яхши бўларди. Ушбу жамиятнинг ҳар иккала Республикада марказлари вужудга келтирилса, маданий-маърифий муносабатларимизга кучли таъсир қилган бўларди. Барча адабий-маданий тадбиру маросимларга бу жамият бошқош бўлиши мумкин. Мана шу хайрли ишга худди шу йил—Фузулий 500 йиллиги ва Навоийнинг 555 йиллиги тантаналарини ҳамкорликда нишонлаш билан киришиш мумкин. Туркий дунёнинг бу икки улуғ сиймосининг - буюк устоз ва буюк шогирд тўйларининг бир-бирига уланиши буюк боболаримиз руҳи покларини ҳам ғоят шод этса керак. Зеро, авлодлар бахти ва толеининг устиворлиги боболар руҳини ҳамда уларнинг ўлмас сабоқларини дилга жо қилишдан бошланади. Ахир, биз улуғ боболаримизнинг ворисларимиз.

Яшар ҚОСИМОВ,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси

СЎЗ ЖАРАЁНИ

Сирожиддин Сайиднинг «Куйдим» шеърлар тўплами хусусида

Сирожиддин Саййид тарихий-ижтимоий, бадиий-эстетик йўллар чорраҳасида турган, оммавий мафкурадан индивидуал тафаккур, хусусий фикр, оммага дахлдор пафосдан шахсий кечинмага ўтилаётган, бадиий тафаккурда ҳамда тафаккур бадииётида эски асосларнинг таназзулга юз тутиб, янги негизлар пайдо бўлаётган жараённинг шоири. Унинг дастлабки шеърлари сўз, товуш ва бошқа турли шеър унсурлари эксперименти ва Ғарб авангард шеъриятидан ўрганиш, айни пайтда, ўз кўнглини шарҳлаш йўлидаги бадиий тажрибалар бўлса, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида чоп этилган «Куйдим» китобида жамланган шеърлар, асосан, тирик туйғуни бадиий ифода этишнинг жозиб намуналаридир.

Кузатувчан ўқувчи Сирожиддин Саййиднинг «Куйдим» тўпламигача чиққан китоблари орқали биладики, шоир ўз ижодининг аввалида шеърнинг ҳар хил «кўчаларига кириб чиқди». Шоирнинг дастлабки тажрибаларида «ижтимоий виждон» ёки «виждоннинг ижтимоий қийноғи» кузатиларди. У, сезишимча, Владимир Маяковский, Ўлжас Сулаймон, Андрей Вознесенский сингари авангард шоирларнинг ижодини бўйлаб, ўз имкониятини синади. Уларнинг шеърий дунёсига шахсий изланишларини солиштириб кўрди. Ва шу жараёнда ён-теваракда мавжуд бўлган, ўзини қуршаб турган бадиий муҳитга ўзининг муносабатлар мажмуини шакллантирди. Туйғу, тафаккур ва санъатда мунтазам ўсиб боришига мухлисларни ишонтирди. Шоир ижтимоий жараён сўзидан воз кечиб, сўзнинг бадиий жараёнига дадил кириб келди. Аниқки, борлиқ ҳаракатдаги ҳодисаларнинг мажмуи. Шоир қалби — туйғу ва фикр тараққиёти ана шу ҳаракат тезлигидан ортда қолмаслиги, ундан ўзгачароқ, ўз йўлидан бориши керак. С. Саййид ана шундай шоирдир.

Унинг биринчи, иккинчи китобларидаги шеърлари ўзига хос ритми, яъни оҳангнинг ўз маромини ўзгартириб туриши, кутилмаган образларнинг шеърдаги фикрни фавқулодда ўзгартириб юборишига кўра эътиборли бўлса, кейинги шеърларини кўнгилга қайтиш, юракка сафар, қалбга ташриф, Шарқнинг қадим шеърий булоқларига, бадиий анъаналар сарҳадига ҳам руҳий, ҳам бадиий санъат жиҳатидан бурилиш, дабдабали оҳангдан кечиб, пинҳоний ишққа юзланиш, деса арзийди. Бу кўпинча қалам аҳлига хос йўл. Ижодни анъаналардан бошлаб тажрибага ўтган ижодкорлар нисбатан камроқдир. Умид ва умидсизликнинг мунозараларида талош бўлаётган руҳнинг тазарруси, аъмол истиғфорининг ҳолати, тавба кайфияти, дардчиллик — бу хусусиятлар унинг кейинги шеърлари характерини белгилайди.

Китобингизни ўқидим

Шоир шеърларининг ҳозирги ўзбек ёш шоирларига таъсири хусусида кенгроқ фикр юритишдан тийилган ҳолда айтиш мумкинки, С. Саййид ижоди Ғулом Мирзо, Иқбол, Қўчқор Норқобил, Рустам Мусурмон, Абдувоҳид Ҳайит каби ёш қаламкашлар учун ўзига хос тажриба намунаси сифатида ҳам аҳамиятлидир.

«Куйдим» китоби шоир Сирожиддин Саййид ижодининг тадрижий босқичлари ҳақида кенг тасаввур бера олиши билан ҳам эътиборлидир. Шубҳасиз, мазкур тўплам ошиқу маъшуқаларнинг, бахтиёру нигунларнинг, кексаю ёшнинг севимли китобларидан бирига айланади.

Салим АШУР

МИЛЛИЙ РАҚС МУАММОЛАРИ ҲАҚИДА ЎЙЛАР

ШАХСИЙ МУЛОҲАЗАЛАР

Неча асрлардан буён ота-боболаримиздан, устоз санъаткорларимиздан олтин мерос бўлиб келаётган ўзбек миллий рақс санъати чуқур мазмуни ва бетакрор гўзаллиги билан дунё миқёсида барча томошабинларга манзур бўлиб, шуҳрат қозониб келмоқда. Рақс санъати ўзбек халқининг катта маданий-маънавий бойлигидир. Бу санъатнинг имконият доираси ниҳоятда кенг. Мустақиллик, Наврўз байрамлари, тарихий алломаларимизнинг юбилейлари, катта анжуманлардаги концертларни турли мавзулардаги рақсларсиз тасаввур этиш қийин. Бизда катта мазмундаги рақс спектакллари ҳам яратилган. Мусиқали ва опера театрлари спектаклларидаги рақслар ўша асарларнинг мазмунини чуқурроқ англатишда беқиёс аҳамиятга эга. Лекин кейинги вақтларда балетмейстерлар ва ижрочилар ўз устларида жиддий ишламай, ҳаракатларни бир-бирларидан кўчираётганлари туфайли рақслар деярли бир хил бўлиб қолмоқда. Ваҳоланки, ҳақиқий санъат яратаман деган одам биров ижод этган ҳаракатлардан илҳомланиб, янги ҳаракатлар излаб топиши керак.

Камчиликлардан яна бири услубларни бир-бирига аралаштириб юборишда кўзга ташланади. Бухоро, Хоразм, Фарғона, ҳатто уйғур рақс ҳаракатлари ҳам аралашиб кетган. Яна, моҳир устозлар саҳналаштирган рақсларнинг у ер-бу ерини чуқилаб, «ўзимники» дейишлар, меъёридан ортиқча айланишлар, саҳна бўйлаб чопишлар (гарчи бу хусусда газета-журналлар ҳамда «зангори экран»да айтилса ҳам) давом этяпти. Қани у оҳанг авжларидаги бетакрор ҳаракатлар, ҳаётга йўғрилган жилва-кочирималар? Ҳозирги баъзи физкультурага тақлидан иборат қуруқ, совуқ рақслар томошабин юрагига йўл тополмаяпти.

Рақсларнинг кўпчилиги лирик куй-қўшиқлар ва ялла-ларга мослаб саҳналаштирилган. Бироқ гоҳида балоғатга етмаган қизчаларни ҳам яллаларга ўйнатиб, «зангори» экран» орқали чиқаришгача бориб етишяпти. Бу нотўғри. Болаларга атаб, аввало, тарбиявий рақслар саҳналаштирилиши керак. Мустақиллик берган бахтимизга муносиб ўйинлар саҳналаштирилиши лозим. Мавзу жуда кўп. Асосан халқимиз талабларига жавоб берадиган, унинг маънавий, маданий савиясини оширадиган, ҳаётимизнинг ютуқларини, тарихимизни акс эттирадиган чуқур мазмунли рақслар керак.

Кези келганда рақкоса ва рақкосларнинг либосларига алоҳида тўхталиб ўтишни истардим. Очиғи, бу борада қўпол хатоларга йўл қўйилмоқда. Узун туманларнинг икки ёни белдан пастгача очиқ, Яъни баъзилари орқа белдан этагигача очилган. Ёни очиқлигидан ҳаракат вақтида чокидан сўкилиб кетган матодай букланиб, хунук кўриниб туради. Орқаси очиқлиги эса аскарлар шинелини эслатади. Хўш, аскарларга-ку окопдан сакраш, отга миниш, югуришда қулай бўлиши учун шундай қилинган. Раққоса қайга югуради? Қўл кўтарилган вақтда эса кийим енглари нобоплигидан ич кийимигача кўриниб туради. Яна тор енгнинг ёнига этак тикилади. Бу эса қўл ҳаракатини бузади. Ваҳоланки, узун камзуллар бешбел бўлиб, қоматни шамполдек кўрсатади. Енг кенг бўлса, чиғаноқдан елка томонини торайтириброқ тикиш керак. Енг учида торроқ этак бўлиши мумкин. Хоразм ва Бухорони тор нусхадаги кийимларида этак пасти бир қаричгина очилади. Бундай камчиликларнинг асл маъносига тушунмаган баъзи раққосалар дарров янгилик сифатида ўшандай кийимлардан нусха кўчириб, миллий либосларга путур етказмоқдалар.

Бу қош қўяман деб кўз чиқаришга ўхшайди. Аксинча, миллий безаклардан нусха олиб нақшлар билан безалса, попопларда гуллар, зарлардан қўшиб тикилса, айни муддао бўларди. Умуман, рақсда либоснинг аҳамияти ниҳоятда катта. Бинобарин, либосларга қараб рақс қайси даврники, қандай мазмундалигини ҳамда қайси миллатга ва вилоятга мансублигини аниқлаш мумкин. Ижрочилар олқиш олишида рақс либосининг 50 фоиз ҳиссаси бор. Баъзи санъатчиларимиз тақинчоқларнинг қайси рақсга, қайси услубга даҳлдорлигининг фарқига бормай, ялтираса бўлди, деб тақиб олаверадилар. Хуллас, либосларда миллийлик кўзга ташланиб туриши зарур. Баъзи балетмейстерлар ишлари тайёр бўлганда, услублари, қўл-оёқ ҳаракатлари ва либослардаги камчиликларни аниқлашда ёрдам берадиган рақс мутахассисларини таклиф этмайдилар. Агар машғулотларга тажрибали рақс усталари таклиф қилинса, уларнинг камчиликлари тузатилиб, халққа тақдим этилади. Умуман, балетмейстерликка оид айрим мулоҳазаларимизни айтадиган бўлсак бу борада анча камчиликлар мавжуд. Аввало, ансамблларга балетмейстерлар тайинлашда танлов ўтказилмайди. Агар бу иш тўғри йўлга қўйилса, соз бўларди. Чунки барча яхши раққосалар ҳам балетмейстер бўла олмайдилар. Шу ишга ҳақиқий қобилияти бўлганлар рақс институтининг балетмейстерлик бўлимида таълим олиши керак. Афсуски, ўзбек рақс санъати ниҳоятда бой бўлганига қарамай бизда шу вақтгача рақс институти йўқ. Республика Хореография билим юртини институт даражасига кўтариш мумкин. Бугун ушбу даргоҳда 35-40 йиллик тажрибага эга истеъдодли муаллимлар фаолият кўрсатмоқдалар. Уларнинг билими, тажрибаси бемалол олий маълумотли мутахассислар тайёрлашга етади.

Яна бир фикр. Баъзи рақкосалар алоҳида мактаб ва ансамбллар ташкил қиляптилар. Бу, албатта, яхши. Лекин Булар чет элларда ватанимиз обрўсини муносиб ҳимоя қилиб, шуҳрат қозона оладиларми? Ўз меҳнатлари билан рақс санъатимиз ривожига муносиб улуш қўша биладиларми? Бу ҳақда ҳам жиддий ўйлаб кўриш керак. Менимча, филармония қошида барча давлат ансамбллари бирлаштирилгани жуда яхши бўлди. Энди шу ансамбллардаги баъзи оммавий рақслар ихчамлаштирилиб, хорижий мамлакатлар гастроллари учун қулай қилиб саҳналаштирилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Очиғини айтганда, бугунги кунда халқимиз профессионал ансамблларидан кўра ҳаваскорларнинг чиқишларини катта қизиқиш билан кўряпти. Чиндан ҳам қадимий анъанавий санъатимизни тиклаётган қариялардан ташкил топган ансамбллар бўлмаса, ёшлар кимлардан ўрнак ва сабоқ олади! Улар миллий санъатимиз бойликларини игна билан қудуқ қазгандек излаб, топиб, томошабинларга тақдим этмоқдалар.

Юқорида айтилган гаплардан, бизда балетмейстерлик иши мутлақо оқсаб қолган экан, деган хулоса чиқмаслиги керак. Ишлари мақтовга лойиқ истеъдодли мутахассисларимиз қўлларидан келганча хизмат қилмоқдалар. Жумладан Қундуз Миркаримова, Иброҳим Юсупов, Галия Измаилова, Юлдуз Исматова, Қодир Мўминов, Шокир Аҳмедов, Холидахон Муҳиддинова каби санъаткорлар саҳналаштирган рақслар ўзбек ва хорижий мамлакатлар томошабинларининг олқишига сазовор бўлмоқда. Лекин биз бу билан қаноатланиб қолмаслигимиз керак. Мустақиллик даврида халқимиз катта ютуқларга эришди. Миллий руҳиятимиз уйғонди, қадриятларимиз тикланди. Энди рақс санъатимиз ҳам ўз ривожида янги босқичга кўтарилиши, янги довонларни забт этиши зарур. Миллий санъатни озодлигимизни мустаҳкамлашга хизмат қилдириш учун астойдил ҳаракат қилишимиз шарт.

Розия КАРИМОВА,
Ўзбекистон халқ артисти,
Ҳамза номидаги давлат
мукофоти совриндори

«ТУҒИЛГАН КУНИНГ МУБОРАК БЎЛСИН»

Жуманиёз ЖАББОРОВ шеъри *Дилором ОМОНУЛЛАЕВА мусиқаси*

I

Ўзлигин топган Ўзбекистоним,
Бағрингда иқбол боғлари кулсин.
Жаҳонга кўксин очган жаҳоним,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!

Истиқлол ичра обод ўзбегим,
Дўсту ёрларинг қувончга тўлсин.
Меҳри дарё эл, қора кўзлигим,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!

НАҚАРОТ:
Жонажон юртим, суянган тоғим,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!
Олтин бешигим, жону жаҳоним,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!

Жонажон юртим, нурли бўстоним,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!
Ўзлигин топган Ўзбекистоним,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!

II

Бағрингда қайнар минг турли маъдан,
Барчаси, халқим, сенга буюрсин.
Қадимий диёр, навқирон Ватан,
Туғилган кунинг муборак бўлсин!

Олтин бешигим — қуёшдай балқиб,
Бағрингда минглаб мардлар туғилсин.
Доно, меҳрибон, санъаткор халқим,
Эрку иқболинг муборак бўлсин!

НАҚАРОТ

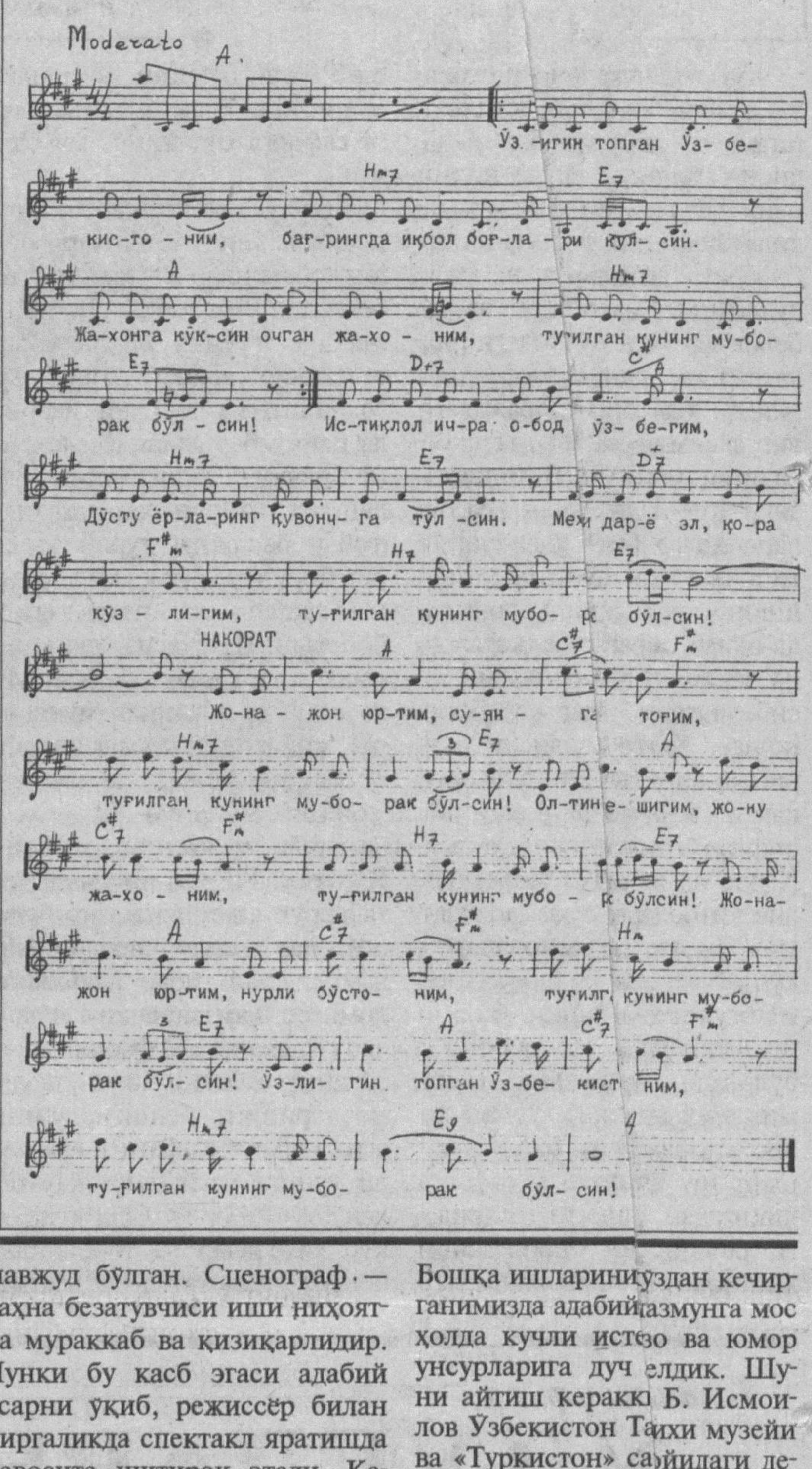

ЛИБОСЛАРДА ВАТАН НАФАСИ

Олти йил муқаддам бу аёлни биринчи марта излаб Тошкент «Цирк»ининг орқасидаги қадимий ҳовлилардан бирига кириб бордим. Йўл-йўлакай тасаввурим бошқача эди. Маҳорати турли даражадаги тикувчиларнинг уй-жойларини кўрганмиз, лекин... бу қадар беҳашам, камтаринини учратмаганман. Баъзан тикувчига уч метр мато бериб, шуниям инсоф, ҳалоллик билан тикиб бермаганидан дилимиз оғрийди. Фалон пул сўрайди — бериб қайтамиз. Лекин Тожихон опа мутлақо бошқа олам.

Эҳтимол, Тожихон опа Мусаева номини билганлардан кўра билмаганлар кўп. Лекин бу шунчаки нисбий ҳолат. Чунки унинг қарийб қирқ йилдан буён яратаётган гўзал, бетакрор, бир-биридан нозик либослари нафақат республикамиз аҳлини, балки дунё элларини лол қолдирмоқда, миллатимиз маънавиятию қадриятларининг эркин намунаси бўлиб асримизни янги асрга боғламоқда. Айни мухтасар сўзимиз ана шу аёл — Мукаррама Турғунбоева номидаги «Баҳор» Давлат рақс ансамблининг чевари Тожихон Мусаева ҳақидадир.

* * *

1959 йил. Ниҳолгина Тожихон ҳунар-техника билим юртини тамомлаб, Алишер Навоий номидаги опера ва балет театрига ишга келганда, бу санъат даргоҳининг тикувчиси Роман Романович Апсит саксонни қоралаганди. Уз касбининг устаси бўлган бу латиш чол қачонлардан буён кексалик нафақасига чиқаришларини сўрар, лекин театр директори Мамажон Раҳмонов: «Маҳаллий ёшлардан худди ўзингизга ўхшаган кадр тайёрлаб бермагунингизча, сизга рухсат йўқ», деб розилик бермаётганди.

Тожихон Роман Романовичнинг қўлига ўн олтинчи шогирд бўлиб келди. Аввалги шогирдларидан фақатгина биттаси — қрим-татар йигити касбни бир қадар эгаллаган экан, лекин уни ҳам ҳарбий хизматга олиб кетишибди. Бўладиганнинг бошидан, деганларидек. Апсит икки ойдан кейин бу шогирдини Мамажон Раҳмоновнинг олдига бошлаб кирди. «Дон Жуан» операсининг бош қаҳрамони учун оқ парча матодан ҳаворанг ипаклар билан кашталаб тикилган либосни стол устига қўйиб:

— Мана сизга маҳаллий кадр, — деди кекса тикувчи-санъаткор. — Гапимнинг исботи — шогирдим ўз қўли билан тиккан мана бу либос...

Кўп ўтмай Роман Романович ўзининг ажойиб ўймакор гуллар, попуклар чиқариб тикадиган, 1870 йили Францияда ишлаб чиқарилган ноёб тикув машинасини шогирдига совға қилиб, нафақага чиқиб кетди. Ўша машина ҳамон мўъжизалар яратади.

Кейин Тожихон «Князь Игорь», «Гулсара» операларининг бош қаҳрамонларига, ўша пайтда «Гулсара»да рақс ижро этган Мукаррама Турғунбоевага янгидан либослар тикди. Ҳудди ўша кезлари Мукаррама опа унга:

— Сизнинг ўрнингиз — «Баҳор»да. Қачон хоҳласангиз «Баҳор»нинг бағри очиқ сизга, — деган эдилар.

Бу улкан санъаткорнинг бевосита раҳбарлигида ишлаш Тожихон опага насиб этмади. Лекин Мукаррама опа уни ўз фарзандидай яхши кўрди; меҳр, меҳнат, санъат ва ижоднинг ажойиб намунаси бўла оладиган либосларини юксак баҳолади.

* * *

1985 йил. Республика қишлоқ хўжалик ходимлари қурултойи қатнашчилари учун катта концерт берилаётганди. Халқ артисти Қундуз Миркаримова саҳналаштирган «Ёр истаб» рақси эълон қилинди.

Мусиқа чалиниб, саҳнага тамонно билан биринчи раққоса чиқиб келди. Унинг узун духоба камзули заррин кашталари, безакли тоблари ва унга муносиб раққосаларнинг пешонабанди билан шунчалар чиройли эдики, залда беихтиёр ҳаяжон ва ҳайрат ифодаси янграли. Ҳадемай, иккинчи, учинчи, тўртинчи... қирқ биринчи раққоса ва ҳар гал тўлқинланиб, юксалиб борган қарсак овози улкан саройни тўлдирди. Бу — Тожихон Мусаева рақс учун тайёрлаган либосга халқнинг сўзсиз баҳоси эди...

Дунёдаги энг оғир ишларни нина билан қудуқ қазишга қиёслайдилар. Тожихон опа тиккан ҳар бири гўзал бир тарих, миллатнинг маънавий мулки, ёшларга катта мактаб бўлишга арзигулик либосларни нина билан тикланган мўъжизали қасрга тенглаш мумкинмикан? Улар битта, иккита... юзта эмас, юзларча. Ҳар бирини алоҳида-алоҳида тиккан, кун ва тунларни фарқламай, уларга кўзларининг нурини тўккан. Умрининг энг гўзал фаслларини гулларга айлантириб, мана шу либосларга нақшлаган.

— Мукаррама опа бир вақтлар «Баҳор» раққосаларининг ҳар бирининг ўз кийими бўлишини орзу қилардилар, — деб эслайдилар Тожихон опа. — Ўша пайтларда бир раққосанинг кийимини бошқалари ҳам кийишига тўғри келарди. Мана, энди устознинг орзулари амалга ошаяпти. «Бухороча», «Мустаҳзод», «Наманганнинг олмаси», «Ёр истаб» каби бир қатор рақслар ижрочиларининг ҳаммасида ўз кийими бор.

Аёллар, қизларнинг барчаси чиройли бўлади, дейишади. Тўғри, лекин ҳаммаям табиат берган ҳусн билангина саҳнага чиқиб рақс тушиши мумкинми? Яна: «Рақс ютуғининг эллик фоизи кийимдадир», — деган гап ҳам бор.

Халқ севган санъаткорлар Тамарахонимнинг «Арманча» лапар ижро этгандаги қиёфасини; Мукаррамахонимнинг «Тановар» рақсидаги оқ ҳарир кўйлак узра кўк қарғашойи бекасам халатини; машҳур раққоса ва раққослар Розияхоним Каримова, Қундуз Миркаримова, Маъмура Эргашева, Қодир Мўминов, Нарзиддин Шерматов, Қизлархон Дўстмуҳамедова, Дилафрўз Жабборовaларнинг либосларини... бутун дунё сеҳргарлари жамияти аъзоси Саттор Исломов; Кубада ўтказилган Бутундунё ёшлари фестивалида айни шу чевар тикиб берган кийимни кийиб иштирок этган ака-ука доирачи Исломовлар; «Дуторчи қизлар» ансамбли моҳчеҳраларининг либосларини кўз ўнгингизга келтиринг-а. Уларнинг ҳар бири учун санъатсевар, халқпарвар, миллатпарвар қалб эгаси Тожихон Мусаевага таъзим қилиши керак эмасми!

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилида раққоса Нурхон Зулунова саҳналаштирган «Ўзбек миллий тўйлари» композициясининг намойиши Туркия саҳналарида жуда катта воқеа сифатида тан олинди, олқишланди. Туркиялик ўзбеклар худди она Ватан бағридаги тўйга тушиб қолгандек томошани кўзда ёш билан такрор-такрор кўрдилар. Мана шу халқона, жўшқин саҳна асари иштирокчиларининг либослари ижодкори ҳам Тожихон опа эди.

Тожихон Мусаеванинг меҳнати — ҳақиқий ижод, вақт чегараларини билмайди. Фурсат кутмайди, маълум тадбирлар режалаштирилганда, ҳозирлик кўриш учун имкониятлари пухта ўйлаб кўрилади. Лекин... бу фидойи, ҳаммани тушунишга ўрганган аёл фақат улгуриши керак. Унинг аниқ чегараланган иш вақти йўқ. Кечасию кундузи нинага термулади, либосларни айтилган кунга тайинлайди. Уларни катта-катта тўрхалталарга авайлаб жойлаб, уйдан ишхонага, ишхонадан уйга кўтариб боради. Шундай пайтлар ҳам бўлганки, тантанали йиғинлар давом этаётган вақтда саҳнанинг орқасида ўтириб, раққосалар кийимларининг охирги ишларини битказиб кийдиргач, уйига кетган.

* * *

Бундан бир неча йиллар муқаддам Америка сафаридан қайтган

раққосалар қувончу фахр билан:

— Тожихон опа, биз сизни Америкада кўрдик, — дейишди.

— Қандай қилиб? — ҳайрон бўлди у.

— Сиз ҳақингизда Ҳамид Қаҳрамонов яратган «Дунё кезган либослар» ҳужжатли видеофильми деярли барча америкалик ўзбекларнинг хонадонида қайта-қайта кўриларкан. Ватандошларимиз: «Шу аёлга бизнинг саломимиз ва ташаккуримизни етказсаларинг», — деб илтимос қилишди...

Бу воқеани эсларкан, Тожихон опанинг нур таралиб турадиган ўйчан кўзлари беихтиёр ялтиллайди. Сени тушунган, қадрлаган қалб меҳридан кўксингда нимадир эриб, нигоҳингга сиза бошлайди-да! Демак, у тиккан либослар Ватаннинг бир парчаси; Ватан меҳрини, нафасини, муҳаббатини уфургувчи мўъжазгина дунёлар... уларга умрининг энг серҳосил йилларини, қалбининг қўрини, дийдаи гавҳарининг нурини тўкис бағишлаб адашмабди.

Фақат... Яқиндагина шундай воқеа бўлиб ўтди:

«Шодлик» ансамблининг собиқ раққосаларидан Дилбар Фаёзова бир либос бундан ўттиз беш йил муқаддам тикилганини айтганда, унинг худди кечагина тикилгандай турган пишиқ, майда, нафис чоклари, кашталарига қараб ёшлар ҳайрон қолишди. Бунинг ижодкори Тожихон Мусаева эди. Жуда кўп такрорланган эса-да, ибрати учун яна айтаётирмиз: ўзини қадрлаган халқ отининг туёғидан тушиб қолган тақани ҳам эъзозлаб, баландга осиб қўяркан. Бунинг олдида... эҳҳе... Тожихон опа тиккан либосларнинг қадр-қимматини қандай ифодалаш мумкин экан? Уларда миллатимиз маданияти, тикувчилик, попопчилик, қўл каштачилиги санъатининг илдизлари янги-янги жилвалар билан гуллаб турибди. Республикамиз вилоятлари либослари ва улардаги безакларнинг ўзига хос жилвалари, рангу шакллари ҳам айни кийимларда мужассам.

— Ўзим тиккан кийимларни фарзандимдай яхши кўраман, — дейдилар Тожихон опа. — Рақс санъатимизни гўзал либосларсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Мен уларнинг келажакка қолишини, бу ҳунарнинг ҳам умри боқий бўлишини истайман...

Яхши ният. Фақат бунинг учун, аввало, Тожихон Мусаеванинг санъатини ёшлар ўрганишлари керак. Бунинг учун салкам қирқ йил муқаддам санъатимиз жонкуяри Мамажон Раҳмоновга ўхшаб йўл тутиш керакмикан?

Қолаверса, Тожихон опа тиккан ажойиб кийимлар акс этган албомлар, календарлар тайёрлаш мумкин. Ва иккиланмай айта оламизки, бундай тўплам нафақат республикамизда, балки чет элларда ҳам манзур бўлади. Бу йўлда чеварнинг ўзи имкони етганича амалий ишларни бошлаган. «Саодат» журнали саҳифаларида унинг ўзбек аёллари учун турли шароитга мосланган либослари андозаси чизмалари бериб борилмоқда. Яқиндагина турли вилоятлар келинлари учун никоҳ либослари андозаларини муҳарририятга тақдим қилди.

Тожихон опанинг қўлидан йиллар давомида қанчадан-қанча тўп-тўп матолар ўтганининг ҳад-ҳисоби йўқ. Лекин у эл молининг бир парчасигаям хиёнат қилмаган. Ҳаттоки, қайси бир чеварлар чиқитга ташлаб юбориши мумкин бўлган қийқимларни ҳам пешонабандларга ишлатади. Ташқаридан келадиган мижозларга деярли вақти йўқ — ҳамиша ўз иши билан банд. Ўзимча мушоҳада қиламан: Мукаррамахоним (Аллоҳ раҳматига олсин)нинг бу қадар эъзозлашларининг, оилавий бахтининг калити; садоқатли дўсту биродарларининг кўплиги боиси аввало Тожихон опанинг ҳалоллиги, самимияти, бегаразлигида, миллатпарварлигидадир.

Ҳадемай, Истиқлолимизнинг беш йиллик тўйи тантаналари бошланади. Саҳналарга энг севимли санъаткорларимиз чиқадилар. Ва уларнинг орасида Тожихон Мусаеванинг тиккан либосларида тўй файзига файз қўшиб хиром этгувчилар оз бўлмайди.

Муҳтарама УЛУҒ

«ТАНЛАГАН ЙЎЛИМДАН АФСУСЛАНМАЙМАН»

Ҳар йилгидек бу йил ҳам Маннон Уйғур номидаги Тошкент давлат Санъат институтини кўплаб иқтидорли ёшлар турли соҳалар бўйича тугаллаб, ижодий жараённинг катта майдони сари йўл олдилар. Улар орасида театр декорацияси бўлимини тугатган Бобур Исмоилов ҳам бор. Албатта, ҳали бу ёш ижодкорнинг ишлари халқ орасида кенг тарқалмаган. Бироқ бугунги кунда Алишер Навоий номидаги Ўзбек давлат академик Катта театрида иш бошлаганининг ўзиёқ кўп нарсалардан дарак бериб турибди. Ҳозир у биринчи йирик асари — «Насриддиннинг найранглари» балети учун декорация ва либослар устида ишлаяпти.

Бу истеъдодли рассом республикамиз театр санъатига улкан ҳисса қўшган таниқли рассомлар Г. Брим ва А. Жибоедовнинг шогирди. Шунингдек, унга Б. Жалолов ва Ж. Умарбеков каби юртимизнинг машҳур рассомлари устозлик қилишган.

«Нима учун айнан театр декорацияси санъатини танлагансиз?» — деб сўрадик Бобурдан. «Аввало, Бенков номидаги республика бадиий билим юртида ўқиб юрганимда дадам шуни маслаҳат бергандилар. Ўзим ҳам ҳозир бундан ҳеч афсусланмайман. Чунки бу санъат тури ўзининг кенг кўламлиги ва ранг-баранглиги билан ажралиб туради», — деб жавоб берди у. Бобурнинг гапларида жон бор. Ғарбий Европада театр декорацияси санъатини англатадиган сценография термини декорация, либослар, ёритиш, саҳналаштиришда ишлатиладиган техникани ўз ичига олиб, спектаклнинг тасвирий образи маъносини беради. Сценографиянинг унсурлари (либослар, ниқоблар ва ҳ. к.) қадимги даврдан турли халқларнинг маросим ва ўйинларида мавжуд бўлган. Сценограф — саҳна безатувчиси иши ниҳоятда мураккаб ва қизиқарлидир. Чунки бу касб эгаси адабий асарни ўқиб, режиссёр билан биргаликда спектакл яратишда бевосита иштирок этади. Касбнинг айнан ана шу хусусияти Бобурни ҳамиша ўзига тортиб келган. Ўзининг айтишига қараганда, сценографиянинг маҳобатли санъатга яқин имкониятлари мавжудлиги ҳам уни кўпдан қизиқтиради.

Бу ажойиб касбни танлашда унга маслаҳат берган отаси Абдураҳим Исмоилов «Оловли йўллар», «Қўқон воқеаси», «Катта урушдаги кичик одам» ва бошқа фильмларга операторлик қилган. Шубҳасиз, оиладаги ижодий муҳит Бобурнинг рассом сифатида шаклланишида асосий омиллардан бўлган.

Б. Исмоиловнинг Амир Темурга бағишланган диплом иши унинг келажаги умидбахш эканидан далолат бериб турибди. Асар ғоянинг ўзига хослиги ва мавзунинг фалсафий талқини билан ажралиб туради. Бошқа ишларини кўздан кечирганимизда адабий мазмунга мос ҳолда кучли истеҳзо ва юмор унсурларига дуч келдик. Шуни айтиш керакки Б. Исмоилов Ўзбекистон Тарихи музейи ва «Туркистон» саройидаги деворий панноларни яратиш жараёнида ёш рассомлар қатори Б. Жалоловга шогирдлик қилди.

Б. Исмоилов анчагина вазмин, ҳис-ҳаяжонга берилмайдиган, ўзи ва бошқаларга талабчан, сўзида қатъий турадиган ва ҳазил-мутойибани ёқтирадиган йигит. Ҳазил-мутойибага мойиллиги унинг карикатураларида акс этиб туради.

Албатта, ижодий жараён ҳеч қачон бирдек равон кечмайди. Шу сабабли биз ижодий ғоялари муваффақиятли амалга ошиши учун ўз касбининг сирларини пухта эгаллашда Бобур Исмоиловга сабр-матонат тилаб, келажакда юртимиз обрўсига обрў қўшувчи катта рассомлар қаторидан ўрин олишини истаб қоламиз.

Оҳиста ЖАМШИД қизи

НАСИБА ТУРКИЯДА КУЙЛАЙДИ

«Кока-Кола» компанияси Туркиянинг Истанбул шаҳрида бўлиб ўтадиган Туркий қўшиқлар кўригининг ҳомийси бўлди. Танлов уюштиришдан кўзда тутилган асосий мақсад туркий тилларда сўзлашувчи мамлакатлар ва халқлар ўртасидаги маданий алоқаларни мустаҳкамлашдир. Бу йилги беллашувда 18 мамлакат вакиллари қатнашади. Улар орасида Ўзбекистоннинг севимли қўшиқчиси Насиба Абдуллаева ҳам бор. Мукофот учун 10 минг АҚШ доллари ажратилган. Ғолиб 6 минг доллар олса, иккинчи ва учинчи ўрин соҳиблари 3 минг ва 1 минг доллар эгалари бўладилар.

Ушбу кўрикни Туркиянинг «Хошгўру Ҳаракати» уюштирган. Кўрик ҳомийси «Кока-Кола» компаниясининг Кавказ, Марказий Осиё республикалари бўйича бош менежери жаноб Аҳмат Бураканинг айтишича, бундай тадбирлар туркий халқлар маданиятини яқинлаштиришга хизмат қилади.

А. ПЎЛАТОВ

КУТУБХОНАЧИЛАР БЕЛЛАШУВИ

Мустақиллигимизнинг 5 йиллигига бағишлаб Наманган вилояти кутубхоначилари ўртасида «Ўзбекистон — Ватаним маним» мавзуида кўрик-танловлар бўлиб ўтмоқда. Ҳозиргача Уйчи, Чортоқ, Янгиқўрғон, Учқўрғон, Норин, Наманган туманлари ва Наманган шаҳрида ана шундай тадбирлар ўтказилиб, уларда Норин тумани биринчи, Учқўрғон тумани иккинчи, Уйчи тумани учинчи ўринни эгалладилар.

Г. ҚУРБОНОВА

ЭЪЛОН ҚИЛИНМАГАН ШЕЪР

Атоқли ўзбек шоираси ва жамоат арбоби Зулфия опанинг вафоти ҳаммамиз учун оғир йўқотиш бўлди. Шоиранинг сермаҳсул ижоди, унинг ўз ватанига, халқига, шогирдларига бўлган муҳаббати ҳаммага ўрнак бўла олади. Зулфия ўзбек адабиётининг ёрқин юлдузларидан бири эди ва шундай бўлиб қолади.

1978 йил 24 ноябрда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг пленуми президиумида биз Зулфия опа билан ёнма-ён ўтириб қолдик. Пленум бошлангандан сўнг Зулфия опа қўлига қоғоз ва ручка олиб бир нарса ёза бошладилар.»Мунозарада сўзга чиқмоқчимисиз», деб сўраган эдим, «Йўқ, илҳом кебқолди, шеър ёзаяпман», деб жавоб бердилар. Шеърни ёзиб тугатганларидан кейин қоғозни икки буклаб менга узатдилар-да:

— Бу шеър сизга, — дедилар.

Йигирма йилдирки Зулфия опанинг муборак қўллари билан ёзилган ўша шеър қўлёзмасини сақлаб келаман. Шеър ҳали бирор жойда эълон қилинмаган. Назаримда, у гўё Ватан мустақиллигини қўмсаб ёзилгандек. Ана шу шеърни бугун севимли ҳафталик газетамиз ўқувчиларига ҳавола этмоқдаман.

Азиз ТЎРАЕВ

ЗУЛФИЯ

* * *

Осмон кўксин ёради чақмоқ,
Ва қиличи йўқолар кўкда.
Менга мушкул бир зарбин топмоқ,
Ва оғриғин сезмоқлиқ кўксда.
Бир учқуни ерга тушсаю,
Мени топса нима бўларкан?
Қалбимдаги дудни тутсаю
Ёнғин очса нима бўларкан?
Ўша дуддан яралса гулхан,
Майли қолса юрагим бўм-бўш.
Йиллар бўйи жисмимга тўлган
Яширин дардлар бўлиб қолса туш.
Ва мен янги туғилган жондай,
Келган жойдан бошласам ижод.
Ҳаёт яна бир бурда нондай
Ширин бўлса бе кўзёш, бедод...

ИЛК МУЗЕЙЛАРДАН БИРИ

Ўлкамизнинг илк музейларидан бўлган Фарғона вилояти Ўлкашунослик музейи ташкил топганига 100 йил тўлди. Ушбу музей 1894 йилнинг 16 октябридан 7 ноябригача Фарғонада ўтказилган дастлабки қишлоқ хўжалик ва саноат кўргазмасида тўпланган ҳамда одамлар томонидан ҳадя этилган коллекциялар ҳисобига тузилган эди. 1897 йил июлида музей низоми тасдиқланди. 1899 йилнинг 26 май куни эса Фарғона вилояти халқ музейининг очилишига бағишланган тантаналар бўлиб ўтди. Бу вақтларда музейда 2.223 та буюм ва китоблар бўлган. Бугунги кунда эса музей 66.708 та экспонатга эга.

Музейда тарих, санъат ва илмий-оқартув бўлимлари ҳамда фондлар мавжуд. Бу маданият ва маърифат даргоҳининг юз йиллиги муносабати билан буклет тайёрланди. Музей илмий ходимлари оммавий ахборот воситалари орқали вилоят музейи ва унинг филиалларини фаол тарғиб қилмоқдалар. Бу даргоҳга томошабинларни жалб этиш бўйича мактаблар ва ҳунар-техника билим юртлари учун вилоят музейларида ҳар ойда бир марта оммавий тадбирлар ўтказилди. Наврўз байрамига атаб, атоқли давлат арбоби Усмон Юсупов таваллудининг 95 йиллиги, Буюк ғалабанинг 50 йиллиги муносабати билан ўтказилган тадбирлар кўпчиликда яхши таассурот қолдирди.

Ёш авлодни миллий қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялашда, шубҳасиз, музейларнинг аҳамияти каттадир. Шуни назарда тутиб, мактаблар, билим юртлари, олий ўқув юртлари ва коллеж талабалари билан яқиндан алоқа ўрнатилди, улар учун экспозиция бўлимларида тематик сайрлар, суҳбатлар, учрашувлар ва бошқа тадбирлар уюштирилмоқда, кинофилмлар намойиш қилинмоқда.

Мактаб ўқувчиларининг таътил кунларида «Очиқ эшиклар» кунлари ўтказилди. Фарғона дорилфунунида янги очилган «Халқ ижоди ва маданий-маърифий ишлари» бўлими билан тузилган шартнома асосида музейшунослик ишлари амалга оширилмоқда. 1995 йилда маълум мавзулар асосида ўнта дарс ва сайрлар олиб борилди, мактаб ўқувчилари учун дарслар ташкил қилинди. 9-10 синф ўқувчилари ўртасида «Ўлкангиз тарихини яхши биласизми?» мавзуида викторина ўтказилди.

Вилоят ўлкашунослик музейи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Республика музейлари фаолиятини яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорини бажариш юзасидан талай тадбирлар белгилади. Бу йил Амир Темур йили муносабати билан музей ва унинг барча филиалларида буюк саркарда, давлат арбобининг ҳаёти ва фаолиятига бағишланган кўргазмалар ташкил этилмоқда. «Фарғона ўлкашунослиги» деб номланган илмий-услубий китоб нашрдан чиқарилмоқда. Шунингдек, «Музей 100 ёшда», «Мустақиллик шарофати» деб номланган кўргазмалар очилди.

Музейнинг Шоҳимардон, Каптархона қишлоғи, Марғилон шаҳри, Учкўприк тумани, Яйпан шаҳридаги филиалларида ҳам катта маданий-маърифий тадбирлар амалга оширилмоқда.

Кўргазмалар ташкил қилиш, экспонатлар тўплаш ишларида А. Ҳасанов раҳбарлиги остида музей ходимларидан Н. Акбаров, Г. Иванов, М. Бурдова каби ходимлар фаоллик кўрсатмоқдалар. Янги топилган экспонатларни рўйхатга олиш, уларга тавсиф ёзиш, эскиларини қайтадан рўйхатга олиш, фондларни тўлдириш, уларни ҳужжатлаштириш ишлари И. Марушак, Ш. Ҳасанова каби ходимлар томонидан яхши йўлга қўйилган.

Хуллас, Фарғона вилоят ўлкашунослик музейи бугунэнг кекса маданий-маърифий марказлардан бири сифатида ўз фаолиятини ҳар томонлама мустаҳкам йўлга қўйиб, халқимиз маънавий эҳтиёжини қондириш йўлида бор имкониятини сафарбар этиб келмоқда.

Гулнора ҚУРБОНОВА

ТУРКИЁНА ИЛҲОМ ЖАРАНГИ

Ўтмишда ўзларининг жўшқин илҳомли сози, ҳақни куйлаган овози ила халқ билан бирга «яхшию ёмонни» ўтказган улуғ сўз санъаткорлари ўзбекда ҳам, қозоқда ҳам, туркману қирғизда ҳам жуда кўп. Шуниси ибратлики, уларнинг халқни эзгуликка, ҳалолликка, ватанпарварликка даъват қилиб айтиб кетган шеърий сатрлари, ҳикматли сўзлари бугун бизга ҳамкор ва ҳамроҳ.

Қозоқ халқининг улуғ оқини Жамбул Жабаев (1846-1945) ўзининг ўтли қўшиқлари ва ўланлари, айтишув ва достонлари билан нафақат қозоқ халқи, балки ўзбеку туркман, қорақалпоқу татар, қирғизу уйғурлар, тожику турк халқлари орасида ҳам машҳур бўлган сўз санъаткоридир. Айни шу кунларда қўшни Қозоғистоннинг овул-қишлоқларидагина эмас, қадим Туронзаминнинг турфа бурчакларида таваллудининг 150 йиллиги нишонланаётган улкан оқин ўзининг бир асрлик умри давомида фақат эзгуликка хизмат қилган, халқининг озод ва обод келажагини ўйлаб ижод этган табаррук истеъдоддир.

Жамбулнинг даъваткор сатрлари ҳамон сафимизда. У бир шеърида шундай деб ёзган эди:

Ай Жамбул, навбат келди, сўзинг бошла,
Қулочинг кенг-кенг ёйиб, қадам ташла!
Олдингда янги ҳаёт эгалари,
Айтганингни эшитсин, кўнгил хушла.
Айтмайман деганингга қўядими
Эрк, меҳнат қўйнидаги манов ёшлар.
Сен кўрган эдинг эрксиз, туман йўлни,
Ёшларга айтиб бергин ўрнак ишлар...

Қаранг-а, шундан берияам олтмиш йилча вақт ўтибди. Бу орада эса Жамбул номи ва шеърий сатрлари ўз мамлакати сарҳадларидан ошиб ўтиб, дунёга ёйилди. Инчунин, биз бугун яна бир туркий сўз санъаткорини жаҳон ёдлаб-хотирлаб, кўҳна дўмбира овозига қулоқ солаётганининг гувоҳи бўлиб турибмиз. «Эл ичинда ибрат кўп» дейди бизнинг халқ. Жонажон мамлакатимизда, қўшни республикаларда Мустақиллик байрамларига тайёргарлик қизиб турган бир пайтда синмас дўмбирасини қўлига олиб, дунёни оғзига қаратиб турган улкан оқинга таъзим билан деймиз:

— Ассалом, Жамбул бобо! Сизнинг ширин куйларингизга, ҳикматтўй сўзларингизга жон садаға! Зеро, халқ бахтини ўйлаб умр кечирганларга халқ ҳам ҳамиша таъзим қилажак!

Музаффар АҲМАД

ЖАМБУЛ

ЖАМБУЛ БИЛАН ОЙКУМУШНИНГ АЙТИШУВИ

(Жамбул ёшлик чоғида айтишган энг машҳур айтишуви)

Жамбул:
Атайлаб, от терлатиб келдим тўйга,
Ойкумуш, солдинг ўзинг мени ўйга.
Ҳовури босилмаган бўз йигитман,
Гина қилма, шошилиб кирдим куйга.
Ойкумуш:
Ҳовлиқиб, омонлашмай, шошиб нуқул,
Одобни ўрганмабсан ёшдан, Жамбул,
Шошилмай, ақлинг билан иш бошласанг,
Ҳатто арши аълога ҳам топарсан йўл!
Жамбул:
Шошилмоқ бир одат-ку биз ёшларга,
Шу ёшлик отди бизни талай жарга.
Сени мен ётсам-турсам ўйланаман,
Ем бўлиб кетарми деб ёмонларга.
Ойкумуш:
Англарми банда ўзи дунё ишин?
Тентак-ов, кўрган кезиб элнинг ичин.
Юртчилик, аёл-қизнинг йўли бўлак,
Жамбул-ов, ғам ема сен менинг учун!
Жамбул:
Қарқарадай турибсан сен зўр бўлиб,
Кетарсан бир ёмонга сўнг хўр бўлиб.
Кўзингта кўкчивинни уймалатар,
Пешонанг қолмасмикан, воҳ, шўр бўлиб?!
Ойкумуш:
Жамбул-ов, қайғурасан нега мунча?
Қиз деган боғда битган эрксиз ғунча.
Қўлдаги қарчиғайинг қайга кетди[1]
Дунёнинг ихтиёри сенда бўлса?!
Жамбул:
Йигит, қиз яшайверар шўрли бўлиб,
Юрмаса бирга ўйнаб, бирга кулиб.
Хумори босилмаган орсиз кўнгил
Турибди яна сендан умид қилиб!
Ойкумуш:
Йигитга севги, умид бир ҳавасдир,
Ҳавасу ишқ феълингга кўрк эмасдир.
Тентак-ов, гап ўрамай тўғрисин айт,
Доно бўлиб кўринмоқ энди басдир?
Жамбул:
Тугма эмас, тўққиз эмас тилаганим,
Кўнглингни юпатолмас ҳеч ўланим.
Бўлмасанг агар фаҳмли, фаросатли,
Қани сенинг, жонгинам, сир билганинг?
Ойкумуш:
Жамбул-ов, сўзга хасис жон экансан,
Қай сўзимни ёқтирмай қолгансан сан?
Гап чўзмай, истагингни билдирсанг-чи,
Тилагинг айт, дардингни қилай осон!
Жамбул:
Кўз ташлаб сен томонга чекдим зорни,
Дийдоринг оловлатди кайф-хуморни.
Тушунардинг қўлимга бир ушлатсанг
Тўшингда пишиб турган қўш анорни!
Ойкумуш:
Хўп демасман, гина қилма, Жамбул, қўй сен,
Ўлан айттин, бу давра куйга тўйсин.
«Ширин сўз — жон озиғи» деган гап бор.
Халойиқ сену мени эслаб юрсин.
Жамбул:
Ойкумуш, соғ-омон бўл, илож қанча,
Кетайлик сир билдирмай, дил кўнгунча.
Исмингни, рухсорингни унутмасман,
Вужудда ўт, кўзимда нур сўнгунча...

[1] Ойкумиш Жамбулнинг илк муҳаббати—Бурумқизни эслатмоқда. Жамбул Бурумқизни олиб қочган, бироқ қизни ота-онаси олиб кетиб, Жамбулга бермай бошқа бировга узатиб юборганлар.

Масъуд РАСУЛИ

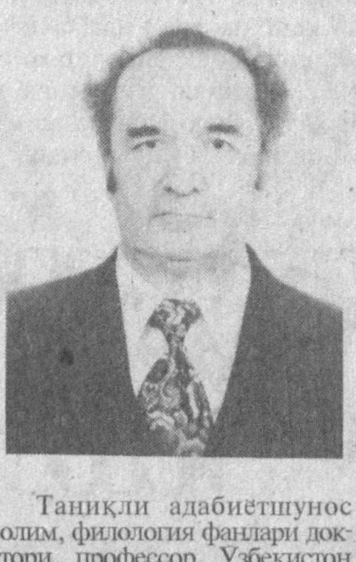

Таниқли адабиётшунос олим, филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими Масъуд Маъруфович Расули 1996 йил 12 августда оғир касалликдан кейин 71 ёшида вафот этди. Ўзбек фани ва маданияти М. Расули сиймосида меҳнатсевар олим ва йирик тадқиқотчидан жудо бўлди.

1925 йил 4 сентябрда Самарқандда зиёли оиласида таваллуд топган М. Расули сермазмун ва самарали ҳаёт йўлини босиб ўтди. 1955 йилда Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетини, 1958 йилда Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институти аспирантурасини тамомлади. Унинг шундан кейинги қарийб қирқ йиллик фаолияти Академиянинг ҳозирги Алишер Навоий номидаги Адабиёт институти билан чамбарчас боғлиқдир. У бу ерда кичик ва катта илмий ходим, бўлим мудири лавозимларида ишлар экан, маданият тарихи, таржимашунослик, адабий алоқалар, қиёсий адабиётшунослик, адабиётда икки тиллилик, ҳозирги адабий жараён муаммолари бўйича жиддий ва самарали тадқиқотлар олиб борди, ўнлаб китоблар, юзлаб илмий мақолалар эълон қилди. Олимнинг раҳбарлиги ва бевосита иштирокида икки жилдлик «Ўзбекистонда рус адабиёти тарихи очерклари», «Шарқ ҳақидаги рус ва русийзабон адабиёт» каби йирик тадқиқотлар яратилди ва нашр этилди. Унинг юқори малакали филолог кадрлар тайёрлашдаги хизматлари алоҳида таҳсинга лойиқдир.

М. Расули оилапарвар, ҳамкасбларига садоқатли, дўстлари ва шогирдларига меҳрибон, пок ва ҳалол инсон эди. Унинг хотираси қалбимизда мангу сақланади.

БИР ГУРУҲ ДЎСТЛАРИ

ШИРМОНБУЛОҚ ФАРЗАНДИ

Чилустин тоғлари сийнасидаги оромгоҳда Булоқбоши туманидан чиққан ёзувчи ва журналист Шодмон Отабекнинг дўстлари, ижодкорлар, туман ва вилоят ҳокимлиги вакиллари адибни эллик ёши билан қутлаш учун йиғилдилар.

Учрашувни туман рўзномасининг муҳаррири Топилжон Жалолов бошқарди. Шоир, филология фанлари доктори Исмоил Тўлаков юбиляр ижоди ҳақида мухтасар сўз айтди. Вилоят ҳокимлигининг етакчи мутахассиси Абдуваҳоб Нурматов, Булоқбоши тумани ҳокимининг ўринбосари Сирожиддин Йўлдошев, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимининг масъул котиби Қ. Кенжа ва бошқа ижодкорлар, олимлар, ёзувчининг дўстлари Шодмон Отабек асарларининг ўзига хослиги, журналистик фаолияти хусусида сўзлашиб, самимий тилаклар билдиришди.

Гавҳар Тожибоева, Ҳайдарали Эраҳмедов ва бошқа хонандалар ижросидаги дилрабо қўшиқлар учрашувга файз киритди.

Б. УМРЗОҚОВ

ЎзАС АХБОРОТИ

Ўзбекистон республикаси Маданият ишлари вазирлигида Республика мустақиллигининг 5 йиллигига тайёргарлик ишларига бағишланган йиғилиш бўлиб ўтди.

Маданият ишлари вазирининг биринчи ўринбосари Т. Қўзиев байрамга тайёргарлик ишларини жадаллаштириш ва масъулиятни ошириш юзасидан маъруза қилди.

Вазир ўринбосари М. Абдуқундузовнинг тайёргарликнинг бориши ҳақида ахбороти тингланди. Йиғилишда, «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси бош директори ўринбосари Б. Ёқубов, фан, ўқув юртлар, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш бошқармаси бош директори К. Азимов, Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлари илмий услубият Республика маркази директори Д. Ҳусанов, Абдулла Қодирий номидаги Тошкент давлат манадият институти ректори А. Тўраев сўзга чиқдилар. Йиғилишда вилоят манадият ишлари бошқармаларининг бошлиқлари иштирок этдилар.

* * *

Сурхондарё вилояти маданият муассасалари ҳарбий бўлинмалар жангчиларига қўпдан бери маданий хизмат кўрсатиб келадилар. Яқинда Термиз шаҳридаги ҳарбий бўлинмада Мустақиллигимизнинг 5 йиллигига бағишланган «Меҳрим сенга, Ўзбекистон!» деб номланган бу тадбир бўлиб ўтди. Термиз шаҳар маданият уйи ва шаҳар кутубхонаси ҳамкорлигида ташкил қилинган тадбирни ўтказишда лейтенант А. Қиличев ва оддий аскар О. Ғафуров катта ёрдам бердилар.

* * *

Покистон республикасининг Ўзбекистондаги фавқулодда ва мухтор элчиси Шавкат Али Шайх жаноблари Сурхондарё вилоятида бўлиб, ўлка тарихи ва маданияти билан танишди. Меҳмон вилоят Ўлкашунослик музейида, Термиздаги Ал Ҳаким ат- Термизий, Султон Саодат, Шерободдаги Хўжа Исо Термизий мақбараларини, Шўрчидаги Далварзинтепа ёдгорликларини катта ихлос билан томоша қилди.

Элчи жаноблари Сурхондарёнинг ўрта асрларда маданияти ривожланган ўлкалардан бири бўлганига ишонч ҳосил қилганини айтди.

М. КАРИМОВА

доимий ҳамроҳ

«ЭВРИЛИШ»

Бугун шеърият соҳасида қалам тебратаётган ёшлар орасида турли-туман касблар соҳиби бўлган иқтидорли қаламкашлар бор. Шулардан бири ургутлик Алижон Зоҳидий.

Алижон Зоҳидийнинг асл касби — шифокор. У одамларнинг танини даволабгина қолмасдан, шеърлари билан уларнинг руҳиятига ҳам мадад беради, қалб оғриқларини даволайди. Шоир «Эврилиш» деб номланган тўпламидаги «Қайтиш» шеърида шундай ёзади:

Мажнунтоллар сув юзига
эгилганида,
Шаббодалар тўзғитганда
анҳор сувини.
Оппоқ булут пастлашади ва
кучоғида
Болалигим ўтган уйга элтади
мени.

«Эврилиш» китоби шу йили Тошкентдаги «Ёзувчи» нашриётида икки ярим минг нусхада чоп этилди. Унга шоирнинг дунё ва одамлар, замон ва турмуш уринишлари тўғрисидаги ўй-фикрлари, нозик туйғуларини содда, самимий тарзда ифодалаган бир қанча шеърлари жамланган.

Тўпламга А. Қутбиддин муҳаррирлик қилган. Мусаввир Ю. Габзалилов.

«ЁНАЁТГАН РУҲ»

Яқинда Чўлпон нашриётида Алижон Зоҳидийнинг яна бир — «Ёнаётган руҳ» номли шеърий мажмуаси босмадан

чиқди. Уттизга яқин машқларни жамлаган бу китобчада шоирнинг инсон қисмати, унинг табиатидаги буюклик ва тубанликнинг боиси, улуғ салафлар ибратию замондошларни изтиробга солаётган маънавий муаммолар қаламга олинади. Урни-ўрни билан шоир ўзининг қарашлари, кузатишларини «Нидо» шеъри якунидагидек таъсирчан хулосалайди:

Туғилдик, «Ҳазрати инсон»,
дедилар,
«Онгли зот, бунда кўп
имкон», дедилар.
Яшаб ўтдик, «Умри ёлғон»,
дедилар.
Одам бўлолмадик аммо
ўзимиз.

Алижон Зоҳидий умрни инсондай яшаб ўтишга даъват этаркан, бу йўлдаги қарама-қаршиликлар, машаққатлардан кўз юммайди, аксинча, ўтган улуғ боболаримиз руҳларидан мадад олишга, улар шону шавкатларига муносиб бўлишга даъват этади.

«Ёнаётган руҳ» тўплами беш минг нусхада чоп этилган. Китобга Ҳ. Имонбердиев муҳаррирлик қилган. Нашрни мусаввир И. Полякова безаган.

ЯНГИ САҲНА ТОМОШАЛАРИ

Юсуфжон қизиқ Шакаржонов номидаги Фарғона вилоят мусиқали драма театри ижодий жамоаси драматург Иброҳим Содиқов қаламига мансуб «Шайх ила Иблис қиссаси» деб номланган драматик ривоятни саҳнага қўйди. Асарни иқтидорли режиссёр Маҳмуджон Ғуломов саҳналаштирган. Асар руҳига мос саҳна безакларини Содиқжон Қодиров ишлаган. Асосий образларни Ўзбекистон халқ артисти Ёрқиной Ҳотамова, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Холмат Икромов, артистлардан Ғуломқодир Собиров, Солижон Ҳакимов, Мавлуда Абдураҳмонова, Камолиддин Турдиалиев яратдилар.

***

Бердақ номидаги Қорақалпоғистон давлат мусиқали театри ижодий жамоасининг «Ойжамол» балет-спектаклини томошабинлар яхши кутиб олдилар. Мусиқалар муаллифи Нажмиддин Муҳаммединов. Асарнинг либреттосини Турдибой Хўжасов яратган ва саҳналаштирган. Спектакл дирижёри республикада хизмат кўрсатган санъат арбоби Қурбонбой Зареддинов. Асосий ролларда Ойжамол Тўлегенова, Замир Нуринбетов, шунингдек, Тошкент хореография билим юртининг бир гуруҳ битирувчилари иштирок этмоқдалар.

***

Халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар республика марказининг театр-студияси Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига бағишлаб драматург Фарҳод Аҳмедовнинг «Ўтрордаги даҳшатли тун» асарини саҳнага қўйдилар. Спектаклни Сайёра Абдусаматова, Азиза Бегматовалар саҳналаштирган. Асосий образларни Дилноза Бердиева, Абдурашид Шодиев, Равшан Икромов, Бахтиёр Авазов, Эгамберди Хўжамов ва бошқалар ижро этмоқдалар. Мусиқалар муаллифи Муҳаммаджон Қозоқбоев.

***

Абдулла Қаҳҳор номидаги республика Сатира театри ижодий жамоасининг поляк адиблари Ирина ва Ян Золотопольскийлар қаламига мансуб «Сирли ноғора» спектаклини ёш томошабинлар катта қизиқиш билан кутиб олдилар. Қизиқарли саргузаштлар, қувноқ куй ва қўшиқлардан иборат мазкур саҳна асарини Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, режиссёр Омон Шарипов саҳнага қўйган. Асосий образларни артистлардан Эргаш Раҳимов, Соҳибжамол Турдиалиева ижро этмоқдалар. Эртак руҳига мос саҳна безакларини Александр Батиков ишлаган.

***

Й. Охунбобоев номидаги ёш томошабинлар театри ижодий жамоаси шоир ва драматург Тўлқин қаламига мансуб «Қайнар хумча» асарини театр шинавандаларига тақдим этди. Халқ эртаклари руҳига мос, саргузашт ва сеҳргарликдан иборат спектаклни режиссёр Омон Шарипов саҳналаштирган. Мусиқалар муаллифи Анвар Эргашев, саҳна безакларини Владимир Туманников ишлаган. Спектаклда Исмоил Абдуллаев, Ёқубжон Қутлибеков, Саломатхон Йўлдошева, Акромжон Исмоилов, Худоёр Тошпўлатов, Ҳакимахон Отахонова ва бошқалар қизиқарли образлар яратганлар.

Салоҳиддин СИРОЖИДДИНОВ

***

Тошкент Тўқимачилар маданият саройи халқ театри Алп Жамолнинг «Меҳрибонлар» асарини томошабинлар ҳукмига ҳавола этдилар. Спектаклнинг режиссёри Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, режиссёр Аҳмад Юнусов. Саҳна безакларини Абдулҳай Шермуҳаммедов ишлаган. Асосий ролларни Диломхон Пармонова, Олимжон Яҳёев, Худойшукур Жўраев, Ойдиной Жўраева ва бошқалар ижро этмоқдалар.

***

Тошкентдаги «Поэзия» театр-студияси ижодий жамоаси «Тўсиқ» номли янги спектаклни ўз мухлисларига тақдим этди. Асарни иқтидорли режиссёр Нина Шаханова саҳналаштирган.

Шоира РАУПОВА

ХОРАЗМ МАДАНИЯТИ ЯНГИЛИКЛАРИ

Мустақиллигимизнинг беш йиллиги шарафига К. Отаниёзов номидаги вилоят филармониясида «Барҳаёт сиймолар» туркумидан Ўзбекистон халқ артистлари Дони Зокиров, Мухторжон Муртазоев ва Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Матниёз Юсупов асарлари ижрочиларининг вилоят кўрик-танлови бўлди. Дони Зокиров асарлари ижроси бўйича Урганч шаҳар 1-маданият уйи қатнашчиси Баҳодир Тожиев биринчи, Гурлан район «Наврўз» ашула ва рақс халқ ансамбли хонандаси Эркабой Урозбоев иккинчи, Янгиариқ тумани маданият уйи қатнашчиси Бахтиёр Исмоилов учинчи ўринга сазовор бўлдилар.

М. Муртазоев асарлари бўйича биринчи ўринга Урганч шаҳар 1-маданият уйи қошидаги мақомчилар халқ ансамбли бадиий раҳбари Отабой Холлиев, иккинчи ўринга Урганч тумани марказий маданият уйи қатнашчиси Шавкат Мавлонов, учинчи ўринга Хонқа тумани 2-маданият уйи бадиий раҳбари Фарҳод Қозоқов лойиқ топилдилар.

М. Юсупов асарлари бўйича эса биринчи ўрин шаҳар бадиий ҳаваскорлик жамоасига ва Урганч тумани маданият уйи қатнашчиси Умида Авазматовага берилди. Хива шаҳар маданият уйи қатнашчиси Норбек Отажонов иккинчи ўринни олди.

***

Марказий Осиё мамлакатлари бахши шоирларининг Тошкентда бўлиб ўтган «Туркистон—умумий уйимиз» мавзуидаги беллашувларда Хива тумани «Достон» фолклор ансамбли кўрик-беллашувнинг олий ўрин совриндори бўлиб, 1 даражали диплом ва лауреатлик унвони билан тақдирланди.

***

Хева шаҳрида бахши шоирларнинг вилоят кўрик-беллашуви якунланди. Биринчи ўринни «Достон» фолклор ансамбли бадиий раҳбари Абдулла Қурбонназаров ҳамда Хева шаҳар санъат мактаби достончилар гуруҳи эгаллади. Иккинчи ва учинчи ўринларга эса Янгиариқ тумани «Таган» қишлоқ маданият уйи қатнашчиси Низом Бобожонов ҳамда Қўшкўпир тумани «Оқдарбанд» қишлоқ маданият уйи қатнашчиси Каримбой Отамуродов сазовор бўлдилар.

***

Анъанавий «Алла» ижрочиларининг вилоят кўрик-танловида Урганч шаҳар К. Отаниёзов номидаги 15-маҳалла ҳамда Урганч тумани «Дўрмон» жамоа хўжалиги бадиий ҳаваскорлари биринчи ўринни, Қўшкўпир тумани «Ўртаёп» ва «Хосиён» қишлоқ бадиий ҳаваскорлари иккинчи ўринни, Гурлан тумани марказий маданият уйи қатнашчилари учинчи ўринни эгалладилар.

Гулнора ҚУРБОНОВА

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, меҳнат фахрийси

Муҳаббат МАЖИДОВА

вафот этганлигини чуқур қайғу билан билдириб, марҳуманинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

Шум боланинг чойхонаси

Мактабга текширувчилардан олдин улар ҳақидаги «миш-миш»лар етиб келди: «Директорнинг устидан ёзишибди. Текширгани келишаптимиш...»

Қоровулхонадан учган «миш-миш» бутун мактаб бўйлаб кенг парвоз қила бошлади. Синф хоналарию устахоналарда, ҳатто учоқ бошида ҳам гап «миш-миш» бўлиб қолди:

Имонли инсонлар

Ҳажвия

— Ҳаммасини ёзишганмиш. Ишламаган хотинига иш ҳақи ёзиб олганини ҳам, тераклари уйига ташиб кетганини ҳам, ишга кираётганлардан пора олишини ҳам, маош бераётганда ўн, ўн беш сўмдан «йўл кира» деб «уриб» қолишини ҳам, қолдирилган дарсларни «ўтилди» деб кимлардир ёзиб ўзлаштирганини ҳам, таъмирлашга йиғилган пулларни «туя» қилганини ҳам...

— Ким ёзган бўлсаям отасига раҳмат, тўғри ёзибди. Илгарироқ ёзиш керак эди. Бу ҳаммаёқни расво қилиб юборганди.

— Тўғри, ҳақ гап. «Опойча» билан қилган «нозик ишлари» ҳам қоғозга тушгандир-а?

— Бўлмасам-чи! Тарбия ўчоғида энг бузуқ ишларни қилади-ю ёзишмайдими!

— Директорликдан олишар энди?

— Директорликда қолиши мумкин эмас. Уни устига текширгани келадиганлар ҳам майда-чуйда одамлар эмас—энг кичиги халқ таълими бўлими мудири. Ҳокимиятдан бор, вилоятдан бор...

Ҳовлига кириб келган бир эмас икки машина миш-мишларни андак тўхтатиб қўйди. Машинадан тушган етти паҳлавон ўқитувчиларнинг саломига оғриниб алик олишди-да, директорнинг хонасига равона бўлишди. «Миш-миш» яна қанот қоқа бошлади:

— Вой-бўй, қовоқ-тумшуқларини қара: тўртта эшакка юк бўлади-я!

— Шуни айт. Арпасини хом ўрибмизми, бизга хўмрайишади.

— Секин! Катта одамлар булар. Ўрганмисан, ўрмаганмисан, битта-битта суҳбат қилишармиш...

— Суҳбатми, тергов?

— Унисини, ана, тилчимиз кириб чиқди, ўшандан сўра.

Афсуски, «суҳбат»да бўлганлар жимгина сигарет чекишиб, ё оғизларига носни отишиб «миш-миш»нинг парвозини сусайтириб қўйишди. Ҳамма бирбир «суҳбат»дан ўтгач, «миш-миш» тақа-тақ тўхтади: йиғилиш бошланди. Тўрни текширувчилар ва текширилувчи эгаллади.

— Хўп, азиз устозлар, ҳурматли укахонлар ва муҳтарам сингилжонлар, — вилоятдан келган вакил жилмайиб гап бошлади. — Биз сизларнинг келажагимизни тарбиялаш йўлида ҳормай-толмай шарафли меҳнат қилаётганингиздан, улкан ютуқларни қўлга киритаётганингиздан хабардормиз. Фурсатдан фойдаланиб, шарафли меҳнатингиз, эришган ютуқларингиз учун вилоят халқ таълими бошқармаси номидан раҳматлар айтаман.

Қовоқ солишиб, оёқларидан кўз узмай ўтирган таълим усталарининг юзига қизиллик, ҳатто табассум югурди.

— Энди, — вакил давом этди, — асосий масала — текшириш якунларига қайтсак...

Устозлар яна ер чизишни бошлашди.

— Ёзишибди. Ўттиз йилдан буён халқ таълимини ривожлантириш йўлида тер тўкиб келаётган директорларингизни ёзишибди! — вакил уни кафтига чап қўлининг орқаси билан урганча «қарс» этди: ўқитувчилар бир сакраб тушишди. — Майли, ёзишсин, демократия, ҳақлари бор. Шахсан мен тўғри танқидни жуда-жуда яхши кўраман. Танқид келажакнинг мевасидир. Аммо нотўғри танқиди... Аслида текшириш якунлари тўғрисида тегишли ташкилотга ҳисобот беришимиз керак эди. Сизларни ҳам якунлардан хабардор қилиб қўймоқчимиз. Азбаройи сизларни ҳурмат қилганимиздан.

Вакил мудирга маъноли қаради. У дик этиб ўрнидан турди. Кичкина гавдасини катта қилиб кўрсатмоқчидай қўлларини шоп қилганча, чираниб гапира кетди:

— Ҳурматли ўртоқлар! Ҳаммаларингиз ўқиган, тушунган одамсизлар. Қолаверса, мактабларингиз ўшоқ, меҳр-оқибатли, намунали жамоа деб биламиз.

«Намунали жамоа» вакиллари сал-пал бошларини кўтариб, бир-бирларига маъноли қараб қўйишди.

— Лекин мана буни ёзган ўртоқлар, — мудир рўмолчасини олиб лаб-лунжини, пешонасидаги терларини шошмасдан артди, — бир бошдан текшириш якунлари билан таништираверaман, бу ўртоқларни нима деб аташ ўзларингга ҳавола. «Директор ўзбошимчалик билан мактабнинг тераклари, трубаларини уйига олиб бориб ишлатиб юборди», деб ёзишибди. Аниқлашимизча директор уларни касаба уюшмасининг раиси ва хўжалик ишлари мудири билан маслаҳатлашиб уйига олиб кетган. Бу ўзбошимчаликка кирадими? Йўқ, албатта. Тўғрими, азизлар, ўқиган одамсизлар-ку?

«Ўқиган одамлар»дан бир-иккитаси мудирнинг гапини тасдиқлаб бош қимирлатди.

— «Маош берганда «йўл кира» деб 20—25 сўмдан «уриб» қолади», дея ёзишибди. Энди дўппини ерга қўйиб ўйлаб кўрайлик. Директорга автобусда юриш имтиёзи берилганми? Йўқ, албатта. Шундай бўлгач кира ҳақи олиши зарурми, йўқми? Ахир уям бола-чақасини боқиши керакми ойлигига? Ёлғондан ҳазар қиладиган тўғри сўз инсонларсиз, тўғрими, айтинглар.

«Тўғри сўз инсонлар»дан бир-иккитаси, «Тўғри, ойлигидан бошқа даромади бўлмаса», деб қўйишди.

— Ёзишларича «Ишламаган хотинига иш ҳақи ёзиб олди» эмиш. Иш ҳақини сизларда илмий бўлим мудири ёзади, тўғрими? «Ёзиб олди», деб ёзиш директорга нисбатан бўҳтондан бошқа нарса эмас. Мудир хатосини тан олди, жазосиниям олди. Ёзган экан директор олибди, қайтариб давлат кассасига топширди, мана чеки, шунгаям ота гўри қозихонами? Тушунган одамсизлар, ўзларинг айтинглар?

«Тушунган»лар, «Ҳақиқатан тўғри. Арзимаган нарсаниям қаламим бор деб ёзаверибдида», деб ҳайқиришди.

— Номларини айтмайман, ҳаммаларинг билсаларинг керак, «Палончи опой билан кечаси ўн икки — биргача хонасида қолиб кетади, опойникида ҳар замонда «меҳмон» бўлиб туради», деб ёзишибди. Ўн икки - биргача қолиб кетишгани тўғри. Опой билан тест саволлари устида ишлашган. Бунинг нимаси ёмон? Туну кун таълимни кучайтираман деб ишлаб ётишса-ю уни биз нотўғри тушунсак, нотўғри ёзсак... «Меҳмон» бўлиш масаласи. Опой бева экан. Энди эркаксиз уйни ўзларинг тасаввур қилиб кўринглар: ҳали ўтин ёриш керак бўлади, ҳали томни шуваш... Директор мана шу мактабнинг отаси—ҳар бир ходимига хоҳ ишда, хоҳ уйида бўлсин ғамхўрлик қилиш унинг бурчи. Ғамхўрликни ғайри кўнгилла тушунавериш яхшими? Эътиқодларингга содиқ, бошларингга қилич келса ҳам эътиқодларингдан кечмайдиган инсонларсиз, тўғрисини айтинглар, ёмон-а?

«Эътиқодли, инсонлар» эмин-эркин ўтирволишиб, баралла ҳайқиришди: «Ёмон. Ғамхўрликни нотўғри тушунганларнинг кўнгли ғайри! Ўзлари шунақа бузуқ одамлар!»

Мудир жўшган сайин хитоблар ҳам авжига чиқди. Мудир ўн тўққиз бўлимдан иборат ёзишмани куракда турмайдиган гаплар эканлигини исбот қилди:

— «Бундай гапларнинг ҳаммаси туҳмат. Ёзилган гаплар ўз тасдиғини топмади», деб қарор чиқарамиз. Бу қарорни ким келиб текширганда ҳам энг тоза қалб, энг виждонли, энг имонли тўғри деб тасдиқлайсизлар, шундай эмасми азизлар! — деганида, иймонли инсонларнинг хитобларидан хонанинг ойналари зириллаб кетди.

Текширувчилар мамнун жилмайишиб, жамоага янада улкан ютуқлар тилашиб жўнашди.

«Имонли инсонлар» ҳам тарқала бошлашди. Фақат кўзларини бир-бирларидан олиб қочишарди, холос.

Ҳа, миш-миш ҳам яна парвоз қила бошлади:

— Э, текширувчиларни ҳам сотиб олибди-да бу директор.

— Йўқ. Кеча кечқурун каттаконнинг оёғига бош уриб йиғлаганмиш...

Қаерда бўлган экан: дерсиз. Айтайми? Бу... қўйинг, «тушунган» акаларимизни, эътиқодли, энг имонли инсонларни хафа қилиб қўймайлик.

Саид Анвар — чойхонамиз меҳмони

Чаман ичра, боғ ичра

Ҳажвия

Чойхонада ўтиргандик. Майдалаб, албатта. Ўзи айтмоқчи «кичкина одам» — молиёда ишлайдиган Орзиқул тўрда ёнбошлаб товонини берилиб қашларди. Шу пайт кимдир магнитофон қўйворса бўладими.

— Ўчир! — Орзиқул сакраб туриб бақирди. Зумда магнитофоннинг овози ўчди. — Мана шу ашулани эшитсам, сигирнинг пули эсимга тушаверади.

Биримиз кулиб, иккинчимиз ҳайрон бўлиб у кишининг оғзига тикилдик. Орзиқул шакаробдан ошалаб оғзига солди, бармоқларини бир-бир сўрди, ҳам кавшаниб ҳам жинжалоғи билан бурнини ковлаб ҳикоясини бошлади:

— Хўжайин санаторийга жўнайдиган бўлиб қолди. Бир кун олдин «кичкина» ўтиришча қилиш одатлари бор экан, таклиф қилишди, бордим. У пайтда сумакдай боламан. «Кўнгилга яқин» ходимлар қозон бошида: кимдир ошга уннаган, кимдир кабоб пиширган... Туманнинг катта-кичик амалдори ичкарида. Улфатчилик қизиган, қўшиқ авжида:

Боғда булбул сайрайди,
чаман ичра, боғ ичра,
Зор бўлганга ўхшайди, чаман
ичра, боғ ичра...

Қўшиққа қўшилиб, хиргойи қилганча самоварнинг ўтини гувиллатаяпман. Янги ходимманда!

— Ихи-ихи, хм! — деб бўлим бошлиғи Ёқсин ака маъноли томоқ қириб қолди. — Ҳеч ким йўқлигида бир енгиллаб олсакмикан-а?

— Яхши бўларди, яхши бўларди, — бош ҳисобчимиз Қувватали уни қувватлади.

— Менам шуни ўйлаб тургандим, — омборчи Эргашали уларга эргашди. — Аммо юклардан қандай қутуламиз? Хўжайин ҳам ичкаридан чиқай демайди. Чиққанларида ҳам тўғридан тўғри узатиб бўлмаса...

— Хе-хе-хе! — Ёқсин ака ёйилиб кулди. — Хўжайин бизи ғамимизни еб костюмларини, ҳов ана, устунга илиб қўйишибди. Атаганимизни олиб бориб, секин чўнтакларига солиб қайтаверамиз.

— Офарин! — Эргашали қарсак чалиб юборди. — Қани ака, каттамиз сиз, бошлаб беринг!

— Мен бошласам бўлмас, — Ёқсин ака бош чайқади. — Борйўғи бўлим бошлиғи бўлсам, катталар турганда... Қувваталидан бўлсин, бош ҳисобчи деган номи бор.

— Нега энди мен? — Қувватали кескин жавоб қилди. — Ана Орзиқул турибди: ёш ходим, ҳамма ишда ўрнак бўлиши керак.

— М-м-мени ҳисобга қўшманглар, — дедим дудуқланиб. — Хизматга келганман, холос.

— Ҳе! — Эргашали лабини бурди. — Хўжайин сизни хизматингизга қараб қолганлари йўқ. Хўжайин, «Хизматга ўтинг» деб одам қилиб айтдими сизни, бу ёғини ўзингиз тушунинг-да! Шу ташкилотда униб-ўсгингиз борми, ахир?

— Қизишманглар, укалар, қизишманглар, — Ёқсин ака ўртамизга тушди. — Бунақа ишлар ими-жимида, аниқроғи енг ичида қилинади. Балки укамиз яхши тушунмагандир ёшлик қилиб. Сиз билан бизнинг вазифамиз ёшларни тарбиялаш. Мана энди укамиз ҳам анча тушуниб қолди-а?

— Ҳа, — дедим-у, ўзимни савол беришдан тиёлмадим. — Ахир акалар, бизнинг пулимизни хўжайин қайдан танийди, ҳамма пул бир пул бўлса?...

— О-о-о! Жудаям содда экансиз-ку, укам, — Ёқсин ака елкамга шаппатилади. — Пулни «Яхши бориб келинг, акажон. Эҳтиром билан укангиз Орзиқул» деб ёзилган қоғозга ўрайсиз-да. Мана қоғоз, дарҳол номани ёзинг, укажон.

Қоғозни олиб ўйланиб қолдим. Тўғри, ёнимда пул йўқ эмас, бор: азонда сигиримни сотгандим. Аммо хотинга ҳали ҳисобот беролганим йўқ. «Умариб» қолингани эса озгина.

— Мен бунақа бўлишини ўйламаган эканман, — дедим ёлғондан. — Ёнимда бор-йўғи эллик-олтмиш сўм бор, холос...

— Майли, майли, борига барака, — Ёқсин ака шивирлашга ўтди. — Номани ёзинг тез. Ёздингизми? Яшанг. Энди секин бориб...

Бунақа ишни биринчи қилишим эди. Оёқларим қалтираб кета бошлади. Костюмни жони йўқ, билиб турибман, аммо чўнтагига қўл солсам шартта ушлаб қоладигандай қўрқаман-ей! Уч марта костюмнинг ёнидан у ёқбу ёққа ўтдим. Қулоғимга акаларимнинг гаплари аранг эшитилади:

— Сол, солмайсанми!

— Э, яна у томонга ўтиб кетди. Жуда латта экан-ку, бу бола!

Бир илож қилиб ён чўнтагига номани солдим. Терга ботиб кетдим. «Юк» деганларича бор экан, ундан қутулгач ўз-ўзидан хиргойи қилиб юбордим:

Боғда булбул сайрайди, чаман
ичра, боғ ичра,
Зор бўлганга ўхшайди, чаман
ичра, боғ ичра...

— Ҳа, ду-у-уст! — деди Қувватали. Давомини Эргашали илиб кетди:

Юрагим жиғиллайди, чаман
ичра, боғ ичра,
Ёр келганга ўхшайди, чаман
ичра, боғ ичра...

Авжини Ёқсин ака олди:

Ёр кўрганим йўқ эди, чаман
ичра, боғ ичра,
Ёндирдинг юрагимни, чаман
ичра, боғ ичра...

— Қани, акалар, — Қувватали қозон бошидаги пиёлаларга арoқ қуйди, — эсон-омон юклардан қутулиб, олганимиз учун бир олайлик!

Қийқириқлар билан пиёлаларни бўшатдик. Жиззани газак қилиб турсам, хўжайиннинг қўшнилари Турдиматжон чойнак кўтариб ичкаридан чиқиб қолди. Ўзи терговчи, катта ишда ишлайди, аммо жуда камтар йигит. Чопиб бориб қўлларидан чойнакни олдим.

— Чойни олиб кириб берарсиз, — дедилар хушмуомалалик билан. — Мен бир жойга боришим керак эди.

— Бўлди, бўлди, гап йўқ, бажонидил, — дедим.

Турдимат... костюмга қараб юрди. «Ё, Худо! Ё, Худо!» деб турсам... Йўқ, секин костюмни михдан олиб эгнига кийди. Шошмасдан ёқаларини, чўнтакларини тузатиб кўчага чиқди-ю кетди! Чойнак қўлимдан қандай тушиб кетди, билмайман, ҳайкал бўлиб қолибман. Бурилиб улфатларимга қарадим. Қувватали шишани ушлаганча, Эргашали кўкпиёзни оғзига тиққанича қотиб қолибди. Ёқсин ака бўлса, ўчоққа суянганча хиргойи қиляпти. Ёнимни пайпаслаб қарасам, номага ўралган пул турибди, сигирники йўқ! Шошилганда... Э, куйганимдан куламан, дедиму Ёқсин акага қўшилиб, авжини олавердим:

Кўрмасам бўлар эди, чаман
ичра, боғ ичра,
Ишқингда куйиб қолдим,
чаман ичра, боғ ичра...

Қудрат ДЎСТМУҲАММАД

ВОТҚАМ

бошқотирма

У нима экан, ўзи? Моддами, нарсами, буюмми, мулкми?.. Еса бўладими, йўқми?

Уни одамлар бир-бирларига ҳадя қиладилар. Ёмон, аммо керакли ҳадя. Эҳтимол, барча одам шуни деб яшар? Ким, қачон унга эришади, ўзиям билмайди, баъзилар ёшлигида унча-мунча эришиб, кейинчалик бенасиб ўтиб кетиши мумкин.

Унга бир марта эришган одамнинг миясига ғалати бир уруғ ўрнашиб олади ва ўша заҳоти банги қилади-қўяди. Одам, аввалига сархуш бўлади. Дунё кўзига чиройли кўринади, одамлар, ҳамма бир-бирига дўст-биродар туюлади, ўзини куч-кувватга тўлган, дадил-бардам сезади, умуман, ҳаёт лаззатли бўлиб кетади.

Ҳар қандай кайф вақт ўтиши билан тарқайди. Май деган чиройли сўзнинг ортига яширинган, бадхўр арағу винолар, лойқа мусалласу юзига ранг суртиб олган коняклар, яна алламбало ичимликлар, ҳаммаси маст қилади. Бари одамни банги қилиш қувватига эга, фарқи шуки, бири тез, бошқаси сустроқ «қул»га олади. Анави ҳадя эса, биттада «шиппа» олади. Шунақа кучли нарса у!

Энг биринчи ширин мастлик тарқаб улгурмай, ғалати уруғ миянинг юмшоқ моддасидан озиқланиб, ниш уриб чиқади, илдиз ота бошлайди. Ҳадя бангилик дарахтига айланиб бораётганидан бехабар одам уни қўмсай бошлайди, «Оҳ-оҳ, қани энди, яна бўлсайди!» деб туради. Буни одамнинг ўзи сезмаслиги, сўрасангиз тан олмаслиги мумкин, лекин унинг борлиғи, вужуди «Қани, борми?» деб туради. Мана, шу ўринда одамлар бир-биридан фарқ қиладилар. Кимлардир бу ҳадяни теппа-текинга олмоқчи бўлади, бошқа бировлар ўша, биринчи мастликда ростданам куч-қувватга тўлиб кетган бўладию, кайфи тарқагандан кейин яна бир пора ҳадя умидида ишга киришиб кетади. Олади ҳам! Яхши! Ҳаёт яна гўзаллашади, лекин бангилик ниҳоли яна бир баҳя илдиз отади. Янги куч-қувват ишга солинади. Янги-янги ютуқлар, пора-пора ҳадялар! Бангилик дарахтининг илдизи ҳам қараб турмайди, у чуқурлашади, йўғонлашади. Одам икки ўт орасида қолади. Бир ёқда чекланган куч-қувват, имконият, иккинчи ёқда доим исканжага олиб турадиган бангилик дарахти. Одам энди нима қилади? Бангилик дарахтини қўпориб ташлай олмайди, куч-қувват эса... ҳалигиндай. Фақат бир йўл қолади: таъмагирлик! Шу йўл билан яна ҳадялар олиб, дарахтни озиқлантириш мумкин. Аввалги хизматлар эвазига унча-мунча бериб турилади, лекин буниям чегараси бор. Кейин очиқдан-очиқ текинхўрлик, зўравонлик бошланади.

Ҳаммаям бу йўлга ўтавермайди, бир-икки таъма қиладию тийилади. Баъзилар эса, ички бир интиқлик, илҳақлик билан ҳадя кутади, ҳатто ўзига ўзи ҳадя бериб, бангилик дарахтини бир амаллаб қондириб туради. Бора-бора бу кўзбўямачилик ҳам жонга тегади. Бангилик дарахтига четдан озуқа келмагач, у одамнинг аъзойи-бадани ҳисобига кун кўради. Тан аста-секин сўла бошлайди. Одамларга ҳаёт дегани худо ўйлаб топган бир бемаъни ўйин бўлиб туюла бошлайди. Бутун борлиқ, ҳатто ўша ҳадянинг ўзи ҳам чаппа айланиб, тескари кўринади...

Бу ҳадянинг хатарли эканини олдиндан билиб, рад этадиган, умуман, унга интилмаган, интилган ва эришган тақдирда сархуш бўлмаган зот бормикин бу дунёда?

ИЗОҲ. Муаллиф айтган бу бошқотирма ҳадя не экан ўзи, деб гаранг бўлган бўлсангиз, сарлавҳага яна бир бор кўз ташланг... тескари ўқинг.

ПОМИДОР ШАРБАТИДАН ИЧИНГЛАР

Жаҳон кулади

* * *

— Судланувчи, 250 рубл пора олишга уялмадингизми?

— Уялдим. Аммо бундан кўпроқ бермаса нима қилай.

* * *

— Социализм нима?

— Капитализмга борадиган энг узоқ йўл.

* * *

Биз коммунизмга бораяпмизу лекин нега ейишга ҳеч нарса йўқ?

— Ким йўлда овқат ейди. Аввал етиб олайлик, кейин ейверамиз.

* * *

— Кеча қайнонамни ит тишлаб олибди.

— Қайнонангни аҳволи тузукми?

— Аҳволи яхши-ю аммо ит заҳарланиб ўлди.

* * *

Бола дўконга кириб сотувчига деди:

— Попилсин беринг.

— Попилсин эмас, апелсин де, — деди сотувчи.

Бола эртаси куни яна дўконга кирди ва деди:

— Попилсин беринг.

— Мен сенга попилсин эмас, апелсин дегандим-ку. Агар яна бир марта шундай десанг, манави деворга мих қоқиб қулоғингдан осиб қўяман.

Бола учинчи кун дўконга кириб деди:

— Мих борми?

— Йўқ.

— Унда попилсин беринг.

* * *

Табриклайман дўстим, операция муваффақиятли ўтди. Фақат буни бемор билмай кетди-да.

* * *

— Қайси хизматлари учун Брежневга Совет Иттифоқи Маршали унвони берилган?

— Кремлни эгаллашдаги хизматлари учун.

* * *

Вася Ивановни Давлат хавфсизлик қўмитасига чақиришди ва деди:

— Сиз совет ҳукуматини сўкар эмишсиз?

— Ёлғон. Бу падарлаънати ҳукуматнинг нимасини сўкаман.

* * *

Помидор шарбатидан ичинглар.

Шарбат бу соғлиқ.

Соғлиқ бу спорт.

Спорт бу ғалаба.

Ғалаба бу пул.

Пул бу аёллар.

Аёллар бу СПИД.

СПИД бу ўлим.

Помидор шарбатидан ичманглар.

* * *

Коммунизмда:

— Алло, Вера, рангли телевизорингни тезроқ қўй, қизил икрани кўрсатишаяпти.

* * *

— Азизим, турмуш қурсак бизнинг учта фарзандимиз бўлади.

— Сен буни қаердан биласан?

— Улар ҳозир менинг онамникида яшашаяпти.

* * *

— Нега қўлингга ип боғлаб олгансан?

— Хатни ташлашни унутмаслигим учун хотиним боғлаб қўйди.

— Ишқилиб хатни ташлашни унутмадингми?

— Қаёқда. Хотиним хатни беришни унутибди.

* * *

Колхозга саккиз жуфт этик юборишди. Раис этикни бўлиш учун колхозчиларни йиғди ва деди:

— Бир жуфти менга, бир жуфти хотинимга, яна икки жуфти онам ва қайнонамга, қолганлари сизларга. Энди овозга қўяман. Ким совет ҳукуматига қарши бўлса қўл кўтармасин.

* * *

Чукча ўғлини дўхтир қабулига олиб келди ва деди:

— Ўғлим гўшт ҳам, тухум, ҳам, ёғ ҳам емайди.

Дўхтир текшириб кўриб деди:

— Соғлиғи жойида-ку, нега емайди.

— Йўқ-да.

* * *

— Наҳотки бу катмон сизникига мутлақо ўхшамаслигини сезмаган бўлсангиз?

— Сездим. Аммо ичидаги пули жуда ўхшар экан-да.

* * *

— Бу аёлнинг фожиаси шундаки, унинг шериклари бемаза одамлар.

— Сен буни қаердан биласан?

— Нега билмас эканман. Бўш вақтимда доимо у билан биргаман-ку.

* * *

— Сиз шу гўзал аёлни тарелка билан урдингизми? Наҳотки ачинмаган бўлсангиз?

— Нега ачинмас эканман. Тарелка янги эди, жуда ачиндим,

* * *

Аёл ароқдан бир ҳўплаб кўрди ва деди:

— Бу бемаза нарсани қандай ичасан?

Эр:

— Ана кўрдингми, сен бўлсанг доимо вақтингни кўнгилли ўтказасан, деб ҳасад қиласан.

* * *

Шофёр машинасида ўтирарди. Йўлдан ўтиб кетаётган икки маст машина ёнида тўхтади ва деди:

— Чекишдан борми?

— Кечирасизлар, мен чекмайман.

— Нега чекмайсан? Эркакмисан? — дея мастлар уриш учун шофёрга ёпишишди. Шофёр монтировкани олди ва биттасининг бошига туширди. Маст йиқилди. Шунда шофёр иккинчисига деди:

— Хўш, сен ҳам чекасанми?

— Йўқ. Биз биттани иковимиз бўлиб чекамиз.

* * *

— Нима қилишни билмай, бошим қотиб қолди. Уч йил бурун эрим Америкага кетган эди. Энди эса икки фарзандимиз билан тезроқ кел деб қўймаяпти.

— Нега бошинг қотади. Кетавер.

— Ҳозир болам тўртта-да.

* * *

Вазир ҳузурига кирган аёл уй беришларини талаб қилиб деди:

— Мен сиз билан бирга ухлаганман.

— Қачон? Қаерда?

— XXIII съездда. Учинчи қаторда.

* * *

Абрам ҳозиргина поезд ўтиб кетган релсга бошини қўйди ва деди:

— Ҳечдан кўра кеч...

* * *

Абрам Мойшани учратиб қолди ва деди:

— Сен қадрдон дўстингга юз минг рубл қарз бериб турармидинг.

— Қарз бериб турардим. Аммо менинг дўстларим йўқда.

* * *

Жаҳли чиққан ота деди:

— Мен сенга қизимни қандай уйлашни кўрсатиб қўяман.

— Раҳмат, ўзим жуда яхши биламан.

Русчадан Беккул ЭГАМҚУЛОВ ва Ойбек ТИЛЛО таржималари

Чойхона хабарлари

ЖАҲОН РЕКОРДИ ЯНГИЛАНДИ

Ёзувчи Қайтмас Толмас бир соатда 80 километр масофани босиб ўтиб жаҳон рекордини янгилади. Чемпионнинг таъкидлашича, унинг бу рекордга эришишига хотинининг «Агар бир соатда шунча масофани босиб ўтсангиз, ўзимни 9-қаватнинг деразасидан ташлаб юбораман», деган гапи сабаб бўлган.

ЭЪЛОН ҚИЛИНМАГАН ЭЪЛОН

Эртага институтда бўлғуси талабаларнинг ота-оналари, амма-холалари, тоғаси-ю амакилари учун очиқ эшиклар куни ўтказилади. Талабаларнинг жигарлари институт раҳбарлари ва ўқитувчилари билан бемалол эшикни ёпиб олиб гаплашишлари мумкин.

ОТ ЎРНИНИ ТОЙ БОСДИ

Эсингизда бўлса, ўтган йили «Чайқовбосди» бозоридаги ошпазлар ўртасида тежамкорлик бўйича танлов ўтказилган эди. Унда Ялабтўймас Ебтўяров картошка, сабзи-пиёзсиз шўрва пишириб, танлов ғолиби бўлган эди. Бу йил ҳам танлов кўтаринки руҳда ўтди. Унда Ялабтўймас аканинг тунғич ўғиллари Умарилла мутлоқ ғолиб бўлди. Умарилла сабзи, пиёз, картошка, ҳатто гўштсиз, биргина пахта ёғи билан помидордан шундай лаззатли шўрва пиширдики, ҳайъат аъзолари ҳеч иккиланмай уни ғолиб деб эълон қилдилар.

«НИМА? ҚАЕРДА? ҚАНЧА? ҚАЧОН?»

«Отчопар»да тижоратчилар ўртасида «Нима? Қаерда? Қанча? Қачон?» номли телебўйлашув бўлиб ўтди. Унда Салтанатхон Жаҳонова 172 та бозордаги нарх-навони аниқ ва тутилмасдан айтиб бериб ғолиб бўлди. Фақат ғолиба, «Ўғлингиз нечанчи синфда ўқийди?» саволга жавоб беролмай андак хижолат чекди.

БИР КИШИ ҲАММА УЧУН, ҲАММА...

«Қалай» бозори сотувчилари «Бир киши ҳамма учун, ҳамма бир киши учун!» шиори остида ишлашга ўтишди. Натижа ёмон эмас: ўтган ой ичида бирорта ҳам деҳқон бозорга яқин йўлагани йўқ.

ФОЙДАЛИ МАСЛАҲАТЛАР

Кўчатнинг илдиз томонини ерга қилиб экиш мақсадга мувофиқдир. Аксинча эксангиз кўчат кўкармаслиги мумкин.

* * *

Туфлингиз сиқаётган бўлса шимингиз тасмасини бўшатиб юрманг. Яхшиси туфлини ечиб, қўлтиғингизга қисиб олинг.

* * *

Дўппини бошга, пайпоқни оёққа кийган маъқул.

* * *

Галстук одатда кўйлакнинг устидан, костюмнинг остидан боғланади. Уни майка устидан тақиш ёки белга боғлаб юриш кўрсатмаларга хилофдир.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

OʻZBEKISTON ADABIYOTI VA SANʼATI

1996 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

Сотувда нархи эркин

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32

Қабулхона телефони— 33-52-91

* * *

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Аҳмад ОТАБОЙ

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0434. Ҳажми — 4 босма табоқ. Тиражи—10843. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6